

Jugoslavia og akademisk uenighet

En komparativ analyse av Jugoslavisk litteratur i lys av statens oppløsning

Haris Zulić

Veileder: Førsteamanuensis Jens Johan Hyvik

Masteroppgave i historie ved Universitetet i Sørøst-Norge

Vår 2023

Handelshøyskolen

Universitetet i Sørøst-Norge

© Haris Zulić

2022/23

En komparativ analyse av Jugoslavisk litteratur i lys av statens oppløsning

Haris Zulić

Side 2 av 95

Sammendrag

Hovedfokuset i denne oppgaven var å analysere litteratur som er skrevet om oppløsningen av Jugoslavia. Det er primært faktorene som bidro til oppløsningen som har blitt analysert. Jeg har gjennom oppgaven forsøkt å undersøke om det finnes en felles akademisk konsensus blant forfatterne om faktorene som førte til oppløsningen av Jugoslavia. I oppgaven har jeg inkludert et kapittel om Jugoslavias bakgrunnshistorie fra 1878 – 1991. Kapittelet er et oversiktlig sammendrag av hvordan Jugoslavia ble opprettet, samt noen historiske hendelser og viktige individer.

Opgaven inneholder en grundig redegjørelse og analyse av serbisk, bosnisk og kroatisk litteratur. Tematisk har jeg delt forfatterne inn i et serbisk kapittel, et bosnisk kapittel og et kroatisk kapittel. Jeg har sammenlignet dem mot hverandre, for så å analysere likheter og ulikheter blant deres forklaringsmodeller brukt til å beskrive oppløsningen av Jugoslavia. Årsaken til at jeg har valgt å dele inn oppgaven slik er grunnet min innledende hypotese om at forskerens nasjonalitet vil påvirke den akademiske konsensusen.

I min konklusjon, etter jeg hadde analysert litteraturen tematisk etter nasjonalitet, fant jeg ut at det ikke finnes en akademisk konsensus blant forklaringsmodellene brukt av forfatterne. Forfatternes nasjonalitet hadde heller ikke innvirkning på faktorene de hadde lagt frem, og dermed blir min opprinnelige hypotese falsifisert. Derimot, finnes det delvis konsensus om hvilke faktorer som bidro til oppløsningen. Oppgaven viser at ulikhetene blant dem skyldes forfatternes forskningsspørsmål og metodologi. Resultatene i oppgaven viser også til at oppløsningen av Jugoslavia ikke kan forklares med én enkelt faktor, men heller samspillet mellom flere faktorer.

Førord

Denne oppgaven har krevd enorm innsats og viljestyrke fra meg, mer enn noen annen i akademisk sammenheng. Jeg vil da takke min veileder Jens Johan Hyvik for raske og innsiktsvekkende tilbakemeldinger, samt god veiledning fra start til slutt.

Videre, vil jeg både takke familie og venner som har vist interesse i oppgaven min. Jeg vil takke de som har gitt meg motivasjon og støtte for å fortsette og fullføre oppgaven, inklusivt de som har brukt tiden sin på å lese gjennom oppgaven og kommet med nyttige råd, interessante synspunkt og tilbakemeldinger på struktur og skrivefeil. Disse menneskene har vært svært viktige gjennom denne oppgavens skriveprosess.

Takk!

Innholdsfortegnelse

1 Innledning	7
1.1 Problemstilling	9
1.1.1 Avgrensning	10
1.2 Forskning på oppløsningen av Jugoslavia	11
1.3 Presentasjon av forfattere	14
1.4 Metode	18
1.5 Oppgavestruktur	20
2 Historisk bakgrunn	22
2.1 Nasjonalisme	26
2.2 Oppsummering	28
3 Akademisk litterære verk fra Balkan	29
3.1 Yugoslavia 1945 – 91 – from Decentralization Without Democracy to Dissolution	29
3.1.1 Oppsummering	34
3.2 Europe and the Collapse of Yugoslavia: The Role of Non-State Actors and European Diplomacy	34
3.2.1 Oppsummering	37
3.3 Yugoslavia: A State that Withered Away	38
3.3.1 Oppsummering	45
3.4 The Destruction of Yugoslavia: Tracing the Break-up, 1980 – 92	46
3.4.1 Oppsummering	50
3.5 Burn This House: The Making and Unmaking of Yugoslavia	50
3.5.1 Oppsummering	54
3.6 The Collapse of Yugoslavia – Between Chance and Necessity	54
3.6.1 Oppsummering	59
3.7 Oppsummering	60
4 Komparativ analyse	61
4.1 Ivan Vejvoda og Branimir Stanić	61
4.2 Dejan Jović og Branka Magaš	64
4.3 Jasminka Udovički og Slavo Radošević	66
4.4 Oppsummering	69
5 Systematisk komparativ analyse	70

5.1 Kartlegging av faktorer	70
5.2 Likheter	70
5.2.1 Kommunisme	71
5.2.2 Økonomisk nedgang	71
5.2.3 Fremveksten av nasjonalisme	72
5.2.4 Internasjonal intervensjon og rollen til ikke-statlige aktører	72
5.2.5 Enkelt individers rolle	73
5.2.6 Konføderaliseringen av Jugoslavia (1974 konstitusjonen)	73
5.2.7 Svak politisk elite	74
5.2.8 Media som verktøy for å videreføre propaganda	74
5.2.9 Svekkelse av sosiale strukturer	75
5.2.10 Etniske skillelinjer	75
5.3 Systematisering av faktorene	76
5.3.1 Politikk	76
5.3.2 Økonomi	77
5.3.3 Fremveksten av nasjonalisme og media	78
5.3.4 Etniske skillelinjer	78
5.4 Komplette oversikt over konsensus	79
5.5 Diskusjon	78
5.6 Mitt arbeid og annen forskning	83
5.7 Oppsummering	86
6 Konklusjon	87
7 Litteratur	91
Tabeller	
Tabell 1: Oversikt over konsensus blant politiske faktorer	77
Tabell 2: Tabell 2: Oversikt over konsensus blant økonomiske faktorer	77
Tabell 3: Oversikt over konsensus ift. nasjonalisme og media	78
Tabell 4: Oversikt over konsensus ift. Etniske skillelinjer	78
Tabell 5: Oversikt over konsensus blant forfatterne ift. alle faktorene	79

1 Innledning

Idéen om en samlet slavisk stat var i ferd med å bli realisert på starten av 1900-tallet. I 1918, etter første verdenskrig, ble disse idéene virkeliggjort i opprettelsen av Kongeriket av serbere, kroater og slovenere, men ofte referert til som Kongeriket Jugoslavia (område for sør-slavere). Kongeriket var spesielt, da det var et multinasjonalt land som bestod av flere folkeslag som på samme tid var forskjellige fra hverandre i etnisitet, religiøs arv, språk og områder de anså som hjemland¹ (ingen andre land i Europa bestod av så mange ulike nasjonaliteter).² Jugoslavia ble opprettet som et resultat av første verdenskrig, som ikke bare skulle tjene stormaktenes interesse, men som også ble støttet opp av andre faktorer, deriblant radikalisererte følelser av nasjonalisme, særlig serbisk, og et kollektivt hat mot Østerrike-Ungarn. Denne turbulente opprettelsen av staten ville ikke virket uten de sosiale, politiske og ideologiske endringene som ble forårsaket av første verdenskrig. På tvers av de ideologiske, nasjonale og regionale grensene, førte de langvarige militære og økonomiske resultatene av første verdenskrig til en holdningsendring og lidenskap for en ny start blant befolkningen. Opplevelsene av politisk marginalisering og sosial underordning, men også krigens traumer, skapte en ny entusiasme for en ny forent sørslavisk stat. Tanken om et sørslavisk land som Jugoslavia ble ofte assosiert med verdighet, velstand, frihet og fred.³

I årene som fulgte, var Jugoslavia preget av politiske og økonomiske kriser. Ved innføringen av Jugoslavias første grunnlov den 28. juni 1921, ble det jugoslaviske kommunistpartiet forbudt, og som følger måtte de bevare sin virksomhet i stillhet og operere svært fragmentert. Likevel var det ikke før starten av andre verdenskrig at landet ville se en betydelig endring i dette forbudet. Spesielt var det først da tyskerne valgte å angripe Sovjetunionen i 1941, at det jugoslaviske kommunistpartiet fikk en omfattende rolle. Partiet fikk ordre fra Komintern⁴ om å organisere en motstandsbevegelse mot de tyske okkupantene i Jugoslavia. Lederen for motstandsbevegelsen var Josip Broz Tito, og sammen med Partisanene,⁵ skulle deres motstand mot okkupantene utgjøre en vital rolle for landets senere

¹ Hayden 2013: 9

² Mønnesland 1999: 14

³ Calic 2019: 66 – 67

⁴ Komintern var et internasjonalt parti bestående av nasjonale sektorer, der målet var å styrte det internasjonale borgerskapet og fullføre avskaffelsen av staten med alle tilgjengelige midler, inkludert væpnet makt. Fisher 1955: 13

⁵ Kommunistiske motstandssoldater. Antic 2014: 349

utvikling. Etter motstand og flere år med kamper, var det Tito og kommunistene som kom seirende ut fra krigen, og det var de som skulle lede Jugoslavia i årene som fulgte.⁶

Titos seiere under andre verdenskrig førte til en svært rask kommunistisk omveltning i Jugoslavia. Landet fulgte hovedsakelig Sovjetisk grunnlov fra 1936 og ble organisert etter en stalinistisk modell som en føderasjon som skulle bestå av seks republikker, Serbia, Montenegro, Bosnia-Hercegovina, Kroatia, Slovenia og Makedonia. Likevel var staten sterk sentralistisk, og kommunistene holdt all makt. Jugoslavia ble anerkjent av de allierte allerede i mars 1945 og det var da viktig for Tito å opprettholde denne makten ved bruk av militær makt og det hemmelige politiet (OZNa/UDBa)^{7, 8}

Etter over 30 år med et sterkt og strengt regulert kommunistisk regime under Tito, ble hans død i 1980 katalysatoren for krisene som skulle utfolde seg på 80 -og 90-tallet. Titos død førte til en mengde problemer for landet, særlig var det spørsmålet om styresett som skulle bli svært viktig. Slobodan Milosević, lederen av det serbiske kommunistpartiet, skulle vise seg å bli Titos etterfølger, med ambisjoner om å gjenopprette den serbiske nasjonale identiteten som hadde blitt undertrykt under Titos regime. Milosevic ble sett på som en potensiell kandidat for å fremme og styrke serbisk nasjonalisme, og hans politiske agenda fikk bred støtte fra mange serbere. Milosevićs politikk stod i sterk strid med Titos; der Tito ville ha delene av føderasjonen på lik linje, forsøkte Milosevic å innføre serbiske politikere i topposisjoner for å kunne ha bedre kontroll over landet⁹. Dette skapte frykt og misnøye i landet, der befolkningen ventet på at Serbia skulle innta en offensiv rolle. Årene som fulgte førte til selvstendighet og borgerkrig mellom de ulike republikkene og, ikke minst, oppløsningen av Jugoslavia.^{10, 11}

1.1 Problemstilling

I denne oppgaven ønsker jeg å analysere ulike syn på hvorfor Jugoslavia ble oppløst. Hovedtematikken i oppgaven vil være å henholdsvis analysere historieskriving på Balkan for å se hvordan oppløsningen av landet blir fremstilt av ulike akademikere. Årsaken til å analysere dette feltet av Jugoslavisk historie, er å undersøke om det eksisterer en felles konsensus blant akademikerne med bakgrunn fra ulike deler av det tidligere Jugoslavia om hvorfor landet ble oppløst, da spesielt disse tre landene, Bosnia, Serbia, Kroatia, spilte en

⁶ Mønnesland 1999: 172 – 201

⁷ Department of the Protection of the people (Odjeljenje za zaslitu naroda). Nielsen 2022: 19

⁸ Mønnesland 1999: 215 – 216

⁹ Mønnesland 1999: 246

¹⁰ Mønnesland 1999: 246 – 248

¹¹ Østerud 1995: 16

betydelig rolle i borgerkrigen og stod mot hverandre. Etter borgerkrigen har akademikere funnet det interessant å analysere årsakene til Jugoslavias oppløsning, samt å undersøke hvorfor konflikten var mer langvarig og brutal sammenlignet med oppløsningen av de fleste andre kommunistiske landene i Europa.. Det samme skriver Sabrina Ramet i sitt analytiske verk, *Thinking about Yugoslavia – Scholarly Debates about the Yugoslav Breakup and the Wars in Bosnia and Kosovo*, at det Jugoslaviske oppbruddet og konflikten har gitt opphav til en mengde akademisk litteratur, som alle gir ulike dramatiske tolkninger og forklaringer på hva som egentlig skjedde, og hvorfor.¹² Mye av fokuset i denne historiske forskningen har vært hvordan/hvorfor krigen startet, religionens rolle, kommunismens rolle og Milosevics rolle m.m. Det vil da være naturlig å anta at det ikke finnes en felles konsensus blant de ulike akademiske kildene som finnes. Det vil da videre være naturlig å stille spørsmålene, hvorfor er det slik? Kan nasjonaliteten til akademikerne påvirke resultatet de kommer frem til? Er perioden når litteraturen er skrevet relevant? Hvilke likheter finnes, og hvorfor? I denne oppgaven er hovedmålet mitt å analysere bøker fra seks forfattere som har bakgrunn fra de tre store nasjonalitetene i det tidligere Jugoslavia, nemlig Bosnia, Serbia og Kroatia, samt utføre en komparativ analyse for å undersøke hvilke likheter og ulikheter som finnes mellom dem. Kan deres bakgrunn og erfaringer påvirke resultatene av analysene? Hvordan kan disse ulikhetene og likheten være viktige for å forstå forskjellige perspektiver på Jugoslavias oppløsning? Gjennom oppgaven skal jeg forsøke å svare på disse spørsmålene i lys av hovedproblemstillingen min, som lyder som følgende: **Hvilke faktorer blir presentert i bosnisk, serbisk og kroatisk litteratur om oppløsningen av Jugoslavia, og hvordan forklares eventuelle forskjeller og likheter blant forfatterne?**

1.1.1 Avgrensning

Oppgavens avgrensning er basert på et utvalg av seks historiske bøker som har blitt valgt. Tidsperioden som vil bli behandlet i oppgaven vil hovedsakelig omfatte tiden fra slutten av andre verdenskrig, da Tito og kommunistene tok makten, til utbruddet av borgerkrigen, som gir en tidsramme på omtrent 30-40 år. Bøkene er alle historiske fremstillinger som tar for seg temaer tilbake i tid. Det vil også være viktig å merke seg at noe av teksten vil komme utenfor dette tidsspennet, derimot vil ikke dette ta mer plass enn det som er nødvendig. Temaene jeg da skal undersøke vil da først og fremst dreie seg om mulige faktorer fra omtrent 1945 – 1991. Det er imidlertid også nødvendig å nevne at jeg ikke skal dekke borgerkrigen i

¹² Ramet 2005: Abstract

oppgaven, da det er utenfor min tidsramme, men også fordi Jugoslavia allerede var oppløst i denne perioden.¹³ Gjennom oppgaven vil det også nevnes annen litteratur som vil virke som et hjelpemiddel til å støtte opp mine synspunkt og begrepsforklaringer brukt av forfatterne.

1.2 Forskning på oppløsningen av Jugoslavia

Når man skal studere ulik akademisk forskning på hvorfor Jugoslavia ble oppløst, tar det ikke lang tid før man legger merke til at flere forskere presenterer ulike grunner til oppløsningen. Sabrina Ramet legger det frem på denne måten i sin artikkel; kanskje vi alle vet hva som forårsaket trøbbel i Jugoslavia, men de virker som vi alle «vet» forskjellige ting. Videre, mener hun at årsaken til at en konsensus ikke blir nådd mellom forskere, er at flere unngår å svare på tre essensielle spørsmål når det gjelder oppløsningen. Disse spørsmålene er henholdsvis; hvorfor kollapset SFRJ?¹⁴ Hvorfor brøt det ut væpnet konflikt mellom folkene i 1991? Og hvorfor tok folk som hadde levd sammen i fred i 45 år til våpen mot hverandre, i noen tilfeller med tidligere venner og naboer? Det er derfor nødvendig å anvende en eller en kombinasjon av teorier for å kunne svare på disse spørsmålene, mener Ramet.¹⁵

En av de første forklaringene på oppløsningen er knyttet til eksterne faktorer og konspirasjoner, som involverer stormaktene og avslutningen på den kalde krigen, ifølge Ramet. I denne gruppen finner vi forskere, blant annet Michael Parenti, som hevder at Jugoslavias oppløsning var orkestrert av de vestlige imperialistiske stormaktene.¹⁶ En forsker som støtter teorien om at avslutningen av den kalde krigen førte til Jugoslavias oppløsning, er Jasna Adler, som forsvarer denne forklaringsmodellen. Hun skriver at oppløsningen av Jugoslavia bør sees på som en uunngåelig konsekvens av sammenbruddet av det internasjonale kommunistiske systemet i Europa [...] at Jugoslavia ikke ville overleve slutten på (det) kommunistiske styret i Europa var åpenbart.¹⁷ Problemet med disse teoriene, ifølge Ramet, er at de ikke svarer på alle de sentrale spørsmålene som er nevnt ovenfor og teoriene vil bare operere som en del av det faktiske svaret.¹⁸

Videre, er det forskere som nektet for at landet ville bryte ut i krig dersom internt hat mellom folkegrupper ikke hadde eksistert. På denne siden finner vi forskere som Robert D.

¹³ Den sosialistiske føderale republikken Jugoslavia ble oppløst i 1992. Serbia og Montenegro holdt navnet beholdt navnet «Jugoslavia» frem til 2003 da det ble endret til Statsunionen Serbia og Montenegro

¹⁴ Den sosialistiske føderale republikken Jugoslavia

¹⁵ Ramet 2004: 731

¹⁶ Hoare 2003: 168

¹⁷ Adler 1998: 96

¹⁸ Ramet 2004: 734

Kaplan, som knytter den Jugoslaviske oppløsningen til interne faktorer som gammelt hat mellom folkegruppene; oppløsningen ligger i folkets nasjonale karakter, dannet gjennom århundrer.¹⁹ Professor Samuel P. Huntington støtter delvis opp i denne teorien i sin bestselger *The Clash of Civilizations*, der han skriver at de forskjellige religioners sivilisasjoner har utviklet seg i så forskjellige retninger at konflikt er mer naturlig for menneskene, enn forståelse.²⁰ Igjen, avviser Ramet denne teorien ved å hevde at en slik tilnærming forviser all forståelse om hvorfor en stat kollapser og hvorfor tidligere naboer velger å gå til krig mot hverandre.²¹

Frem til nå har ikke de presenterte teoriene gitt et konsist svar på spørsmål tre. Det vil da være nødvendig å nevne teorien om emosjonelle faktorer og fortidens virkninger. Professor Roger D. Petersen argumenterer for at følelser spilte en vital rolle for landets oppløsning og presenterer de fire følelsene – frykt, hat, raseri og forbitrelse, som de viktigste.²² Imidlertid, er det derimot viktig å nevne at Petersen innrømmer i boken sin at en emosjonsbasert beretning ikke kan forklare alle tilfeller til hvorfor folkegruppene angrep hverandre, og påpeker at særlig vold og raseri ikke har noe stabilt fokus og produserer ofte kognitive forvrenginger som kan føre til irrelevante handlinger.²³ Petersens analyse legger hovedfokus på frykt, og at denne frykten gir grobunn for hat og forbitrelse. Dette blir også støttet opp av en annen historiker i denne kategorien, Marie-Janine Calic, som hevder at forbitrelse er en svært sterk følelse som motiverer vold. Igjen, svarer ikke disse teoriene på hvorfor SFRJ kollapset, men svarer godt på spørsmål 3, noe de andre teoriene ikke legger særlig vekt på.²⁴

Fra de forskjellige teoriene nevnt, er det mulig å observere at en kombinasjon av alle teoriene vil potensielt være ideelt for å kunne gi et presist svar på hvorfor Jugoslavia ble oppløst. Samtidig, er det også viktig å legge merke til at alle disse tilnærmingene understreker hvor viktig fortiden var, men på forskjellige måter. Ytterligere, viser også tilnærmingene til ulike perioder i Jugoslavias historie, der noen forskere trekker problemene tilbake til 1918 da landet ble opprettet, noen fra 1945 da Tito og kommunistene kommer til makten, mens mange trekker linjer fra 1986 der Milosevic blir leder i det serbiske kommunistpartiet. Ut ifra avgrensningen min i kapittel 1.1 vil perioden 1945 – 1991 opptre som svært gunstig for

¹⁹ Kaplan 2014: 70

²⁰ Huntington 1996: 260

²¹ Ramet 2004: 741 – 742

²² Petersen 2002: Abstract

²³ Ibid, s. 19

²⁴ De forskjellige teoriene er basert på det Ramet skriver i sin bok om de ulike forfatterne nevnt. Derimot, har jeg også referert til originaltekstene da jeg har undersøkt dem for å se om det Ramet skriver er riktig i henhold til de forskjellige teoriene.

oppgavens analyse, da masteroppgavens begrensede natur vil gjøre det vanskelig og langtrukket å analysere hele perioden fra 1918 – 1991.

Når et forskningsarbeid som dette skal utføres, er det da også viktig å undersøke lignende arbeid som har blitt utført på det samme feltet. Det er hovedsakelig Sabrina Ramet, med sin bok *Thinking about Yugoslavia: Scholarly Debates about the Yugoslav Breakup and the Wars in Bosnia and Kosovo*, som har utført et grundig arbeid med å analysere mer enn 130 bøker om den jugoslaviske regionen. I boken har hun sammenlignet ulike teorier og tolkninger fra de ulike sidene i Jugoslavia og presentert dem side om side. Ramet har gransket slovenske, kroatisk, serbiske, bosniske, makedonske, montenegriske og tekster fra Kosovo for å gi innsikt i situasjonen om Jugoslavia.²⁵ Ramet er en av de mest kjente akademikerne innenfor Jugoslavisk og øst-europeisk historie og har publisert mer enn 90 artikler og samtlige bøker innenfor dette forskningsfeltet. Hun er en profilert figur innad historisk forskning og blir anerkjent som en troverdig person blant forskere. Av den grunn, har jeg valgt å benytte meg av Ramet sine artikler og bøker som et hjelpemiddel i oppgaven.

I forhold til Ramets bok, har jeg valgt tre bøker som hun også har benyttet seg av, det gjelder: Dejan Jović sin *Yugoslavia: A State that Withered Away* (2009), Branka Magaš sin *The Destruction of Yugoslavia: Tracking the Break-up 1980 – 92* (1993) og Jasminka Udovički sin *Burn This House: The Making and Unmaking of Yugoslavia* (1997). Årsaken til dette utvalget er først og fremst å kunne analysere bøkene på et dypere nivå,²⁶ samt undersøke om det potensielt er noe Ramet har unngått. Dette vil også gi meg mulighet til å sammenligne mine konklusjoner med hennes.

Et annet forskningsarbeid som har blitt utført på dette feltet, er Dražić Stanko sin masteroppgave *Akademisk uenighet i jugoslaviaforskning*. Oppgaven ble skrevet i 2015 ved Universitetet i Bergen. Dražić sitt arbeid har utgått på å analysere serbiske, kroatisk og anglosaksiske tekster og undersøke konsensus blant disse. Hans oppgave står i likhet med min egen, der hovedforskjellen ligger i utvalget av de ulike akademiske tekstene begge har analysert, samt at mitt eget arbeid utforsker også bosnisk litteratur. I forhold til min oppgave, har Stanko også benyttet seg Dejan Jović sin bok. I tillegg har han også hatt Sabrina Ramet som sin veileder under oppgaven og analysen hans bærer preg av dette. Resultatene Stanko har kommet frem til viser til at det ikke finnes konsensus blant de ulike forskerne når det

²⁵ Ramet 2005: Book Description

²⁶ I sin bok har ikke Ramet tildelt like mye plass til hver enkelt forfatter. Dette er hovedsakelig grunnet hennes omfattende litteratur som dekker ~ 130 bøker.

kommer til forklaringen til oppløsningen. Derimot har han også kommet frem til at de ulike resultatene ikke skyldes forskernes jugoslaviske bakgrunn, men bestemmes fra normene til de ulike forskerne på deres fagområde, samt deres interesse for fagområdet. Det vil da være interessant å undersøke resultatene og sammenligne resultatene vi begge har kommet frem til.

1.3 Presentasjon av forfattere

Ivan Vejvoda er en akademiker innenfor samfunnsvitenskap med serbisk bakgrunn og var en viktig person i den demokratiske opposisjonsbevegelsen i Jugoslavia på 90-tallet. Han har holdt ulike akademiske stillinger i USA og Storbritannia på forskjellige universiteter, der han har utgitt flere verk som baserer seg på Balkan og Jugoslavia. Vejvoda har også vært rådgiver for utenrikspolitikk for den tidligere serbiske statsministeren Zoran Djindjić. Han er i dag ansatt ved *The Institute of Human Services* i Østerrike.

Ivan Vejvoda sin bok *Yugoslavia and After: A study in Fragmentation, Despair and Rebirth* ble utgitt i 2014 sammen med David A. Dyker. Denne boken er relativt ny når det gjelder forskning på Balkan og presenterer opprinnelsen til Balkan-krisen og årsakene til oppløsningen, samt løsninger på gjenværende konflikter. Boken er et kollaborativt produkt på University of Sussex, mellom den Vitenskapspolitiske Forskningsenheten (SPRU) og Sussex Europeiske Institutt (SEI). Innledningsvis presenterer Dyker fire grunner til hvorfor en slik studie om Jugoslavia er viktig: (1) for å bedre kunne forstå historien til alle folkeslagene som har bodd der i det 20. århundret, (2) for å bedre kunne forstå Jugoslavias rolle i den postkommunistiske perioden i Europa og hvilken rolle de spilte i den kalde krigen, (3) for å ha bedre mulighet til å studere landene som har kommet ut av, eller blitt påvirket av konflikten i Jugoslavia da de alle spiller en vital rolle for EU og USA, og (4) for å undersøke hvorfor etterfølgerstatene følger en kontinuitet med flere aspekter av det gamle Jugoslavia.

Boken har forsøkt å gi svar på spørsmålene ved hjelp av innsikt fra ulike forfattere som både er fra Kroatia, Serbia og USA henholdsvis. Min oppgave vil derimot spesifikt analysere Ivan Vejvoda sitt kapittel som omhandler hans syn på oppløsningen av Jugoslavia, da det er dette som er relevant for min analyse i oppgaven. Vejvoda analyserer hovedsakelig det kommunistiske regimet i landet og anvender det som en svakhet i Jugoslavisk historie og årsaken til oppløsningen. Innledningsvis i sitt kapittel skriver hun at Jugoslavias sammenbrudd ikke kan forklares på en simpel måte, men krever en mangesidig tilnærming av den politiske, sosiale og økonomiske dynamikken; forklaringen må være sammensatt og

krever at man undersøker både oppløsningen, men også hvorfor og hvordan den ble så voldelig som den ble.

Branislav Radeljić er professor for internasjonale relasjoner ved De Forente Arabiske Emiraters Universitet. Radeljić har også serbisk bakgrunn og hans forskningsinteresser omhandler EUs politikk, men også Balkan. Han har utgitt flere bøker og tidsskriftartikler som omhandler Europa, spesielt Balkan og Jugoslavia. I tillegg, har Radeljić jobbet med å presentere sitt forskningsarbeid på mange konferanser og forelesninger i Europa, Amerika og Asia.

I boken til Radeljić *Europe and the Collapse of Yugoslavia: The Role of Non-State Actors and European Diplomacy*, som ble utgitt i 2016, gir han innsikt i De europeiske felleskap (EF) sin rolle i Jugoslavias oppløsning. Det er skrevet flere bøker og artikler om Jugoslavias oppløsning og EF sin reaksjon mot den, men det er ingen som fokuserer på relasjonen mellom EF og Jugoslavia før oppløsningen og om hvordan dette hadde en effekt på EF sine beslutninger i ettertid. Metodologisk forsøker Radeljić i boken å gi en betydelig empirisk analyse, samtidig som den tar i betraktning relevansen til ulike teoretiske tilnærminger. Han skriver også at hans mål ikke er å avvise tidligere forskning, men heller et forsøk på å gi nyere innsikt i oppløsningen av Jugoslavia ved å undersøke ulike faktorer som forholdet mellom EF og Jugoslavia, ikke statelig aktører, makrostrukturelle faktorer, spesifikke individer -og land.

Dr. Dejan Jović er professor for internasjonale relasjoner ved Universitetet i Zagreb og har bakgrunn fra Kroatia. Han har også vært spesialrådgiver for den kroatisk utenriksministeren og politisk sjefanalytiker for presidenten av Kroatia. Han har også skrevet noen bøker om Jugoslavia og vært redaktør i flere bøker om oppløsningen av Jugoslavia.

Jović sin hensikt i boken *Yugoslavia: A State that Withered Away* (2009), er å unngå de tradisjonelle analysene om oppløsningen av Jugoslavia. Han skriver innledningsvis at de fleste analysene om landet så langt, har fokusert på enten langtids makrostrukturelle faktorer som har gjort landet ustabil, eller lagt fokus på spesielle individer, eller analyserer internasjonal politikk under den Jugoslaviske krisen. Jović sitt hovedfokus i boken er fremveksten, krisen og sammenbruddet av den ideologiske konsensusen fra 1974 – 1990. Hans fokus ligger så på å analysere den jugoslaviske konstitusjonen fra 1974, som var den siste konstitusjonen i den Sosialistiske Føderale Republikken Jugoslavia, og etter hans mening, en vital faktor for oppløsningen av Jugoslavia. Jović utfører en politisk analyse av

flere politiske aktører og årsaken til at de tok de beslutningene som de gjorde på den tiden, som dikterer bokens metodologiske tilnærming.

Branka Magaš er en kroatisk historiker, journalist og kommentator som blir sett på som en viktig analytiker av Jugoslavias politiske utvikling og oppløsningen etter krigen. Hun er også en av grunnleggerne av det Kroatisk fredsforbundet i 1991 og av Alliansen for å Forsvare Bosnia i 1993.²⁷ Sammen med Ivo Zanić har hun utgitt en rekke bøker om Jugoslavia, samt avisinnlegg i Bosnia Report.

I boken sin *The Destruction of Yugoslavia: Tracing the Break-up, 1980 – 92* (1993), så analyserer Magaš den gradvise fragmenteringen av den sosialistiske staten Jugoslavia i henhold til den gradvise nedgangen i sovjetiske økonomien på slutten av 80 – tallet til starten av 90 -tallet. Sitert fra boken skriver Magaš «Jugoslavia døde ikke en naturlig død», men hevder at landet bevisst ble ødelagt innenfra av serbiske nasjonalister som ønsket å skape en rasemessig ren serbisk stat i et desperat forsøk på å beholde makten sin. Her legger hun også særlig vekt på Slobodan Milosević og måten han utnyttet de etniske spenningene som hadde dukket opp etter Titos død for å fremme en rabiat nasjonalisme og fremme Stor-Serbia.²⁸ Likevel er det også viktig å behandle Magaš' bok kritisk, da den ble ferdig skrevet i 1993 før borgerkrigen og oppløsningen offisielt var over. På samme tid, ligger også boken innenfor tidsrammen til oppgaven og vil derfor bli analysert på samme måte som de andre kildene i oppgaven.

Jasminka Udovički er professor for de de frie kunstene ved Massachusetts College for kunst og design og har sin bakgrunn fra Bosnia. Hun har skrevet flere bøker og vært medforfatter for en rekke akademiske artikler innenfor samfunnsvitenskap som dekker krigene på Balkan, samt en bok der hun har undersøkt årsakene til krigene. Boken hennes ble godt motatt og brukes i dag av spesialister på området.

Det var i 2000 da Udovički kom ut med sin akademiske bok *Burn This House: The Making and Unmaking of Yugoslavia*. Boken fremstiller hendelsesforløpet som ledet opp til krigene i Jugoslavia, belyser Balkan tragedien, legger frem antikrigbevegelsen og uavhengige mediers arbeid. Jasminka legger frem i boken at i motsetning til det vestlig media presenterer,

²⁷ Alliance to Defend Bosnia-Herzegovina (ADBH) ble etablert i juli 1993 i Storbritannia, med hensikt å danne en høyprofilert, tverrpolitisk kampanje for å beskytte suvereniteten og integriteten til Republikken Bosnia-Herzegovina. Gruppen rettet sterk kritikk mot Bosnia-politikken som ble ført av britiske og andre vestlige regjeringer. Historijskog muzeja Bosne i Hercegovine.

²⁸ Stor-Serbia beskriver den serbiske nasjonalistiske ideologien om dannelsen av en serbisk stat som ville innlemme alle områder av betydning for serbere. Tomasević 1975: 167 – 168

så ligger røttene i oppløsningen ikke i gammelt hat mellom folkegrupper, men heller gjennom et sett med sosiopolitiske omstendigheter som oppstod etter Titos død og kulminerte ved slutten av den kalde krigen. Hun gir et innblikk i rollen propagandaen fra enkelt individer på alle sider, som etter hvert ble stemplet som etnisk strid.

Slavo Radošević er en bosnisk akademiker innenfor økonomi knyttet til teknologiske endringer og professor for industri og innovasjon ved universitetet i London. På universitetet har han også vært fungerende direktør for slaviske og østeuropeiske studier. Radoševićs forskningsinteresser inkluderer vitenskap, teknologi, industriell forandring, innovasjons politikk i Øst-Europa m.m. Radošević har også utgitt flere journaler fokusert på de sistnevnte forskningsinteressene, der han har lagt fokus på empirisk orientert arbeid. Han har også hatt betydelig erfaring med politikktutforming i Kroatia og i det tidligere Jugoslavia på høyeste politiske nivå.

I kapittelet *The Collapse of Yugoslavia – Between Chance and Necessity* i boken *Yugoslavia and After – A Study in Fragmentation, Despair and Rebirth* undersøker Radošević to spørsmål om Jugoslavias oppløsning: (1) om det finnes noe historisk nytt om oppløsningen av Jugoslavia og (2) om kollapsen var uunngåelig og forhåndsbestemt, eller det uventede utfallet av en spesifikk konstellasjon av faktorer. I stedet for å ta en monokausal²⁹ tilnærming, velger Radošević å undersøke interaksjonen mellom flere kvalitativt forskjellige faktorer. Han argumenterer for at monokausale forklaringer på oppløsningen er fundamentalt feil. Oppløsningen, i hans kapittel, vil bli analysert i form av interaksjon mellom økonomi, politikk og antropologiske faktorer.

Min utvalgte «serbiske» litteratur er utgitt av Ivan Vejvoda *Yugoslavia and After: A study in Fragmentation, Despair and Rebirth* (2014) og Branislav Radeljić *Europe and the Collapse of Yugoslavia: The Role of Non-State Actors and European Diplomacy* (2016). Den «kroatiske» litteraturen er utgitt av Dejan Jović *Yugoslavia: a State that Withered Away* (2009) og Branka Magaš *The Destruction of Yugoslavia: Tracking the Break-up 1980 – 92* (1993). Av «bosnisk» litteratur har jeg valgt ut *Burn this House: The Making and Unmaking of Yugoslavia* (1997) av Jasminka Udovički og *Yugoslavia and After: A study in Fragmentation, Despair and Rebirth* (2014) av Slavo Radošević. Grunnen for dette utvalget av denne litteraturen skyldes igjen den begrensede naturen av en masteroppgave, og at det gir mulighet for en grundig komparativ analyse. Min analyse vil ikke fokusere på å

²⁹ Et begrep som brukes for å beskrive en situasjon hvor én enkelt årsak er ansvarlig for et bestemt resultat

sammenligne litteraturen basert på utgivelsestidspunktet, men heller på hvilken tidsperiode forfatterne dekker. Hovedfokuset vil ligge i å undersøke hvordan oppløsningen av Jugoslavia blir beskrevet av forfattere med forskjellige nasjonaliteter.

Den andre årsaken til at jeg har valgt denne litteraturen skyldes at jeg opprinnelig hadde en hypotese for oppgaven; der jeg trodde at måten historien om Jugoslavia ble fremstilt på og henholdsvis årsakene til oppløsningen ville opptre forskjellig basert på forfatterens bakgrunn og ut ifra hvilken del av det tidligere Jugoslavia de hadde sin bakgrunn i. Av den grunn, blir også oppgaven strukturert etter dette, der jeg henholdsvis analyserer oppløsningen i lys av serbisk, kroatisk og bosnisk litteratur. Den siste faktoren for utvalget av litteraturen min, kom ved hjelp av email-utvekslinger med professor for sosiologi og statsvitenskap ved NTNU, Sabrina Ramet. Med hennes hjelp og egen undersøkelse har jeg funnet seks bøker som jeg skal analysere i oppgaven min.³⁰

1.5 Metode

Det første som er nødvendig å diskutere er hvorfor jeg har valgt å legge vekt på forfatterens nasjonalitet i oppgaven. Hovedårsaken til dette er basert på min innledende hypotese om at nasjonalitet vil være avgjørende for den akademiske konsensusen til hvorfor Jugoslavia ble oppløst. Samtidig, har jeg også valgt bare tre av seks land som den tidligere føderasjonen bestod av; Kroatia, Serbia og Bosnia, da det hovedsakelig er disse landene som har operert som hovedaktører til oppløsningen. Å undersøke bøker skrevet av akademikere fra henholdsvis bakgrunn fra de forskjellige landene vil gi meg en sjanse til å falsifisere eller bekrefte min opprinnelige hypotese, derav hjelpe meg å svare på problemstillingen min.

Det er imidlertid vesentlig å påpeke at de utvalgte verkene er skrevet på engelsk og primært rettet mot en internasjonal leserkrets, noe som kan komplisere en generell konklusjon angående forfattere med serbisk, bosnisk og kroatisk bakgrunn. Dette kan skyldes flere faktorer: (1) Skrivning for et internasjonalt publikum kan medføre at forfattere forenkler eller generaliserer argumentene sine for å tilpasse dem til lesere mindre kjent med den spesifikke historiske og kulturelle konteksten i Jugoslavia. (2) Utvalget av engelskspråklige bøker rettet mot et internasjonalt publikum kan innebære partiskhet, ettersom disse verkene kan representere en bestemt undergruppe av akademiske synspunkter. Det kan eksistere andre relevante arbeider på lokale språk som tilbyr alternative perspektiver eller et mer variert

³⁰ Fra H. Zulić til S. Ramet, personlig kommunikasjon, 28. september 2022.

spekter av innsikt (selv om det kan være utfordrende å finne og nøyaktig oversette slike kilder).

Det er imidlertid også flere problemer som kan oppstå ved å analysere på denne måten. Først og fremst har jeg ikke inkludert de tre resterende landene i Jugoslavia og får dermed ikke undersøkt hvordan oppløsningen blir fremstilt i slovensk, makedonsk og montenegrisk litteratur henholdsvis. På samme tid vil også det begrensede utvalget mitt, med bare to bøker fra hvert land, gjøre at det vil være vanskelig å gi et grunnlag for generalisering, samt gi et godt svar på forskningsspørsmålene mine. Derimot, kan mine resultater, i kombinasjon med funnene til Ramet, Stanko og andre akademikere, potensielt hjelpe til å gi et bedre felles svar på forskning som angår oppløsningen av Jugoslavia. På den måten vil mitt forskningsarbeid operere som en mindre del av en større analyse når det gjelder forskning på Balkan og Jugoslavia.

I denne oppgaven vil jeg analytisk undersøke den utvalgte litteraturens forklaringer på Jugoslavias oppløsning. Jeg skal tolke teoriene i litteraturen, sammenligne dem innad nasjonalitet og utføre en komparativ analyse av de seks verkene. Dette vil bidra til å besvare problemstillingen og undersøke om det er en felles konsensus i historieskrivingen mellom ulike nasjonaliteter. Årsaken til at oppgaven skal benytte en komparativ metode er inspirert fra boken til Anamaria Dutceac Segesten, *Myth, Identity, and Conflict – A Comparative Analysis of Romanian and Serbian History Textbooks*. I boken hennes utfører hun en komparativ analyse over Rumenske og Serbiske historiebøker i henhold til identitet og nasjonalitet, noe som står i stor likhet til denne oppgavens omfang. I sine resultater skriver Segesten at det ikke finnes store forskjeller mellom type historieundervisning i de to landene, noe hun mener er uforventet.³¹ Segesten trekker inn Slaget ved Kosovosletta³² som et eksempel i serbisk historieundervisning, der serbiske historiebøker fremstiller slaget på en nøytral og moderat måte. Fra historiebøkene hun har analysert, skriver likevel Segesten at bøkene fortsatt bærer preg av å fremstille krigshelter og militæret. Likevel mener hun at globalisering og regional integrasjon vil i fremtiden føre til en mer demokratisk måte å skrive i historie på.³³

³¹ Segesten 2011: 242

³² Et svært viktig slag i serbiske historie der de klarte å motstå invaderingen av Det osmanske riket i 1389. Slaget blir også sett på som svært viktig da Milosević refererte til dette slaget under Gazimestan-talen på 600-års markeringen i 1989. Se side 42 for nærmere informasjon.

³³ Ibid, s. 249 – 250

Videre, mener jeg også at det vil være nødvendig å gi en kort forklaring på hva en komparativ analyse innebærer. Ifølge Bukhari (2011) så er en komparativ analyse en studie som sammenligner to eller flere objekter eller idéer for å undersøke, sammenligne og kontrastere dem for å vise hvordan to eller flere mener er like eller forskjellige.³⁴ Mahony (2001) utdyper også at forskere som benytter seg av komparativ analyse spør spørsmål om bestemte saker som har tilstrekkelig likhet til å bli betydningsfullt sammenlignet med hverandre. Mahony understreker også at selv om sammenlignende historiske studier fokuserer på spørsmål som er spesifikke for bestemte historiske saker, fører deres bekymring for forklaring ofte til videre undersøkelser som går utover de opprinnelige sakene.³⁵ Dette kan jeg igjen trekke tilbake til min oppgave, der mine resultater ikke kan gi et helhetlig bilde over konsensusen blant forskere med jugoslavisk bakgrunn. Slike forsøk på generalisering vil kreve ytterligere analyser før det kan konkluderes med noe som er konkret. I forhold til oppgaven, vil de ulike analysene utføres ut ifra denne malen.

1.6 Oppgavestruktur

De neste delene av oppgaven vil analysere den utvalgte litteraturen, samt gjengi og tolke hva de ulike forfatterne har skrevet om Jugoslavias oppløsning. En slik tolkning er nødvendig for oppgaven slik at det kan bli utført en komparativ analyse og at jeg dermed kan svare på problemstillingen. Arbeidet vil bli systematisk gjennomført ved å analysere tekstene basert på forfatterens bakgrunn. Hensikten med dette er å kunne kartlegge hva de ulike forfatterne mener er årsaken(e) til oppløsningen. Videre, vil jeg utføre en komparativ analyse mellom forfattere med samme nasjonalitet for å undersøke om det oppstår ulikheter eller likheter blant dem. Deretter, gjennomføre en helhetlig komparativ analyse mellom alle tekstene, før jeg til slutt konkluderer og svarer på problemstillingen.

Jeg mener det også er viktig å diskutere fordeler og ulemper ved å utføre analysen på denne måten, samt hvorfor jeg har valgt å gjøre det på denne måten. Inndelingen av analysen på denne måten gir flere fordeler, mener jeg. Ved å systematisk utføre analysen basert på forfatterens jugoslaviske bakgrunn, vil det gi en strukturert og organisert tilnærming av analysen. På samme tid vil det også gi en dypere forståelse av forfatterens perspektiver på årsakene til oppløsningen av Jugoslavia. Til slutt vil den samlede komparative analysen av alle tekstene gi et helhetlig perspektiv på årsakene til oppløsningen av Jugoslavia, slik at jeg kan trekke mer informerte konklusjoner.

³⁴ Bukhari 2011: Abstract

³⁵ Mahony 2001: 8 – 9

Likevel mener jeg også det kan oppstå ulemper. Oppdelingen av analysen vil føre til at jeg dedikerer mye plass i en ellers så begrenset oppgave, plass som mulig kunne brukes til noe annet. En annen svakhet med denne metoden kan man se i kapittel 4, hvor jeg analyserer verkene til Jović og Magaš, to bøker som er publisert ved helt forskjellige tidspunkter. Magaš' bok, som ble publisert i 1993, har muligens ikke hatt tilgang til det samme omfanget av kilder som de andre forfatterne, noe som kan føre til at den ikke nøyaktig reflekterer den nåværende forståelsen av årsakene til oppløsningen av Jugoslavia. Dette kan medføre til unøyaktige resultater da Jović' forståelse av situasjonen i Jugoslavia vil muligens være bedre enn Magaš.

2 Historisk bakgrunn

Dette kapittelet gir en kortfattet oversikt over Jugoslavias historie (1918-1991) for å sikre kontinuitet i oppgaven, og forklarer nøkkelbegreper og hendelser fra analysen i kapittel 3. Historien om Jugoslavia er nødvendig å vite om for å få et klart bilde av situasjonen som utfoldet seg på 90 – tallet. Deler av redegjørelsen har blitt hentet og skrevet om fra min tidligere bacheloroppgave.

Før opprettelsen av Jugoslavia var flere av landområdene, som bl.a. Kroatia og store deler av Serbia, underlagt Østerrike-Ungarn. Siden Berlin-kongressen i 1878 hadde Østerrike-Ungarn også administrert og okkupert Bosnia-Hercegovina.³⁶ Opprettelsen av Østerrike-Ungarn ble sett på som en ulempe for det slaviske folket, da de ble sett på som mindre siviliserte folk av madjarene³⁷ og tyskerne.³⁸ Okkupasjonen av Bosnia skapte misnøye blant serbere da de så på Bosnia som serbisk i språk og kultur.³⁹ Likevel var det mer problematisk for den bosniske befolkningen som i flere år hadde levd med muslimsk samfunnsstruktur og nå måtte tilpasse seg en europeisk. Problemene fortsatte da østerrikerne valgte å fjerne den tyrkiske tilknytningen fra befolkningen og innførte et islamsk overhode i Bosnia. Dette førte til utvandring av muslimer til hovedsakelig Tyrkia. Etter utvandringsbølgen ble det svært vanlig å identifisere seg som ortodoks serber, katolsk kroater eller bosnjak⁴⁰ for den gjenværende befolkningen.⁴¹ Ut ifra dette kan man se etableringen av de moderne etniske skillelinjene som skulle spille en større rolle i tiden ved Jugoslavias oppløsning.

I 1918 ble det sør-slaviske folks drøm realisert; Serbernes, kroatenes og slovenernes kongedømme (SHS) blir opprettet. Opprettelsen av kongedømmet hadde blitt støttet av en rekke kilder, deriblant kulturelle likheter, men også et kollektivt hat mot Østerrike-Ungarn. For noen ble tanken om «Jugoslavia⁴²» assosiert med frihet, velstand og fred.⁴³ Landene på Balkan sitt største problem ved opprettelsen av SHS var spørsmålet om nasjonale minoriteter. Serberne var størst, etterfulgt av kroater og slovenere, derimot ble ikke bosnjaker og

³⁶ Hobson 2017: 303

³⁷ Ungarer. Det Norske Akademis Ordbok

³⁸ Palmer et al. 2011: 32

³⁹ Hall 2011: 70

⁴⁰ Person fra Bosnia-Hercegovina som er muslim og ikke føler seg som serber eller kroat. Det Norske Akademis Ordbok

⁴¹ Mønnesland 1999: 126 – 128

⁴² Sørslavernes land

⁴³ Calic 2019: 66 – 67

makedonere anerkjent.⁴⁴ Bosnjakene sto mellom både serbere og kroater der de var presset til å erklære seg som enten serber eller kroater. Her kan man observere og få en forståelse av makten som ligger bak de etniske skillelinjene, samt hvor mye politikk som lå bak. Jugoslavia var et mislykket forsøk på å skape en transnasjonal stat.⁴⁵

Etter sterk motstand fra partisanene, ledet av Josip Broz Tito, seiret kommunistene over nazistene i Jugoslavia. Majoriteten av kommunistiske land i Europa falt under sovjetisk styre etter 2. verdenskrig, med unntak av Jugoslavia.⁴⁶ Tito dannet i 1946 Den føderale folkerepublikken Jugoslavia med seks komponentrepublikker; Bosnia-Hercegovina, Serbia, Kroatia, Slovenia, Montenegro og Makedonia.⁴⁷ For Tito var det også viktig at folket skulle ta direkte del i administreringen av statlig virksomhet. Han innførte *narodna vlast*⁴⁸ og dette gikk ut på at mange folk skulle bli valgt til å styre byer og bygdesamfunn. Titos formål med dette var først og fremst for å eliminere privilegier, men også all form for religiøs -og nasjonalt hat. Politisk opposisjon ble også slått hardt ned på av Tito. Tito og kommunistene ønsket hovedsakelig likestilling og fremmet positivitet, særlig nasjonalt og religiøs.⁴⁹

Etter Tito fikk kontrollen i Jugoslavia, gjennomførte han og kommunistene en rekke endringer. De endret de grunnleggende egenskapene til den politiske beslutningsprosessen i både staten og partiet i et forsøk på å løse politiske konflikter seg imellom og kontrollere økende nivåer av internasjonal fiendtlighet og konflikt blant massene. I perioden under Tito ble det introdusert en rekke konstitusjoner, i 1946, 1953, 1963 og 1974 henholdsvis,⁵⁰ særlig ble konstitusjonen fra 1974 svært viktig. For å gjennomføre etableringen av 1974 konstitusjonen ble det opprettet en arbeidsgruppe i Presidiet⁵¹ under ledelse av Edvard Kardelj. Gruppen var sammensatt av representanter fra republikkene og provinsene og skulle jobbe med problemer på to områder: forholdet mellom føderasjonen og republikkene, og strukturen til føderale organer, deres gjensidige relasjoner, og systemet og metoden for beslutningstaking i dem.

Kardelj rapporterte at gruppen hadde konkludert med at aktuelle politiske problemer krevde "et bedre og mer effektivt middel for å sikre nødvendig harmonisering og koordinering

⁴⁴ Hall 2011: 94

⁴⁵ Zvonko 1993: 64

⁴⁶ Crampton 2002: 4 – 5

⁴⁷ Palmer et al. 2014: 1012

⁴⁸ Folkestyre

⁴⁹ Calic 2019: 164 – 165

⁵⁰ Burg 1983: 3

⁵¹ Et administrativt utvalg, vanligvis permanent og statlig. Dictionary

av posisjoner og interesser i utformingen av felles politikk." Gruppen var også enige om det klare behovet for å overføre visse funksjoner fra føderasjonen til de enkelte republikkene og "å styrke uavhengigheten og ansvaret til [føderale] utøvende organer" på de områdene som fortsatt er under deres kompetanse.⁵² Det var generelt enighet om at alle områder av felles interesse som ikke er underlagt føderasjonens autonome beslutningsmyndighet, skulle være gjenstand for "gjensidig samarbeid og koordinering mellom republikkene. Det tok to år, fra 1972 – 1974, for å utarbeide konstitusjonen, og i februar 1974 ble den implementert.

Et av de viktigste og mest kontroversielle aspektene ved grunnloven var konseptet om selvledelse; formålet var å skape et middel for å begrense akkumulering av politisk makt i sentrum, en garanti mot maktmisbruk, og et redskap for å gjøre de tilsynelatende uforenlige kravene for en stabil ettpartistat compatible på den ene siden, og for ekte demokrati på den andre.⁵³ En av de andre aspektene med grunnloven var presidentembetet; etter Titos død ville embetet bestå av en komité på 9 menn: en fra hver republikk eller autonom provins, pluss en president for LCY.⁵⁴ Hvert medlem av embetet ble valgt for en femårsperiode, de kunne derimot bare tjene i to påfølgende femårsperioder. Presidenten for LCY kunne imidlertid være medlem på ubestemt tid, da de var embetets eneste ex officio-medlem.⁵⁵ Hendelsesforløpet, som fulgte publiseringen av 1974 konstitusjonen, blir argumentert av akademikere til å være en vital faktor for oppløsningen av Jugoslavia.

Tiden som fulgte Titos død var preget av økonomisk krise, fremvekst av nasjonalisme, uro og krig. Misnøyen vokste spesielt blant serbere, som hadde følt seg svake og undertrykt under Titos styre og de ønsket en serbisk renessanse. Det var Slobodan Milosević som skulle sørge for serbisk gjenopprettelse.⁵⁶ Milosević startet raskt med politiske omveltninger i Kosovo og Montenegro: i 1989 gjennomførte Milosević et kupp i Montenegro slik at republikkens ledere måtte tre tilbake og han erstattet dem med sine egne menn. En lignende situasjon oppsto i Kosovo, men det var flere serbere engasjert grunnet Kosovos store serbiske befolkning. Flere ledere ble arrestert og Kosovos nasjonalforsamling ble omringet av stridsvogner. Serberne hadde sikret seg full kontroll over Kosovos politi og domstoler.⁵⁷

⁵² Burg 1983: 190

⁵³ Roberts 1978: 139

⁵⁴ League of Communists of Yugoslavia

⁵⁵ Ibid, s. 142

⁵⁶ Mønnesland 1999: 241, 243

⁵⁷ Her har jeg behandlet Montenegro og Kosovo på samme måte siden begge opererte svært likt etter 1974 konstitusjonen. Kosovo hadde sitt eget parlament og regjering, men makten var begrenset og var til slutt underlagt den serbiske regjeringens autoritet. Kosovo var representert i den føderale regjeringen til SFRY gjennom den serbiske regjeringen.

Kontrasten mellom Titos og Milosevićs politikk var stor; Tito ønsket likestilling mellom republikkene, i motsetning til Milosević som ønsket serbisk hegemoni.⁵⁸ Årene som fulgte, var preget av borgerkrig og endte med Jugoslavias oppløsning.

Medias rolle blir også ofte omtalt når Jugoslavias oppløsning blir analysert. Særlig, var det medias evne til å spre propaganda blant republikkene; i hovedsak var det tv og radio, men også aviser og andre kulturformer. Likevel mener flere akademikere at media ikke hadde en dominerende rolle før midten av 80 – tallet, da nasjonalismen begynte å få feste i Jugoslavia. Media ga, uten tvil, rom for nye følelser av nasjonal symbolsk tilhørighet som regelmessig ble hevdet i offentlige politiske og intellektuelle diskurser.⁵⁹

Det var en hel rekke medier som bidro til det generelle skiftet fra å fremme en overnasjonal følelse av jugoslavisk identitet til de mer lokale nasjonalismene i republikkene. Noen eksempler inkluderer dannelsen av nasjonale kulturtidsskrifter, omdøping av gater, og den hyppigere bruken av republikkenes "nasjonale" symboler i medias representasjon i republikkene. Hver av disse kulturelle formene spilte en spesiell rolle i nasjonaliseringsprosessene i hver republikk, og fremmet følelsen av en eksklusiv og homogen etnisk tilhørighet.⁶⁰

På slutten av 1980-tallet og begynnelsen av 1990-tallet oppstod en ny tankegang i Jugoslavia om nasjonalstater som skulle være internt forente, integrerte og homogene. I denne tankegangen måtte alt som hadde med Jugoslavia å gjøre, enten bli assimilert eller ødelegges. Nasjonale TV-stasjoner i alle de tidligere republikkene inviterte seerne til å bli en del av en etnisk ren nasjonal familie. I Slovenia bidro nasjonalt statlig fjernsyn (RTVS⁶¹) til å forene de etniske slovenene til en slovensk nasjon, og oppmuntret dem til å differensiere og distansere seg fra resten av republikkene.⁶² Reportasjer i populære kroatisk og serbiske nyhetsreportasjer begynte å referere til deres nasjoners "storslåtte historie" for å hevde deres overlegenhet i forhold til de andre republikkene og for å skape en følelse av nasjonal stolthet og patriotisme.⁶³ Det vi er vitne til under og etter de nasjonalistiske krigene i de tidligere jugoslaviske republikkene er den nostalgiske tilegnelsen av jugoslaviske symboler, ritualer og produkter. Fra slutten av 1980-tallet ble den gryende kommersielle kulturen i de tidligere

⁵⁸ Ibid, s. 246 – 248

⁵⁹ Volčič 2007: 24

⁶⁰ Mihelj 2004

⁶¹ Radiotelevizija Slovenija

⁶² Volčič 2007: 24 – 25

⁶³ Milivojević 2000

republikkene preget av en økende bølge av TV-serier med tidligere Jugoslavia-tema, samt gjenoppfinnelsen og omprofilering av nostalgiske kulturprodukter, inkludert jugoslaviske filmer og jugoslavisk musikk⁶⁴. Det var fortsatt kommunistpartiet som hadde kontroll over media i Jugoslavia og det var strengt sensurert, men dette var bare delvis og midlertidig kontroll.⁶⁵ Det var først etter at Slobodan Milošević ble valgt til president av Jugoslavia i 1990, at han oppnådde monopol over den statlige mediesektoren og benyttet den til å fremme propaganda. Samtidig ble folkemord et ofte omtalt tema i media, der bilder fra krigen som viste døde mennesker ble benyttet for å generere en sjokkeffekt hos befolkningen.⁶⁶

2.1 Nasjonalisme

Jeg mener det er viktig å ha en tydelig forklaring på begrepet nasjonalisme, da de aller fleste historiske skrivenne om Jugoslavia nevner nasjonalisme i en eller annen form. Flere av tekstene som har blitt benyttet i kapittel 3 har også vektlagt nasjonalisme i stor grad og av den grunn er det nødvendig å redegjøre for en kort og presis definisjon.

Nasjonalisme er en svært kompleks terminologi å definere, særlig da det finnes flere ulike definisjoner. En generell definisjon fra sosialantropologen Ernest Gellner:

Nasjonalisme er et politisk prinsipp som fremholder at kulturell likhet er det grunnleggende sosiale bånd. Uansett hvilke autoritetsprinsipper som rår mellom mennesker, beror prinsippenes legitimitet på det faktum at medlemmene av den aktuelle gruppen tilhører samme kultur eller [...] nasjon. (s. 17).

Av Gellners definisjon kan det tydes at nasjonalisme ikke bare fremstår som en politisk ideologi, men derimot også en enhet som kan gi følelsen av tilhørighet. En lignende tolkning kommer også fra Petter Normann Waage, han skriver at nasjonalisme har mer enn ett «ansikt». Ikke bare søker den tilhørighet og integrering innad en gruppe, men også at den virker diskriminerende mot de utenfor.⁶⁷ Likevel finnes det også definisjoner som ikke ligner; Lawrence (2004) mener dette forekommer av hvilken tidsperiode man undersøker nasjonalismen i lys av:

As already touched on, this definition of nationalism is perhaps most challenging of all. Part of the problem is that, whatever era of history is under consideration, while

⁶⁴ Volčič 2007: 25

⁶⁵ Goldstein 1999: 196

⁶⁶ Dragović-Soso 2002: 113, 248

⁶⁷ Waage 1993: 16

examples from the writings of elite intellectuals and politicians are relatively easy to glean, it is much more challenging to construct ‘indices of national identity (such as language use, voting patterns, associational habits)’ which show evidence of sentiment in the mass of a population. [...] Historians, social and political scientists, anthropologists, psychologists, philosophers and others have, for centuries, debated and disagreed over almost every conceivable aspect of nations and nationalism. (s. 6).

Derav, kan man se at det at det er vanskelig å presisere akkurat hva nasjonalisme er. Derimot, kan man observere at det er en gjenganger i definisjonene, nemlig følelsen av samhold mellom grupper av lik kultur. Lawrence nevner også at en av forklaringene historikere bruker omhandler etnisitet: «Other explanations, by contrast, have focused on the importance of cultural factors in any analysis of nationalism, maintaining that ‘the ethnic roots of the past’ hold the key to understanding contemporary nationalism» (Lawrence 2004, s. 7). Denne forklaringen er svært relevant for oppgaven, da det er disse etniske røttene som blir tatt i bruk i retorikken til Jugoslavias fremste politiske ledere mot slutten av 80 – tallet.

Imidlertid mener jeg også det er viktig å gi en kort forklaring på hvorfor jeg velger å dedikere plass til de ulike tolkningene og definisjonen av nasjonalisme. For det første etablerer definisjonen et klart konseptuelt rammeverk som vil lede min analyse av de ulike perspektivene som tilbys av forfattere med jugoslavisk bakgrunn på oppløsningen av det tidligere Jugoslavia. Ved å definere nasjonalisme sikrer jeg at lesere deler en felles forståelse av begrepet, som er sentralt i hendelsene frem til oppløsningen av den multietniske staten. For det andre spilte nasjonalisme en betydelig rolle i oppløsningen av Jugoslavia. Ved å gi en detaljert definisjon og diskusjon av konseptet, fremhever jeg dets betydning i hendelsene som utspilte seg under bruddet. Dette vil tillate meg å analysere hvordan de ulike forfatterne med jugoslavisk bakgrunn nærmer seg konseptet nasjonalisme og hvordan deres perspektiver på rollen til nasjonalistiske bevegelser og følelser i oppløsningen av landet kan variere. Dette vil igjen hjelpe meg med å identifisere områdene med konsensus og uenighet blant forfatterne, og dermed gi en nyansert forståelse av de komplekse faktorene som bidro til oppløsningen av det tidligere Jugoslavia.

Henholdsvis antyder også min hypotese at forfatternes nasjonaliteter kan skape en tendens til å presentere sine hjemland i et mer gunstig lys eller som ofre for omstendigheter, snarere enn som aktive bidragsytere til konflikten. Underkapittelet om nasjonalisme vil gi et teoretisk grunnlag for å forstå hvordan disse skjevhetene kan manifestere seg i forfatternes

arbeider, slik at jeg kan vurdere deres argumenter i lys av den potensielle innflytelsen fra deres nasjonale bakgrunn.

2.2 Oppsummering

Dette kapittelet gir en kort historisk oversikt over Jugoslavias historie fra 1918-1991. Det presenterer landets etablering, politiske utvikling, og oppløsning, med fokus på nasjonale identiteter og etniske skillelinjer. Før Jugoslavias opprettelse var flere av regionene underlagt Østerrike-Ungarn, og Bosnia-Hercegovinas okkupasjon skapte misnøye og etniske spenninger. Etter første verdenskrig ble Kongeriket av serbere, kroater og slovenere (SHS) etablert, men nasjonale minoriteter ble ikke fullt ut anerkjent. Tito etablerte Den føderale folkerepublikken Jugoslavia i 1946, og søkte å fremme likhet og eliminere religiøst og nasjonalt hat. Etter Titos død fulgte en tid preget av økonomisk krise, nasjonalisme, og krig, som endte med Jugoslavias oppløsning. Jeg har også argumentert for at en klar definisjon av nasjonalisme er nødvendig for å skape et konseptuelt rammeverk for analysen av ulike forfattere med jugoslavisk bakgrunn, fremheve nasjonalismens rolle i oppløsningen av Jugoslavia, og vurdere forfatternes argumenter i lys av deres potensielle nasjonale bakgrunn.

3 Akademisk litterære verk fra Balkan

Dette kapittelet vil ta for seg oppgavens hoveddel; der jeg skal analysere alle de seks bøkene jeg har valgt ut. Kapittelets oppbygging vil bestå av redegjøring av de seks bøkene, så jeg kan videre analysere de to serbiske bøkene selvstendig og videre, sammenligne dem mot hverandre. Så vil jeg gjøre det samme med de kroatiske og bosniske henholdsvis. Til slutt, skal jeg utføre en komparativ analyse, der jeg sammenligner alle de seks bøkene og undersøker potensielle likheter og ulikheter. Kapittelets formål vil, gjennom forfatternes tekster og gjennom komparativ analyse, være å undersøke de ulike faktorene for Jugoslavias oppløsning gjennom hvordan historien blir fortalt og de ulike forklaringsmodellene som blir diskutert, samt svare på min opprinnelige problemstilling.

3.1 Yugoslavia 1945 – 91 – from Decentralization Without Democracy to Dissolution

I sitt kapittel *Yugoslavia 1945 – 91 – from Decentralization Without Democracy to Dissolution*, i boken *Yugoslavia and After: A study in Fragmentation, Despair and Rebirth*, analyserer Ivan Vejvoda det kommunistiske styret i Jugoslavia fra perioden 1945 – 91 og argumenterer for at dette styret var i stor grad årsaken til oppløsningen. Han fremhever at oppløsningen krever en kompleks forklaring; en mangesidig forklaring som preger den politiske, sosiale og økonomiske dynamikken av situasjonen. Vejvoda understreker også blant annet at det er viktig å undersøke den historiske, kulturelle, sosialantropologiske, politiske og sosiale dynamikken for å kunne få en forståelse av hvorfor Jugoslavia ble oppløst, men også hvordan og hvorfor situasjonen ble så voldelig.⁶⁸ Ifølge Vejvoda, sørget fraværet av en meningsfull demokratisk politisk kultur, av et sivilsamfunn, av representative politiske institusjoner, av demokrati, kombinert med en arv av surrealistisk, uansvarlig, instrumental og manipulativ kommunistisk politikk, der befolkningen ble holdt unna beslutningstakingsprosessen for det verste grunnlaget for en demokratisk overgang. En fredelig, pluralistisk og demokratisk transformasjon ville, ifølge Vejvoda, være en krevende oppgave for den regjerende eliten i Jugoslavia og misnøyen blant befolkningen som kom med fraværet av demokrati, førte til vold og konkurranse for territorier og grenser.⁶⁹ Det er imidlertid også viktig å nevne at Vejvoda gir en oversikt over hovedpoengene til

⁶⁸ Vejvoda 2014: 9

⁶⁹ Vejvoda 2014: 10

oppløsningen og vil ikke nevne alle de mulige faktorene, da han mener det vil være en utfordring å presentere alt uten at det skal bli uklart.

Hovedfokuset for Vejvoda er perioden i Jugoslavia etter andre verdenskrig, en periode som varte i 46 år, som gav Jugoslavia et nytt regime og en periode der stats -og nasjonsbygging var svært viktig. På noen få år hadde Jugoslavia fått internasjonal respekt, prestisje og status, noe som var uvanlig for et relativt lite kommunistisk land. Den Jugoslaviske kommunismen kom ikke gjennom tvang av Sovjet, men hadde en lang tradisjon i landet lenge før andre verdenskrig.⁷⁰ Likevel viste det seg at kommunistene, ifølge Vejvoda, ikke var i stand til å styre Jugoslavia og samfunnet endte opp som internert atomisert, fragmentert, uforberedt og ikke i stand til å møte utfordringen som ville komme av kommunismens fall. Vejvoda sin kritikk av det kommunistiske regimet er i hovedsak fokusert på deres naivitet og uvitenhet. I et eksempel sikter Vejvoda til 1960-tallet da landet var i en dyp økonomisk krise; kommunistene valgte å åpne landets grenser, der arbeidere kunne reise utenlands for å jobbe, kontra å innse landets økende arbeidsledighet. På samme tid begynte også modernistisk litteratur å få grobunn i Europa, men dette ble sterkt regulert på universiteter i Jugoslavia og kommunistene innførte tiltak som konsentrasjonsleirer og fengsel om de følte deres makt ble svekket.⁷¹ Vejvoda mener at dette potensielt har ført til at landet har utviklet seg relativt sakte i forhold til andre land i Europa.

Utviklingen i landet hadde, ifølge Vejvoda, stagnert da landets økonomi ikke fikk en egen vekst grunnet de store summene Jugoslavia mottok fra de vestlige maktene for å styrke deres posisjon som en buffer mot Sovjetunionen. Pengestøtten ble forsørget fra USA, da Tito valgte å forlate Komintern i 1948 og forsørget landet fra 1949. Vejvoda poengterer at pengestøtten Jugoslavia mottok fra Vesten var på å danne en illusjon om at kommunistene hadde løst landets politiske, sosiale og nasjonale problemer og dette var igjen med på å styrke deres legitimitet i Jugoslavia. Likevel ville det vise seg at denne illusjonen ville være kortvarig og det ville bare være noen få år før Jugoslavia inngikk en periode med ytterligere fragmentering.⁷²

Vejvoda fremhever at det er en indikasjon til at Jugoslavia vil bli oppløst når Tito og kommunistene velger å innføre 1974 konstitusjonen. Som en respons på klagingen fra republikkene, valgte Tito å tilfalle administrativ, økonomisk, sosial og noe politisk makt.

⁷⁰ Vejvoda 2014: 11

⁷¹ Ibid, s. 12 – 13

⁷² Ibid, s. 14

Mens Tito beholdt makten sin over utenriks, militære og handelssaker, ble resten av beslutningstakingen gitt over til republikkene og provinsene, noe som var med på å skape en de facto konføderalisering av landet, ifølge Vejvoda⁷³. Følgende av punktene i konstitusjonen fastslo at om endringer i konstitusjonen skulle forekomme, måtte det være en felles konsensus blant alle republikkene, samt de to provinsene. I tillegg til at konstitusjonen gjorde Tito til president på livstid, ga den også alle de føderale enhetene fullmakt til å ha egne presidenter, kollektive presidentskap, parlamenter og utenriksdepartementer, samt kompetanse innen økonomisk politikk, sosial velferd og utdanning. Vejvoda påpeker at denne de facto konføderaliseringen gjorde den sentrale føderale makten svakere. Jugoslavia var nå bare det de føderale enhetene hadde besluttet og for å gjøre republikkene fornøyde undergikk kommunistene ytterligere konføderalisering. Vejvoda poengterer at det først er etter Titos død i 1980 at landet ville merke den svekkede maktstrukturen og Titos etterfølgere satt nå igjen med konsensuelle prosedyrer og konføderaliserte strukturer av staten og parti som var vidt åpent for kommunitarisme.⁷⁴⁷⁵

1974 konstitusjonen hadde gitt arbeiderne selvledelse og en større grad av myndiggjøring på arbeidsplassen, likevel var dette bare en fasade da alle valgene ble styrt høyere oppe i systemet av kommunistene og dette var skulle også være med på å skape flere problemer i Jugoslavia. Vejvoda fastslår at kommunistene måtte gi mer frihet til politiske aktører for å forlenge makten sin i Jugoslavia, som et resultat av dette ble sentralmakten enda mer svekket, republikkenes nomenklatura⁷⁶ ble svekket og mistilliten blant befolkningen økte. På samme tid ble også makten innen utdanning, transport og media sterkere, innen utdanning ble det også diskusjoner over hva som skulle læres bort innen litteratur og historie. Innenfor veiinfrastruktur ble også motorveier mellom byer innad republikkene bygget, men ikke mellom landets største byer og hver republikk hadde sine egne tv -og radiostasjoner der det ikke fantes en felles nasjonal stasjon som representerte hele Jugoslavia. Disse resultatene av 1974 konstitusjonen var, ifølge Vejvoda, med på å fragmentere landet enda mer og ville til slutt føre til landets oppløsning.⁷⁷

Vejvoda påpeker at kommunistenes valg førte til at republikkene og provinsene i Jugoslavia ble mer selvstendige, og nasjonale interesser ble nedprioritert. Konstitusjonen

⁷³ Ibid, s. 15

⁷⁴ Ibid, s. 16

⁷⁵ Kommunitarisme er en retning innen politisk filosofi som tar utgangspunkt i tanken om at kulturelt og sosialt integrerte lokalmiljøer er samfunnets grunnleggende enhet. Thorsen 2021.

⁷⁶ Menneskene i maktapparatet. Det Norske Akademi Ordbok.

⁷⁷ Vejvoda 2014: 17

styrket republikkenes definisjoner og kategoriseringen av innbyggerne, mens Bosnia bestod av en blanding av bosniske muslimer, kroater og serbere.⁷⁸ Konstitusjonen fra 1974 skapte problemer etter kommunismens fall, da ønsket om stemmerett og føderale valg ble blokkert av Slovenia, Serbia og Kroatia. Vejvoda påpeker at republikkenes makt og den påfølgende etniske homogeniseringen skapte utfordringer for Bosnia i fremtiden.⁷⁹

Videre, understreker Vejvoda at drivkraften for å konstituere fulle nasjonsstater på basisen av republikker ble hovedfaktoren i oppløsningen av landet. Maktkampen innad politikken førte til at politiske interesser ble truet og det politiske verktøyet som ble tatt i bruk av lederskapet var ideologien om nasjonalisme.⁸⁰ Slik Radošević beskriver situasjonen i Jugoslavia er «*en fragmentert befolkning i et dårlig samfunn blir konfrontert med eksistensiell sikkerhet og utstøting fra den sosialistiske velferden*» (Radošević, 2014). Og, ifølge Vejvoda, var det denne nye sikkerheten, nasjonal homogenitet, som appellerte til mange.⁸¹ Slik landet var oppbygd var det også nå lett å legge skylden over på en naborepublikk om det var noe som gikk galt. På samme tid var det også intellektuelle nasjonalister som lenge hadde ventet på Jugoslavias bristepunkt og de kom frem med hvordan deres folk hadde lidd og hvordan det å splitte fra hverandre hadde vært bedre for alle. De intellektuelles tanker ble nå også fremstilt i media, noe som også ga en drivkraft for nasjonalisme.⁸²

Vejvoda forsøker videre å gi en forklaring på hvorfor konflikten ble så voldelig og begynner med å trekke frem kollapsen av den føderale staten. Den sentralpolitiske autoriteten i landet fantes ikke, noe som betydde at aktørene som skulle passe på politisk og sivil orden forsvant. Republikkene var på god vei til selvstyre og det eneste som manglet var annerkjennelse fra det internasjonale samfunnet. Ansvarlighet for lov og orden lå fortsatt hos den jugoslaviske staten; når den forsvant ble det et vakuum, og det førte med seg juridisk tomrom og anomi.⁸³ Her poengterer også Vejvoda at når makten til den lovlige staten forsvinner, så vil dette øke til større risiko for vold. Det utviklet seg en «alt går»-mentalitet i Jugoslavia. Der de forskjellige lederskapene, som ble støttet av befolkningen de hadde greid å få på deres side, prøvde og maksimere den umiddelbare gevinsten de kunne få uavhengig av langtidskonsekvensene for dem selv, deres innbyggere og landet som helhet. Intensiveringen

⁷⁸ Ibid, s. 17 – 18

⁷⁹ Ibid, s. 19

⁸⁰ Et politisk prinsipp som fremholder at kulturell likhet er det grunnleggende sosiale bånd. Gellner 1998: 17

⁸¹ Ibid, s. 20

⁸² Ibid, s. 20

⁸³ Samfunnstilstand hvor normative standarder for adferd og tro er svekket eller forsvunnet. Det Norske Akademis Ordbok.

av nasjonalisme under press for å tilpasse seg en postkommunistisk situasjon som krevde politisk åpenhet og økonomisk rasjonalisering viste seg å bli en utfordring for de som hadde ansvaret for skape en fredfull fremtid for landet. Vejvoda legger det frem på denne måten: dominansen av den kommunistiske politiske sfæren gjennom etterkrigsperioden, dens uansvarlighet, samfunnets impotens til å reagere og ta hånd om politikken, de nasjonale klagene som formet seg, enten ekte eller oppfunnet, kompleksiteten i konstruksjonen av relasjoner innad Jugoslavia - disse tingene sammen skapte grunnlaget for en oppløsning og høyst sannsynlig for å generere vold på en stor skala.⁸⁴

Usikkerhet var en faktor som ble introdusert til den Jugoslaviske befolkningen med stadige endringer i den politiske, sosiale og økonomiske sfæren ilt. kommunistperioden. Med fire konstitusjoner på mindre enn 30 år, og endringer i lovgiving og regler laget en situasjon som heter *lovlig nihilisme*⁸⁵, mener Vejvoda. Entusiasmen for å bygge opp landet etter krigen førte til endring i sosialstrukturen, urbaniseringen økte og dannet en middelklasse. Vejvoda skriver at middelklassen likevel ble blokkert fra en sosial utvikling på et politisk plan og dette på samme tid som en økonomisk krise var i gang. Kampen om overlevelse i hverdagen førte til mer usikkerhet blant befolkningen og dette dominerte følelsene til folket i lang tid og førte til anomi og apati. Ingen motreaksjon kom fra befolkningen da ingen så at problemene ville resultere i krig.

Vejvoda hevder at reformer på republikknivå bidro til oppløsningen av Jugoslavia. Serbia og Kroatia brukte kommunistiske lederskap for å vinne de første frie valgene. I Kroatia vant HDZ (Hrvatska Demokratska Zajednica), mens i Serbia vant Milošević og kommunistene. Begge landene skapte presidentsystemer med konstitusjoner som ga presidenten stor makt. Ved begynnelsen av 1991 dominerte to store partier med uovertruffen majoritet og presidentsystemer den politiske scenen i Jugoslavia, noe som betydde at to presidenter kunne styre skjebnen til landet uavhengig av parlamentet eller andre kontrollmekanismer.⁸⁶

⁸⁴ Vejvoda 2014: 20

⁸⁵ En erosjon av troen på lov som en fordelaktig institusjon for samfunnsorganisering. Kohler & Berolzheimer 1987: 216

⁸⁶ Vejvoda 2014: 22 – 23

3.1.1 Oppsummering

Vejvoda avslutter kapittelet sitt med å oppsummere de vitale faktorene for oppløsningen av Jugoslavia. Han nevner at den jugoslaviske totalitarismen gjorde ingen strukturell forskjell på hva slags maktstruktur den fremkalte. Totalitarismen ga få friheter som var viktig for hverdagslivet og befolkningen og hjalp til utviklingen av følelsen av individuell verdighet i materiell tilstand, men ikke i en politisk eller dypere sosial tilstand. Landet ble mer urbanisert etter andre verdenskrig, derimot manglet befolkningen i byene institusjonene som et moderne samfunn hadde. Mekanikken til statsdannelsen delte den politiske, sosiale og økonomiske plassen av landet på en slik måte for å gjøre koalisjoner mellom grensene umulig i en avgjørende krisetid. Forsøkene til liberale, demokratiske individer og grupper som så problemene som lå fremover, var til ingen nytte. Resten av befolkningen var også naive til at det politiske lederskapet i landet ville gjøre noe mot dem, da de siden 1945 hadde dratt nytte av materialistiske goder. Store segmenter av følelsen av «oss» økte kraftig grunnet etnisk homogenisering og brukt politisk som et maktbevarende formål på grunnlag av manipulering av ekte nasjonale klager.⁸⁷

3.2 Europe and the Collapse of Yugoslavia: The Role of Non-State Actors and European Diplomacy

Branislav Radeljić undersøker i boken sin, *Europe and the Collapse of Yugoslavia: The Role of Non-State Actors and European Diplomacy*, rollen som EU og ikke-statlige aktører spilte i utformingen av den jugoslaviske krisen. Boken tilbyr empirisk analyse av forholdet mellom EU og Jugoslavia, samt analyse av økonomiske problemer, den geopolitiske posisjonen til Jugoslavia, det etniske mangfoldet i landet, viktige individer og Vestens rolle. Radeljić skriver at det kan forekomme visse problemer når man skal utføre en slik analyse, ved å vite utfallet av situasjonen, nemlig oppløsningen av Jugoslavia, vil analysen potensielt bære preg av dette.⁸⁸ Han har benyttet seg av både primær og sekundær kilder, samt besøkt flere land som spilte en rolle under Jugoslavia konflikten og tidligere jugoslaviske byer. Radeljić påpeker at det ikke var mulighet til å få tilgang til arkivene i mange av landene, spesielt kirkene var det vanskelig skaffe informasjon om, men at Slovenia sine arkiver var mest tilgjengelige. Intervjuer har også blitt benyttet som en metode for å skaffe informasjon på. Menneskene som ble intervjuet var direkte knyttet opp til involveringen av EU og den

⁸⁷ Ibid, s. 23 – 24

⁸⁸ Radeljić 2016: 8

jugoslaviske føderasjonen. En konsensus han fant blant de han intervjuet var at det var en generell enighet blant respondentene om at diplomatikunsten var ganske svak under den jugoslaviske statskrisen, og at diplomatisk innsats tjente til å oppfylle det grunnleggende konseptet om at det burde være en slags diplomati, i stedet for å aktivt bidra til å løse problemet.⁸⁹

Radeljić mener at oppløsningen av landet kom av flere årsaker som stod veldig nær hverandre og i kombinasjon, var med på oppløsningen av Jugoslavia. Boken avviser argumentet om at noen internasjonalt anerkjente problemer, som fallet av Sovjet Unionen og Gulfkrigen, hadde forrang fremfor det jugoslaviske, men fastholder heller at forvirringen rundt utbruddet av det jugoslaviske problemet og hvordan man skulle takle det og forutse statens fall, spilte en avgjørende rolle i oppløsningen. Kapitlene i boken vil undersøke både interne og eksterne faktorer for å finne en sammenheng mellom dem, i tillegg til å analysere rollen som ikke-statlige aktører som diasporagrupper,⁹⁰ media og kirken spilte. Det er også viktig å nevne her at Radeljić mener at etter hans forskningsarbeid, så konkluderer han med at oppløsningen var uunngåelig, men han har ikke funnet noen «gode» grunner til hvorfor det ble så voldelig og lengevarende.⁹¹

Videre, analyserer Radeljić forholdet mellom EU og Jugoslavia før 1968, der han argumenterer for at EU og Jugoslavia opererte som to uavhengige enheter som jobbet mot forskjellige mål, noe som resulterte i en langsom kobling mellom dem. Jugoslavia var et alliansefritt land som samarbeidet med både Østen og Vesten, og brukte denne posisjonen til å generere økonomisk bistand.⁹² EU viste vilje til å støtte økonomisk, men dette førte til indirekte ansvar for landets innenlandske styre. Problemene i landet ble ikke anerkjent eller diskutert i EU og til tider ble det å holde Jugoslavia på avstand ansett som det riktige alternativet uavhengig av konsekvensene. Radeljić argumenterer at til tross for den forbedrede kommunikasjonen mellom EU og Jugoslavia, etter den offisielle etableringen i 1968, var det fortsatt problemer som dukket opp. Han kommer med tre hovedkonklusjoner angående forholdet: den økonomiske støtten var den viktigste forbindelsen mellom EU og Jugoslavia. For det andre ble den politiske dimensjonen av relasjonene anerkjent som viktig for langsiktig suksess, med EU som anerkjente behovet for et uavhengig og stabilt Jugoslavia for samarbeid

⁸⁹ Ibid, s. 9 – 10

⁹⁰ Folkegruppe som bor spredt i land som har en annen kultur eller religion enn det opprinnelige hjemlandet (og som holder sammen og tar vare på egen kultur eller religion). Ordbøkene.

⁹¹ Radeljić 2016: 36 – 37

⁹² Ibid, s. 66

og sikkerhet i Europa. Den sosiale faktoren var også viktig for å forstå forholdet mellom partene: Jugoslaviske gjestearbeidere ble en trussel for de andre landene i EU og Jugoslavia hadde ingen strategi for å få dem tilbake til landet sitt. Til tross for offisiell korrespondanse, førte forholdet til uenigheter ved det økonomiske, politiske og sosiale aspektet. Noe som viste seg å være relevant ved utbruddet av krisen i 1991.⁹³

Radeljić fortsetter videre med å undersøke forholdet mellom EU og Jugoslavia på 80 – tallet og starten av 90 – tallet; der begge parter igjen ikke greide å utvikle en sterk relasjon, til tross for forsøk på økonomisk samarbeid og politisk dialog.⁹⁴ Voldsutbruddet i Jugoslavia kompliserte situasjonen ytterligere, og EU, sammen med medlemslandene, USA og Sovjetunionen, uttrykte sin manglende evne til å finne en umiddelbar løsning på krisen. EUs svake kapasitet til å håndtere krisen og splittelsen mellom medlemslandene skapte imidlertid et vakuum som ble fylt av ikke-statlige aktører, inkludert diasporagrupper, media og den katolske kirken. Til syvende og sist ble EU enige om at å anerkjenne uavhengighet var den beste løsningen på den jugoslaviske krisen.⁹⁵

Radeljićs senere kapitler fokuserer på ikke-statlige aktører, undersøker diasporagrupper og deres rolle i jugoslaviske statskrise, kommunikasjon og aktivisme. Han bemerker at slovenske diasporagrupper spilte en viktigere rolle enn andre republikkers diaspora, med en klarere visjon om et uavhengig hjemland sammenlignet med kroatene.⁹⁶ Radeljić påpeker at kroatisk diaspora var delt på grunn av en betydelig serbisk komponent i Kroatia, mens slovensk diaspora mottok støtte fra slovenere i Kärnten, som hadde økt politisk relevans i Østerrike. Dette påvirket den slovenske Ministeren for Diaspora og førte til at den italienske regjeringen raskere etablerte en klar holdning til den jugoslaviske krisen som et resultat av diaspora-aktivismens suksess i Østerrike.⁹⁷ Den østerrikske regjeringen var den første regjeringen som åpent anerkjente Slovenia og Kroatia som uavhengige stater og spilte en betydelig rolle i å oppmuntre andre medlemsstater i EU til å gjøre det samme. Radeljić hevder at diaspora-stemmen sammen med sine to sterkeste allierte, media og kirker, gjorde at beslutningstakere ikke kunne ignorere kravene fra fremtredende representanter som bodde i utlandet.⁹⁸

⁹³ Ibid, s. 66 – 67

⁹⁴ Ibid, s. 91

⁹⁵ Ibid, s. 92

⁹⁶ Ibid, s. 119

⁹⁷ Ibid, s. 119 – 120

⁹⁸ Ibid, s. 120

Ytterligere, fortsetter Radeljić med å diskutere mediernes rolle i å tolke og forme fortellingen om den jugoslaviske krisen. Radeljić skriver at de vestlige mediene favoriserte kroatene og slovenerne fremfor serberne, og fremstilte dem som pro-vestlige og i stand til å integrere seg i det europeiske felleskap, mens de diskrediterte serberne for deres pro-østlige ideologi.⁹⁹ Media spilte også en betydelig rolle i utformingen av EUs politikk mot den jugoslaviske krisen, ettersom EU stolte på medierapportering for å informere sine beslutninger og erklæringer. Spesielt tyske medier var innflytelsesrike når det gjaldt å presse på for anerkjennelse av Slovenia og Kroatia som uavhengige stater¹⁰⁰ og kritiserte EUs forsøk på å finne en løsning. Media la også press på EU til å ta grep, og presset på for anerkjennelse som en logisk konsekvens, mens EU tok til orde for våpenhvile og fredsløsning. Radeljić argumenterer for at mediernes tilstedeværelse og relevans i utformingen av EUs politikk overfor den jugoslaviske krisen er ubestridelig, og at media fungerte som dommer i rettssaken som førte til den jugoslaviske føderasjonens bortgang.¹⁰¹

I det siste kapittelet undersøker Radeljić Vatikanets og den katolske kirkes rolle i utformingen av EUs politikk overfor den jugoslaviske krisen. Fra begynnelsen av krisen viste katolikkene over hele Europa sympati for Slovenia og Kroatia, og paven uttrykte støtte til disse katolske republikkene i deres kamp for uavhengighet. Radeljić argumenterer for at Vatikanets støtte til Slovenia og Kroatia ikke utelukkende var et resultat av den politiske konflikten, men også av konflikten religiøse dimensjon. Vatikanets posisjon til krisen styrket seg etter hvert som konflikten i Kroatia forsterket seg og resulterte i økt påvirkningskraft for internasjonal anerkjennelse av uavhengighet for disse to katolske republikkene.¹⁰²

3.2.1 Oppsummering

Boken avslutter med Radeljić som diskuterer EUs svar på den jugoslaviske krisen og rollen til ikke-statlige aktører i utformingen av EUs politikk mot krisen. Radeljić konkluderer med at EU og medlemslandene var uforberedt på å tilby noen form for løsning på den jugoslaviske krisen, noe som tillot ikke-statlige aktører som diasporagrupper, media og den katolske kirke til å utvikle strategier for å fremme uavhengigheten til Slovenia og Kroatia.¹⁰³ Disse ikke-statlige aktørene var mektige nok til å påvirke EUs politikktutforming og i 1991, ble EU enige om å anerkjenne de jugoslaviske republikkene som søkte uavhengighet om de

⁹⁹ Ibid, s. 144

¹⁰⁰ Radeljić 2016: 144 - 145

¹⁰¹ Ibid, s. 145

¹⁰² Radeljić 2016: 167 – 168

¹⁰³ Ibid, s. 170

fulgte visse krav.¹⁰⁴ Disse kravene gikk ut på at republikkene måtte forplikte seg til å vedta konstitusjonelle og politiske garantier for å sikre at den ikke har noen territoriale krav til en nabostat og at republikken ikke ville drive fiendtlig propaganda.¹⁰⁵ Radeljić avslutter boken med å si at relasjonene mellom EU og de tidligere jugoslaviske republikkene har blitt sterkere siden 1999, men mener likevel at ikke nok har blitt gjort for å etablere Balkan-landene i EU.¹⁰⁶

3.3 Yugoslavia: A State that Withered Away

I boken, *Yugoslavia: A State that Withered Away*, undersøker Dejan Jović Jugoslavias elite og deres ideologiske konsensus fra 1974 til 1990. Jović nevner at boken har tre mål: (1) å forklare årsakene til fremveksten av det siste politiske kompromisset i Jugoslavia (1974 konstitusjonen), (2) å gi en forklaring på krisen konstitusjonen skapte, (3) og å forklare årsakene til sammenbruddet av denne ideologiske og politiske konsensusen.¹⁰⁷ Henholdsvis skriver også Jović at det han undersøker i boken ikke er eneste årsaken til oppløsningen av Jugoslavia, men også andre faktorer som økonomi, geopolitikk, nasjonal struktur, internasjonal politikk m.m. Store deler av boken er basert på memoarer og minner av ledende medlemmer av den jugoslaviske eliten i perioden 1974 – 1990. Politiske ledere, spesielt i Slovenia og Serbia, har vært til stor hjelp da de har publisert sine taler i perioden som blir analysert i boken og har gitt mange intervjuer som forklarer deres rolle. Jović har intervjuet viktige personer i den jugoslaviske politikken og han bruker sitt personlige arkiv og personlige arkiver av mange politikere som har gitt tilgang til viktige dokumenter som har i lang tid vært klassifisert som statshemmeligheter. Intervjuene hans har gitt mulighet til å utføre kryssreferanse mellom det de har sagt sammen med andre dokumenter og kilder.¹⁰⁸

Det er imidlertid også viktig å forklare hva Jović mener betydningen av politiske eliten er. Jović skriver:

In socialist societies it is sometimes difficult to identify the members of the elite, since politics often take place as informal activities, and the criteria for inclusion in or exclusion from the real decision-making processes are very different from those established in representative democracies. By elites, I refer to the not-very-strictly

¹⁰⁴ Ibid, s. 170 – 171

¹⁰⁵ Declaration on Yugoslavia: 1991

¹⁰⁶ Radeljic 2016: 174

¹⁰⁷ Jović 2009: 3

¹⁰⁸ Ibid, s. 5 – 7

structured body of Party, state, and military leaders who have real influence over the formulation and implementation of political decisions in Yugoslavia. (s. 10 – 11).

Jović starter det første kapittelet med å skrive om det politiske systemet i Jugoslavia og de revolusjonære forandringene det undergikk frem til- og etter 1974 konstitusjonen. Konstitusjonen ble utarbeidet av Edvard Kardelj, som var en nær venn av Tito og var hans politiske kollega.¹⁰⁹ Konstitusjonen var Kardelj's tolking av Marxismen og skapte en helt ideologisk forskjell mellom Jugoslavia og Sovjet. Det var en direkte forskjell fra det første kommunistiske Jugoslavia, som var bygd opp etter en sovjetisk modell, der staten hadde mer kontroll og det var sterkt sentralisert.¹¹⁰ Men, etter Titos brudd med Stalin og utkastelse fra Komintern i 1948, ga dette spillerom for Kardelj til å realisere sin egen ideologi om Jugoslavia, der republikkene var mer selvstyrt. Jović mener at selv om Kardelj's ideologiske konsept hadde materialisert seg i form av lover og politiske handlinger, tok det ikke lang tid før Kardelj viste seg å være misfornøyd med det nye systemet, da Kardelj's visjon om Jugoslavias fremtid ikke utspilte seg på den måten han hadde ønsket.¹¹¹ I virkeligheten ble den jugoslaviske partieliten en alliert av oppløsningskreftene i stedet for å bli en forkjemper for ytterligere globalisering.

Videre, skriver Jović om den debatten som foregikk fra 1967 – 1974, før konstitusjonen ble iverksatt og hvorfor Serbia valgte å akseptere den. Jović starter med å avvise tre populære argumenter til hvorfor Serbia (eller andre republikker) valgte og godta 1974 konstitusjonen. (1) Republikkene måtte akseptere alt som Tito og Kardelj dikterte grunnet det autoritære systemet i landet, (2) serbiske politikere i denne perioden var ikke interessert i serbiske nasjonale interesser og var redde for at deres egne personlige interesser kunne bli truet og (3) den serbiske eliten manglet demokratisk legitimitet og representerte dermed ikke befolkningens politiske preferanser, som avvek betydelig fra elitens egne standpunkter.¹¹² Jović anerkjenner at argumentene påvirket serbiske ledes politiske handlinger på slutten av 80-tallet og 90-tallet. Han hevder at den serbiske eliten var delt i liberale og konservative politikere, hvor de liberale støttet reformer og de konservative ønsket en politistat. Til tross for forskjellene, samarbeidet begge gruppene om å kontrollere serbiske institusjoner og pressefrihet. Jović mener at begge parter aksepterte grunnloven fordi den

¹⁰⁹ Ibid, s. 47

¹¹⁰ Ibid, s. 57

¹¹¹ Ibid, s. 83

¹¹² Ibid, s. 97

styrket serbiske nasjonale interesser, ikke på grunn av press fra Tito og Kardelj.¹¹³ Det serbiske politiske lederskapet valgte å akseptere 1974 konstitusjonen fordi medlemmene så konseptet som et steg mot realiseringen av hovedinteressene for Serbia; å bevare et selvadministrerende og sosialistisk Jugoslavia der Serbia ville ha betydelig autonomi uten å bli mistenkt for å undertrykke den frie utviklingen til andre nasjoner og nasjonaliteter.¹¹⁴ Jović mener at Serbia ville bruke denne autonomien til å modernisere Serbia og liberalisere deres politiske system, samt forsøke å påvirke politisk beslutningstaking i Jugoslavia, særlig etter Titos død. I analysen om serbiske interesser, viser Jović til at de største politiske konfliktene i Jugoslavia i en lang periode ikke dreide seg om etnisitet, men derimot visjoner om samfunnet og var derfor ideologisk; som blant annet å få endret 1974 konstitusjonen.¹¹⁵

Jović forsetter sin analyse av den jugoslaviske politiske eliten og deres manglende respons på den økonomiske krisen som fant sted tidlig på 80 – tallet. Han argumenterer for de samme grunnene som i forrige kapittel; forpliktelse til ideologi og oppfatningen av interessene til ulike deler av samfunnet motiverte eliten sine handlinger.¹¹⁶ Her deler Jović i to forskjellige grupper; eliten som argumenterte for en mer pragmatisk og mindre ideologisk tilnærming til den økonomiske krisen, hovedsakelig den føderale regjeringen og de som forble dogmatisk forpliktet til ideologien, hovedsakelig knyttet til partilederskapet i republikkene.

Jović hevder at forsøk på å sentralisere Jugoslavias økonomi bidro til oppløsningen. Politiske ledere motsatte seg sentralisering, da det brøt med Titos og Kardeljs 1974-konstitusjon og kommunistisk ideologi. Jović mener at Jugoslavias økonomi ble nesten umulig å stabilisere på grunn av det ideologiske rammeverket, der økonomiske reformer møtte motstand, og det institusjonelle rammeverket skapt av eliten hindret endringer.¹¹⁷ Jović henviser her til de fire statsministerne i denne perioden som prøvde å skape endringer (Veselin Djuranović, Milka Plancić, Branko Mikulić og Ante Marković), men ble alle møtt med opposisjon.

Jović skriver at debatten om den økonomiske krisen på tidlig 80 – tallet hadde fem kjennetegn: (1) Krisen krysset grenser mellom republikkene, både mellom politikere og økonomer. (2) Konflikten var mellom regjeringen og republikkene/provinsene. Den

¹¹³ Ibid, s. 102 – 103

¹¹⁴ Ibid, s. 124

¹¹⁵ Ibid, s. 124 – 125

¹¹⁶ Ibid, s. 141

¹¹⁷ Ibid, s. 165

økonomiske konflikten var ikke en etnisk konflikt, selv om republikkene noen ganger truet med å bruke vetoretten sin for og sørge for å fremme sine egne interesser. (3) Det var et relativt høyt nivå av samhold i den føderale regjeringen, der medlemmene klarte å representere sine respektive republikker. Dette var også tilfellet for det føderale presidentskapet. Mens andre føderale institusjoner så på sin hovedoppgave som å være Titos erstatning, ikke å representere republikkene og provinsene. (4) Jugoslaviske ledere viste lojalitet til Tito og forpliktet seg til de grunnleggende verdiene i Titos politikk: selvledelse, føderalisme og ulikhet. (5) Endringene som eliten introdusert ble ofte møtt med opposisjon.¹¹⁸ Uenighet rundt økonomisk endring, sammen med politisk opposisjon av Titos etterfølgere viser det en klar sammenheng med årsakene til Jugoslavias oppløsning.

Videre, fortsetter Jović med å analysere de tre forsøkene til å reformere det jugoslaviske politiske systemet fra 1974 til 1986 og grunnene for at de mislyktes, der alle tre initiativene kom fra Serbia.¹¹⁹ I 1976 hadde serbiske ledere kommet med et krav til Tito og Kardelj om å fjerne grunnloven, men til ingen nytte. De serbiske lederne forsøkte to ganger til i 1981 og 1984. Jović argumenterer at de jugoslaviske lederne nektet å avvike fra konstitusjonen, da dette ville bety å avvike fra Titos styremåte, noe som måtte unngås i de første årene etter hans død.¹²⁰ Allerede fra 1984 hadde to politiske blokker blitt etablert og konsolidert; den ene ledet av det serbiske ledelsen som ville reformere 1974 konstitusjonen og den andre ledet av Slovenia, men også andre republikker og hæren, som ville forsvare konstitusjonen. Selv om forsvarerne av konstitusjonen var sterkere i alle typer konflikter og vellykket forhindret enhver betydelig endring av det politiske systemet, skjermet de konføderalistiske prinsippene om ikke-intervensjon i andre republikker reformatorene av grunnloven fra å bli fjernet fra politikken. Ifølge Jović, kan man ut ifra dette se at jugoslavisk politikk på begynnelsen av 1980 – tallet allerede var i en fastlåst tilstand.¹²¹ Reformen av konstitusjonen ble etterlatt til den jugoslaviske eliten som var uvillige og ikke i stand til endring.

Jović argumenterer for at hovedskillelinjen mellom de forskjellige blokkene var deres vilje til å forbli forpliktet til det ideologiske bildet av verden som hadde blitt uttrykt av Kardelj, selv når det viste seg at implementasjonen av konstitusjonen var svært forskjellig fra det Kardelj hadde tenkt seg. Kardelj sin visjon var basert på en fremtidsvisjon, det vil si på

¹¹⁸ Jović 2009: 164

¹¹⁹ Ibid, s. 171

¹²⁰ Ibid, s. 172

¹²¹ Ibid, s. 213

ideologi, snarere enn på etnisitet, politikk og kultur blant dets konstituerende nasjoner. Jović mener at det er elitens uvillighet til å forlate ideologien som er hovedgrunnen til kollapsen av Jugoslavia.¹²²

Avslutningsvis analyserer Jović reaksjoner mot den serbiske politiske eliten og hvordan det til slutt viste seg å være veien mot krig. Grunnet de økonomiske og politiske krisene som dukket opp på 80 – tallet, i samspill med 1974 konstitusjonen og Titos død, ble kommunistpartiet i landet svekket.¹²³ Som en følge av dette oppstod det to nye politiske grupper; (1) en gruppe av intellektuelle som var kritiske til eliten og (2) en gruppe av vanlige folk innad befolkningen i landet. Innen 1986 var eliten under sterkt press fra begge gruppene og det viste seg å være vanskelig å ignorere dem.

Etter publiseringen av boken *The Woolen Times*¹²⁴ i april 1981, ble den bosnisk-serbiske dikteren, Gojko Djogo, arrestert og anklaget for å fornærme verdier og symboler ved den kommunistiske revolusjonen i landet. Etter Djogo ble sendt i fengsel i 1983, så organiserte serbiske intellektuelle protest for frigjøringen av Djogo. Flere hundre intellektuelle deltok og fikk støtte av semioffisielle organisasjoner som det serbiske filosofiske samfunnet og den serbiske litterære ungdomsorganisasjonen, dette ble, ifølge Jović, hovedscenen for kritikk av det kommunistiske regimet og et symbol for demokratisk motstand i landet.¹²⁵ Denne sterke reaksjonen overrasket den politiske eliten og ikke-serbiske ledere mente at de intellektuelle undergravde landets stabilitet.

I 1984 ble den Hvite Boken publisert som respons på økende opposisjon fra serbiske intellektuelle. Dokumentet advarte om opposisjonen og oppfordret kommunistene til å reagere i kulturelle institusjoner og media. Politiske ideologer, Josip Vrhoved og Stipe Šuvar, hevdet at opposisjonen ikke kunne ignoreres og at kommunistene måtte klargjøre sine ideer for å oppnå Kardeljs visjon om Jugoslavia.¹²⁶ Det Šuvar mente, ifølge Jović, var å slå ned på disse opposisjonene. Om ikke disse ideene ble undertrykt ville det ende i borgerkrig, samt destabilisere sosialismen og landets uavhengighet generelt.

Som et motsvar på den Hvite Boken, publiserte serbiske akademikere i 1986 dokumentet «SANU Memorandum». Det var den serbiske partilederen, Ivan Stambolić, som oppfordret til Memorandumet og om diskusjon om Kosovo. De serbiske lederne håpet at

¹²² Ibid, s. 214 – 215

¹²³ Ibid, s. 226

¹²⁴ Dette var en diktbok publisert av Gojko Djogo

¹²⁵ Ibid, s. 229

¹²⁶ Ibid, s. 234 – 235

involveringen av akademikere i offentlig debatt ville ytterligere støtte forandringer av konstitusjonen. Memorandumet var en blanding av kommunistiske, demokratiske og nasjonalistiske ideologiske elementer og skulle vise seg å være grunntanken for den serbiske politikken sent på 80 – tallet og gjennom 90 – tallet, mener Jović.¹²⁷ Jović oppsummerer memorandumet med 9 punkter: (1) det krevde radikale endringer av det politiske og økonomiske systemene ved å reintrodusere konstitusjonen fra 1964, (2) det kritiserte den politiske eliten for å ikke greie å styre unna 1974 konstitusjonen, noe de mente ville føre landet mot oppløsning, (3) akademikerne kritiserte tendensen til å transformere den jugoslaviske føderasjonen til en konføderasjon, og eneste måten å unngå dette var å styre unna 1974 konstitusjonen, (4) memorandumet argumenterte at den verste av alle krisene i Jugoslavia var at landet var preget av korrupsjon, (5) argumenterte for at deler av den serbiske befolkningen som var bosatt i andre republikker ikke hadde rett til å organisere seg politisk og kulturelt, slik som andre minoriteter, (6) memorandumet beskrev Serbias dårlige posisjon i Jugoslavia grunnet deres dårlige økonomi, at de var den eneste republikken med provinser og var derfor ikke en fullkommen stat og at serberne ble utsatt for folkemord i Kosovo, (7) den angrep den Hvite Boken som var med på å spre anti-serbisk politikk, (8) memorandumet hevdet at det påståtte folkemordet i Kosovo var en konsekvens av den ustabile posisjonen i Serbia og at den etniske rensingen av serbere, utført av Albanere i Kosovo, ville bli fullført med mindre noe ble gjort, (9) memorandumet advarte mot oppløsningen av serbisk kultur til vojvodinsk, montenegrinsk og bosnisk.¹²⁸

Som en følge av publiseringen av memorandumet kom det en bølge av kritikk mot serbisk nasjonalisme av den politiske eliten. Serbiske ledere ble anklaget for å inspirere den mest radikale formen for nasjonalisme ved å støtte reform for 1974 konstitusjonen. Slobodan Milosević hadde også blitt en politisk skikkelse ved publiseringen av memorandumet, men i motsetning til Stambolić, var Milosević stille når det gjaldt memorandumet og holdt seg ukritisk i media. Jović mener at grunnen til dette er at det var spekulert at Milosević innen 1987 allerede var en etnisk nasjonalist og at han bevisst unngikk noe form for offentlig uttalelse mot akademiet, noe som kunne svekke Serbia.¹²⁹

I løpet av få måneder i 1987 var det hendelser som satt scenen for konflikt innad det serbiske lederskapet. Først og fremst ble den politiske eliten i landet delt opp i

¹²⁷ Ibid, s. 249

¹²⁸ Ibid, s. 249 – 251

¹²⁹ Ibid, s. 251 – 252

institusjonalister og revolusjonister, der institusjonalistene ønsket å bevare ideologien som kom av 1974 konstitusjonen, ønsket revolusjonistene å endre statusen i landet og gå tilbake til 1945 – 1966 perioden i landet der styret var mer sentralisert.¹³⁰ Ifølge Jović, var det tre hendelser som påvirket delingen: (1) Milosevićs tale i Kosovo Polje i april 1987 appellerte til den serbiske og montenegrinske befolkningen i provinsen, og var med på å skape en forbindelse mellom dem og den serbiske politiske eliten. Talen appellerte også til serbere overalt og han ble sett på som en ny Tito. (2) Milosević etter hans tale fortsatte videre med å kutte møter og konsultasjon mellom han og ledere for serbiske institusjoner. Han kom med ordre uten å spørre om råd. Det var anarkisme han kjempet mot og visste han ville få støtte ved å vise at han hadde full kontroll og var fast bestemt på å gjøre endringer, særlig mot all form for opposisjon. (3) Den siste hendelsen som påvirket den politiske inndelingen var angrepet i den serbiske byen Paraćin, der en albansk soldat drepte fire av sine kollegaer og såret seks andre. Her var Milosević rask til å overtale andre i Jugoslavia til at hastetiltak var nødvendig.¹³¹

Jović mener at Milosevićs tolkning av Titoismen var perioden mellom 1945 – 1966, ikke perioden som fulgte frem til -og etter 1974 konstitusjonen. Milosević så på 1974 konstitusjonen som et svik mot revolusjonen og Tito. Hans mål var nå å gjeninnføre Tito for å erstatte Kardelj's doktrine, som han mente ikke representerte revolusjonen.¹³² Vendepunktet kom i 1987 da Milosević konsoliderte sin kontroll over sentralkomiteen. Hans første mål var å gjennomføre konstitusjonelle endringer i Serbia og Jugoslavia. Dette ville først og fremst bety sentralisering av staten, der Serbia ville ha stor makt og kunne kreve herredømme over Kosovo og Vojvodina. Milosević kritikk av byråkratiet ville gi muligheten for ytterligere støtte av Kosovo-serbere, men også serbere i Vojvodina og resten av Serbia. Som en følge av dette ble det massedemonstrasjoner i Vojvodina og Kosovo i 1988, noe som delte den politiske eliten. Politiske ledere i Vojvodina krevde at massedemonstrasjonene skulle stoppe da det la et økende press på dem. Slovenia støttet også opp i dette ved å advare Milosević om at Vojvodina og Kosovo ikke bare var deler av Serbia, men også en del av Jugoslavias konstitutive føderale karakter, og at hans handlinger undergravet Jugoslavias føderale oppbygning. Lederne i Kosovo insisterte på at demonstrasjonene av serberne skulle bli sett på

¹³⁰ Ibid, s. 258

¹³¹ Ibid, s. 258 – 265

¹³² Ibid, s. 272

som kontrarevolusjonære og stoppet. Både bosniske og kroatisk ledere fryktet for utviklingen av interetniske motsetningsforhold.¹³³

Milosevićs ideologiske offensiv var med på å skape polarisering i landet, samt hendelsesforløp som, ifølge Jović, skulle være med på å ytterligere splitte opp landet. Den politiske og intellektuelle eliten ble splittet, noe som ga Slovenia spillerom til å utvikle deres egen visjon om Jugoslavia. Kardelj's konstitusjon viste seg å være mer gunstig for Slovenia, der staten ikke var sentralisert. Å miste kontrollen over sin egen økonomi og politikk viste seg å være uaktuelt for Slovenia. Jović henviser også til at det ikke bare var serbisk nasjonalisme som florerte i Jugoslavia, men også slovensk, som spilte minst en like stor rolle som serbisk. I løpet av 1987 ble den intellektuelle publikasjonen *Nova Revija* publisert, og kom med tre visjoner for Slovenias fremtid, ifølge Jović. Slovenia kunne velge å bli en autonom minoritet del av et forent Jugoslavia. De kunne velge å bli del av modernisert jugoslaviske føderasjon der de var fullt uavhengige, eller løsrive seg fra Jugoslavia og bli absolutt uavhengige.¹³⁴

Den ustabile politiske sfæren i landet førte til ytterligere deling, der den intellektuelle eliten, den politiske eliten og folket var delt.¹³⁵ Ifølge Jović viste denne delingen seg å føre til at politisk enighet mot starten av 90 – tallet var nå umulig. Dette førte til kollapsen av det kommunistiske partiet tidlig i 1990, og samme året ble det også holdt demokratiske valg i Slovenia og Kroatia. Serbia og JNA nektet for oppløsningen av landet, men det var ingen måte å stoppe det på. Avslutningsvis konkluderer Jović med at oppløsningen av partiet og staten førte til et Jugoslavia som ikke lenger kunne holdes sammen uten en klar ideologisk ramme. Jović mener at uten en klar dominerende ideologi, så ble Jugoslavia oppløst innvendig.¹³⁶

3.3.1 Oppsummering

I sin bok utfører Dejan Jović en grundig akademisk analyse av Jugoslavias oppløsning ved å undersøke konflikten mellom de ulike aktørene og deres politiske perspektiver. Han gir en detaljert vurdering av 1974-konstitusjonen og dens konsekvenser, og konkluderer med at de ideologiske institusjonene som hadde holdt Jugoslavia sammen i årevis, gradvis forsvant og førte til en intern nedbryting av landet. Jović fremhever også viktigheten av politisk lederskap etter Titos død og hvordan beslutningene som ble tatt i kritiske øyeblikk kunne ha

¹³³ Ibid, s. 308 – 309

¹³⁴ Ibid, s. 315

¹³⁵ Ibid, s. 331

¹³⁶ Ibid, s. 363

endret utfallet av situasjonen dersom lederne hadde tatt mer ansvar. I sine avsluttende bemerkninger understreker Jović at Jugoslavias oppløsning i hovedsak var et resultat av en intern prosess som begynte fra toppen av det sosiale og politiske hierarkiet og arbeidet seg nedover. Dette antyder at de interne politiske og sosiale faktorene spilte en avgjørende rolle i landets sammenbrudd, og at en annen historie kunne ha utspilt seg dersom lederskapet hadde handlet annerledes.

3.4 The Destruction of Yugoslavia: Tracing the Break-up, 1980 – 92

I boken *The Destruction of Yugoslavia: Tracing the Break-up, 1980 – 92*, analyserer Branka Magaš hendelsesforløpet som ledet opp til oppløsningen av Jugoslavia; særlig legger hun fokus på serbiske nasjonalister og Milošević. Det er imidlertid viktig å nevne at boken ble utgitt i 1993 midt under borgerkrigen og boken kan dermed bære preg av å ikke ha all informasjon tilgjengelig for å utføre en ordentlig analyse. Derimot, diskuterer Magaš hendelsene fra 1980, etter Titos død, til borgerkrigens start og faller derfor innenfor oppgavens tidsramme.

Boken sporer prosessen der et rettferdig oppgjør mellom landets konstituerende nasjoner ble ødelagt av en stadig mer virulent storserbisk nasjonalisme, opptatt av å re-sentralisere landet under sitt eget hegemoni. Magaš begynner boken med og oppsummere samspillet mellom faktorene som var med på å løse opp føderasjonen: (1) svekket av fallet i levestandard og økt arbeidsledighet, (2) tillitten til landets ledelse sviktet, (3) demonstrasjoner i provinsene som regjeringen ikke kunne stoppe, (4) mangelen på økonomisk utvikling og (5) Serbias uvillighet til å samarbeide med resten av republikkene. Dette, ifølge Magaš, kunne bare ende i landets oppløsning.¹³⁷

Magaš begynner kronologisk med å følge hendelsene etter Titos død i 1980. Ifølge Magaš skulle året 1987 vise seg å være året der flere negative trender begynte å ta form; (1) kullgruvearbeidere begynte den lengste streiken i Jugoslavias historie, (2) Miloševićs inflammatoriske anti-albanske tale i Kosovo Polje som fremmet hans vekst som politisk figur i landet, (3) dette førte igjen til en fundamental politisk omstilling i Serbia og Jugoslavia, (4) økonomer i Kroatia ville at Jugoslavia skulle ta del i fellesmarkedet mens de beholdt sitt sosialistiske system, (5) flere slovenere krevde revolusjon av gamle sosiale og politiske

¹³⁷ Magaš 1993: xxii

relasjoner for å formelt anerkjenne den økende dominansen av kapitalistiske økonomiske trender.¹³⁸ Årene etter Titos død skulle vise å være vitale til oppløsning, særlig fra 1987.

Grobunn for nasjonalisme var gitt, først og fremst med ujevn økonomisk utvikling, der markedssosialismen hadde innen 1965 økt forskjellene i levestandarden mellom den rikere nord-delen av landet (Kroatia, Slovenia m.m.) og den fattigere sør-delen (Montenegro, Kosovo m.m.) mener Magaš. På samme tid var også markedssosialismen med på å reformere rollen til partiet; der de unngikk direkte administrering av markedet til å delegere ansvar til republikkene. Konsekvensene av dette førte til et vakuum, der landets politiske rolle ble i praksis styrt av staten, men den essensielle delen av makten, økonomien, var nå sterkt konsentrert i regionale sentre. Magaš mener dette skapte makt hos lokale partiledere som nå ga en institusjonell måte for å fremme veksten av nasjonalisme.¹³⁹ Innen 1979 hadde Jugoslavias gjeld til utlandet blitt \$3 milliarder og det viste seg å være en økende trend. Med en aldrende industri, neglisjert landbruk, utilstrekkelig vei og jernbane system, stor arbeidsledighet og lav produktivitet, mener Magaš at statens avgjørelse om å delegere økonomisk ansvar til republikkene var en tabbe. I kombinasjon med stor gjeld, var det nå for seint for staten å ordne opp i problemene.¹⁴⁰

I 1984 ble flere i Beograd pågrepet som en følge av politiaksjoner rettet mot studenter og deres kritikk mot regimet.¹⁴¹ Denne nye bølgen av undertrykkelse viste seg å være et sjokk for store deler av befolkningen i Jugoslavia. Ingen slike arrestasjoner hadde skjedd siden 1971 og Magaš forsøker å analysere hva som forklarer disse arrestasjonene og hvilke implikasjoner de hadde. Hun begynner med å forklare at enhver analyse må starte med en spesifikk innføring av Jugoslavias nåværende problemer i en bredere internasjonal kontekst. Den første økonomiske nedgangen i Jugoslavia falt sammen med Titos død. Selv om effektene av den økonomiske krisen begynte før hans død, var det ingen villighet til å gjennomføre nødvendige politiske og økonomiske reformer etter hans død.¹⁴² Partiledelsen i landet var særlig svekket og delt etter 1980, ikke bare grunnet den økonomiske krisen, men også nasjonale, økonomiske og sosiale problemer som hadde fått utspring i Kosovo i 1981. Partiets manglende evne til å løse disse problemene viste seg å strukturelt svekke ledelsen i landet, ifølge Magaš.¹⁴³

¹³⁸ Ibid, s. 78

¹³⁹ Ibid, s. 80 – 81

¹⁴⁰ Ibid, s. 82

¹⁴¹ Ibid, s. 89

¹⁴² Ibid, s. 94

¹⁴³ Ibid, s. 94

Likevel var det, ifølge Magaš, økonomien som viste seg å være den krisen som var umiddelbart uoverkommelig. Krisen starter tidlig i 1979 med mangel på grunnleggende forbruksvarer. Det økonomiske problemene ble i utgangspunktet holdt skjult for landets befolkning, samt for de som holdt høye posisjoner innad staten og partiet, selv når landets utenlandsgjeld steg til \$20 milliarder.¹⁴⁴ Det kom først frem til befolkningen da pressen i Beograd publiserte informasjonen, noe som åpnet opp for ytterligere pressefrihet i Jugoslavia, ifølge Magaš. For å motvirke den høye gjelden valgte regjeringen å kutte ned på import og fokusere på eksport; som igjen førte til en industriell nedgang, der bare mellom 30 – 60 % av den industrielle kapasiteten ble utnyttet. I praksis betydde dette at bedriftene produserte med tap som igjen betydde at de underutviklede republikkene og provinsene (Kosovo, Montenegro og Makedonia) led grunnet disse problemene, mener Magaš. For å dekke tapet av produksjon valgte bedriftene å ta opp lån, noe som skapte ytterligere arbeidsløshet, gjeld og inflasjon. Magaš mener at den økonomiske krisen nå begynte å endre det politiske systemet i landet, i tillegg til Jugoslavias nasjonale uavhengighet, en faktor som var viktig for å holde intern stabilitet.¹⁴⁵ Landets avhengighet av utenlandslån ville nå måtte bli betalt av den jugoslaviske arbeiderklassen.

Årene som fulgte viste til at krisen i landet var så stor at å løse opp i landets mange problemer var umulig, ifølge Magaš. Debatten om fordelingen av makt mellom republikkene og provinsene, sammen med diskusjoner om endringer av 1974 konstitusjonen, svekket legitimiteten til partiet og staten i befolkningens øyne, men også særlig for arbeiderklassen.¹⁴⁶ Magaš skriver at pressens rolle i å fremheve dårlig arbeidsforhold var også med på å fremme statens manglende evne til å håndtere kriser og dermed ytterligere svekke deres legitimitet. Som følge av krisene, henviser Magaš til Milosević og hevder at årsaken til hans popularitet var hans løfte om et sterkt lederskap, på en tid der økonomiske og sosiale problemer herjet i landet.¹⁴⁷ Han knytter også dette opp med at autoriteten Tito engang utøvde ikke ble overført til de føderale partiorganene, noe som viste til den politiske uorden i Jugoslavia på denne tiden og forklarer hvordan dette ga spillerom for Milosević.¹⁴⁸ Med oppløsningen av kommunistligaen i Jugoslavia, mange streiker blant arbeiderklassen og Vestens offentlige

¹⁴⁴ Ibid, s. 94

¹⁴⁵ Ibid, s. 95 – 97

¹⁴⁶ Ibid, s. 105

¹⁴⁷ Ibid, s. 110

¹⁴⁸ Ibid, s. 111

bekymringer ovenfor føderasjonen, var det allerede klart i 1988 at landet ville løses opp i nærmeste fremtid, mener Magaš.¹⁴⁹

Milosevićs politikk om et Stor-Serbia samlet bak en sterk leder viste seg å være uimotståelig for en god del av den serbiske befolkningen og innen 1987 hadde Milosević sikret seg den politiske makten i Serbia. Dette markerte også begynnelsen på åpen støtte for nasjonalisme innad det serbiske partiet. Milosević, som ufeilbarlig leder av det serbiske partiet, kunne nå løse opp store demonstrasjoner med å love arresten av de kontrarevolusjonære.¹⁵⁰ Gjenoppblomstringen av serbisk nasjonalisme skapte frykt i hele Jugoslavia. Media hadde også hatt rollen til å presentere andre folkeslag, spesielt albanere, som farlige og primitive. Medias rolle til å forfalske fakta hjalp til med å mobilisere den serbiske befolkningen til en sint masse som bare kunne ende i tragedie, mener Magaš.¹⁵¹ Magaš skriver at Serbias mål om å forene det serbiske folket under én stat vil til slutt føre de til konflikt med de andre jugoslaviske republikkene. Muligheten for at Jugoslavias føderale struktur kunne kollapse fikk nå slovenere, kroater og bosniere til å handle.¹⁵²

Ifølge Magaš, hvilte nå foreningen av Jugoslavia på anerkjennelsen av dens etniske pluralitet, der fremveksten av nasjonalisme i Serbia truer oppløsningen av føderasjonen.¹⁵³ Magaš hevder at de demokratiske kreftene har vært ineffektive og ikke gjort nok for å konfrontere Milosević fra starten av. Kroatisk og slovenske partiledere hadde ikke gjort noe for å forhindre at Serbia endret 1974 konstitusjonen, fjernet Milosevićs politiske motstandere eller deres oppfordringer til vold. På samme tid, jobbet også Milosević for å avskaffe minoriteters rettigheter, med et mål om å få kontroll over provinsene og deretter *de jure* statlig kontroll for og kunne utføre beslutninger på et føderalt nivå.¹⁵⁴ Innen 1989 hadde Serbia sikret seg kontroll over provinsene og på samme tid integrert Montenegro sin kollapsede økonomi i sin egen, og på denne måten sikret seg fire av åtte stemmer i føderasjonen. Milosević var også selvsikker på at de kunne regne med å få Makedonia sin stemme, da de var enige når det gjaldt visse problemer.¹⁵⁵

Innen sommeren 1989 hadde Milosevićs nasjonalistiske kampanje nådd toppunktet med 600-års jubileet av Slaget ved Kosovosletta. Det kroatisk lederskapet ble referert til som

¹⁴⁹ Ibid, s. 159

¹⁵⁰ Ibid, s. 198

¹⁵¹ Ibid, s. 202

¹⁵² Ibid, s. 207

¹⁵³ Ibid, s. 210

¹⁵⁴ Ibid, s. 220

¹⁵⁵ Ibid, s. 224

anti-serbiske og i den serbiske delen av Kroatia, Krajina, ble det store opptøyer rettet mot de kroatisk statsmyndighetene. I starten av 1990 holdt også det jugoslaviske kommunistpartiet sin siste kongress, og i de følgende valgene som fant sted i Jugoslavia, der de tapte i alle republikkene utenom i Serbia og Montenegro. JNA¹⁵⁶ (Jugoslavenska narodna armija) var også sympatetiske med serberne og det var nå mange innså at det kom til å bli borgerkrig, mener Magaš.¹⁵⁷ Slovenia og Kroatia svarte med å erklære seg som selvstendige tidlig i 1991, men om dette skulle gå gjennom ville Serbia slå tilbake med en offensiv om å skape et Stor-Serbia. Innen sommeren 1991 hadde Slovenia og Kroatia erklært seg som fullt uavhengige av Jugoslavia og samme sommeren begynte JNA med invasjonen av Slovenia. Magaš skriver at det eneste som kunne redde landet fra oppløsning nå, var om det vokste frem en demokratisk løsning i Serbia, noe det ikke gjorde.

3.4.1 Oppsummering

Magaš har i boken sin analysert oppløsning av Jugoslavia med et historisk og politisk syn, der hendelsene som fulgte Titos død førte til fragmenteringen av den jugoslaviske føderasjonen. Hun ser på Tito sin død som en hendelse som førte til svekkelse av legitimiteten til kommunistpartiet, der også høy arbeidsledighet, dårlig økonomi og høy utenlandsgjeld førte til misnøye blant befolkningen. Svekkelsen av tilliten til kommunistpartiet ga grobunn for nasjonalistiske følelser, der Milosević, blant andre, kunne dra nytte av dette for å mobilisere massene bak en sterk leder. Magaš konkluderer med at disse faktorene i samspill ble for mye for det jugoslaviske regimet å takle og sammen med den voksende nasjonalismen var det uunngåelig at landet ville gå i oppløsning.

3.5 Burn This House: The Making and Unmaking of Yugoslavia

I boken *Burn This House: The Making and Unmaking of Yugoslavia*, analyserer Jasminka Udovički emner som, blant annet, kultur, politikk og økonomi og knytter dette sammen med den etniske dynamikken i Jugoslavia. Udovički har særlig lagt vekt på perioden som fulgte etter Titos død. Det er spesielt tre faktorer som er tatt i betraktning: (1) ledelsesvakuumet, (2) den dype økonomiske krisen og (3) fraværet av politiske tradisjoner. I tillegg til granskning av disse faktorene, blir også Titos arv diskutert, samt den jugoslaviske befolkningen sin opplevelse med sosialisme.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Den Jugoslaviske Folkehæren

¹⁵⁷ Ibid, s. 241 – 242

¹⁵⁸ Udovički 2000: Introduction

Udovički starter boken med å svare på hvordan etniske konflikter mellom de ulike folkegruppene plutselig begynte å utspille seg da borgerkrigen begynte i 1991. Det tok nesten et århundre fra utbruddet av sør-slavisk samling på 1800 – tallet for å skape Jugoslavia og det tok bare noen få år for og ødelegge det, skriver Udovički.¹⁵⁹ I historien til Balkan-halvøya ligger det hundrevis av år med konflikter mellom utenlandske herskere; deres separate historier var med på å splitte og forene sør-slavere. Den knyttede tilværelsen av sør-slavere, under utenlands dominans i et halvt årtusen, var med på å gi enhver nasjonal gruppe muligheten til å forme sin egen identitet, mener Udovički.¹⁶⁰ Århundrelange opplevelser av kulturell, politisk og økonomisk undertrykkelse, som dypt berørte den lokale kulturen, omgjorde Balkan-halvøya til et kompleks miljø av dype nasjonale uklarheter. Uklarhetene har, ifølge Udovički, vokst over tid og ventet på å bli utløst. Likevel hadde ingen etnisk bevæpnet konflikt funnet sted før frem til andre verdenskrig i Jugoslavia og i årene som fulgte var ens nabolag uendelig mer viktig for de fleste jugoslaver enn etnisitet, mener Udovički. Hun understreker at etnisitet ville først bli viktig da fire år med systematisk, lumsk, hensynsløs og sterkt kontrollert media kampanje, som appellerte til følelsen av at biologisk overlevelse stod på spill og spilte på eksistensiell frykt, var nødvendig.¹⁶¹

Det første Udovički tar opp er den økonomiske krisen. Hun starter med å undersøke hendelsesforløpet fra 1980, etter Titos død, der utviklingen av landet hvilte på systemet Tito selv hadde foreslått; en periodisk rotasjon av alle politiske stillinger, inkludert stillingen som president over føderasjonen, der det var representanter fra alle republikkene og provinsene. Hensikten med et slikt system var å forhindre at én enkelt folkegruppe holdt makten over andre, en balansegang Tito prøvde å opprettholde gjennom sitt politiske liv.¹⁶² Dette systemet viste seg til å operere svært svakt og ikke i stand til å komme frem til en konsensus da det gjaldt økonomiske og politiske forskjeller som utviklet seg etter Titos død.

Oppbyggingen av utenlandsgjeld fra Vesten på 70 – tallet kom også frem til offentligheten i 1980, i samme periode da det var resesjon i resten av verden. Feilstyringen av utenlandsgjelden førte til tresifret inflasjon og prisøkning på 60 %, hver sjettede måned, på daglige nødvendigheter.¹⁶³ Den økonomiske krisen nådde sitt høydepunkt sommeren 1990, da bankene avslørte at de ikke lenger kunne dekke kundenes valutainnskudd, en privat eiendel

¹⁵⁹ Ibid, s. 11

¹⁶⁰ Ibid, s. 12

¹⁶¹ Ibid, s. 35

¹⁶² Ibid, s. 80

¹⁶³ Ibid, s. 81

bygget over tid og høyt verdsatt av jugoslaver, grunnet mangelen på konvertibel valuta i den føderale reserven. For majoriteten av befolkningen signaliserte denne hendelsen den totale kollapsen av det økonomiske systemet, mener Udovički.¹⁶⁴ Likevel var ikke utenlandsgjelden det eneste som påvirket økonomien, ifølge Udovički spilte også 1974 – konstitusjonen en viktig rolle. Konstitusjonen hadde i praksis gjort Jugoslavia om til en konføderasjon, der republikkene og provinsene hadde, blant annet, kontroll over sin egen økonomi. Som en følge ble kapitalinvestering doblet, økonomi -og transportinfrastruktur ble fragmentert, og strømmen av kapital mellom de åtte føderale enhetene stagnerte ettersom alle prøvde å kontrollere så mye som mulig av sine valutainntekter. Krisen hadde to mulige løsninger, ifølge Udovički: (1) åpne for en samlet økonomisk -og politisk liberalisering eller (2) styrke de konservative kreftene og på samme måte utnytte den hektiske situasjonen til å feste makten. Jugoslavia kunne blitt et velstående land om disse problemene ble løst, men dette krevde en bredere, langsiktig visjon og politisk forpliktelse for å møte den høye arbeidsløsheten og perioden med sosial uro.¹⁶⁵

Press for ytterligere liberalisering av økonomi og politikk økte stadig gjennom 80 – tallet. Fallet av kommunismen forandret det europeiske politiske miljøet, som tilbydde en ny kontekst for konsolideringen av demokrati i Jugoslavia. De nye demokratiserende strømmene på 80 – tallet, kombinert med ledelsesvakuumet og den økonomiske krisen, polariserte den eksisterende maktstrukturen som truet den konservative siden.

Udovički mener at løsningen for aktørene lå i nasjonalisme.¹⁶⁶ I nasjonalismen fant de konservative kreftene noe de kunne bruke mot de grunnleggende sosiale, politiske og økonomiske endringene som truet deres sosiale posisjoner og privilegier. Alle de tre sosialinstitusjonene, partiapparatet, hæren og den statskontrollerte median, samlet seg bak Slobodan Milosević, som ble presidenten av Serbia i 1989. Den kroatisk presidenten Franjo Tudjman fant støtte blant de kroatisk høyre ekstreme politiske emigrantene, og lovet å revidere og omtolke deres nazistiske bakgrunn. Propagandaen som Milosević og Tudjman førte appellerte til de legitime klagen til den vanlige personen: den fallende levestandarden og det politiske tomrommet. Begge hevdet at den økonomiske krisen stammet fra langtids økonomisk utnyttelse og politisk underordning fra de andre republikkene.¹⁶⁷ Milosevićs kampanjes fokus var 1974 konstitusjonen og hvordan den hadde lammet Serbias territorier.

¹⁶⁴ Ibid, s. 81

¹⁶⁵ Ibid, s. 82

¹⁶⁶ Ibid, s. 83

¹⁶⁷ Ibid, s. 83

Offisiell tv og daglige aviser var sentrale i det å konstruere Milosevićs omdømme og promotere hans kampanje. Kampanjen hadde tre grunnleggende komponenter: (1) den oppfordret til konstitusjonell reform for å reintegrere Serbias autonome provinser, (2) den advarte om Slovenia og Kroatia i forventning av oppløsning av Jugoslavia og (3) den advarte også om den alvorlige faren kroatiske -og bosniske serbere står overfor dersom de, i en fremtidig fiendtlig ordning, skulle bli avskåret fra Serbia.¹⁶⁸ Udovički mener at hint om en mulig bevæpnet konflikt ble i økende grad til stede i media, og mot slutten av 80 – tallet frembrakte serbiske aviser en følelse om fremtiden der Milosević var Serbias eneste håp.¹⁶⁹

Som en følge av det serbiske memorandumet som ble utgitt i 1986, dukket det opp fraser som fremmet serbisk nasjonalfølelse i media, blant annet, «*folkemord mot serbere*», «*den serbiske holocaust*» og «*serbisk martyrdød*» m.m..¹⁷⁰ Disse og flere uttrykk ble også brukt i politikken og formet rammeverket i offentlige diskusjoner før borgerkrigen fant sted. Milosević tok også i bruk disse uttrykkene i sin politiske kampanje og det appellerte særlig til JNA, som var svært investert i å opprettholde Jugoslavia som en føderal enhet. Udovički mener at det var to grunner til dette, først ville oppløsningen true legitimiteten til hvordan hæren hadde bygget opp sin makt og for det andre ville den også true statusen, inntekten og privilegier til det militæret personale.

Sommeren 1990 erklærte Kosovo seg som en suveren uavhengig enhet som var lik de andre enhetene i Jugoslavia. Som en følge, bare tre dager senere, så oppløste det serbiske regimet alle organer av Kosovos provinsregjering ved hjelp av hæren. Med lite motstand, bare tre uker senere, vedtok Serbia en ny konstitusjon, som fjernet selvstyre til Kosovo og Vojvodina og reduserte dem til kommuner.¹⁷¹ De andre republikkene håpet at seieren i Kosovo ville tilfredsstille Milosevićs ambisjoner og på samme tid var det kroatisk lederskapet redd for å stå i opposisjon til Milosević da det ville hisse opp de kroatisk serberne. Milosević dro nytte av stillheten med å lage planer for stor misnøye blant serbere i Kroatia og Bosnia-Hercegovina.¹⁷²

Med seieren til Franjo Tudjman som president i Kroatia i 1990, mener Udovički at det bare var én måte å forhindre opprør fra de kroatisk serberne. De kroatisk lederne måtte gi et genuint forsøk på å forklare at Kroatia i 1990 ikke er det samme Kroatia som det var i 1940;

¹⁶⁸ Ibid, s. 88

¹⁶⁹ Ibid, s. 88 - 89

¹⁷⁰ Ibid, s. 89

¹⁷¹ Ibid, s. 93

¹⁷² Ibid, s. 93

at en stor innsats ville bli gjort for å skape sikkerhet for de kroatisk-serberne og for å opprettholde deres politiske, kulturelle, økonomiske og menneskeretter. Likevel valgte Tudjman å bruke fremveksten av serbisk nasjonalisme for og appellere til kroatisk misnøye. Like etter Tudjman vant valget fulgte enorm permittering av serbere i alle yrker. Det kyrilliske alfabetet ble også fjernet for det latinske og det offisielle dokumentet *Domovnica* ble opprettet, som fjernet rettigheter for alle som ikke kunne bevise at de var av Kroatisk opprinnelse; dette førte til at både serbere og muslimer valgte å forlate landet.¹⁷³ Udovički skriver at i et samfunn som Jugoslavia, at oppløsning uten samtykke fra alle parter så vil ingen kunne realisere sine mål uten en stor konflikt. I denne atmosfæren av dyp politisk krise, forutså erklæringene om uavhengighet av stater i tidligere stater ytterligere destabilisering og en polarisering av uforutsigbare konsekvenser.¹⁷⁴

3.5.1 Oppsummering

Jasminka Udovički har analysert oppløsningen av Jugoslavia gjennom faktorer som økonomi, politikk og kultur. Hun har gransket perioden fra 1980 etter Titos død, frem til krigens start i 1991. Analysen har sett på den økonomiske krisen, fraværet av politiske tradisjoner og ledelsesvakuemet. Den økonomiske krisen, som først ble belyst etter Titos død, førte til at befolkningens syn på føderasjonens økonomi sviktet, i samspill med 1974 konstitusjonen som ytterligere fragmenterte økonomien og republikkene. 80 – tallets demokratiske strømninger ga grobunn for nasjonalisme, der flere politiske aktører dro nytte av situasjonen. Udovički har primært fokusert på Slobodan Milosević som en aktør som tok bruk av nasjonalisme i sin retorikk for å få samlet det serbiske folket under en sterk leder. Sammen med media, greide Milosević å føre en kampanje som var basert på hat mot de andre republikkene. Med sin kontroll over institusjoner, som hæren, hadde Milosević de midlene han trengte for å fremme sin visjon av et Stor-Serbia. Udovički har konkludert med at fortidens etniske konflikter, i samspill med den groende nasjonalismen og den politiske krisen etter Titos død, fikk spillerom for å utløse seg i ytterligere etniske konflikter og til slutt, oppløsningen av Jugoslavia.

3.6 The Collapse of Yugoslavia – Between Chance and Necessity

I kapittelet *The Collapse of Yugoslavia – Between Chance and Necessity* undersøker Radošević samspillet mellom økonomi, politikk og antropologi i henhold til oppløsningen av

¹⁷³ Ibid, s. 94 – 95

¹⁷⁴ Ibid, s. 99

Jugoslavia. Han mener at en monokausal¹⁷⁵ forklaring på oppløsningen er fundamentalt feil og at svaret krever en kompleks forklaring av samspillet mellom ulike faktorer. Radošević hevder at politikk og økonomi er sterkt sammenvevd og kraftig interaktive.¹⁷⁶ Det er, ifølge Radošević, en avgjørende politisk dimensjon ved økonomiske prosesser som kraftig begrenser forklaringskraften til enten politisk eller økonomisk analyse. Politikernes manglende evne på å skape en ny sosial konsensus i årene med forfall, førte til krise for moral, verdier og identitet i samfunnet. Radošević mener det er viktig å forstå forskjellen på *oppløsning* og *kollaps*:

What is so terrifying about the Yugoslav conflict is not so much the political disintegration of a country as the collapse of primary social ties and the destruction of the primary social fabric. A collapse involving the displacement of four million people is of such a degree of intensity that a qualitatively new dimension of social transformation enters the equation, so that economics and politics, even in combination, cannot provide a sufficient explanation. The distinction between disintegration and collapse is critically important, because the future prospects of a former Yugoslav region would have been quite different had the country disintegrated in a peaceful way. (s. 66)

Radošević mener at forskjellene i konflikten tillot ham å utvikle to korollarer: (1) en kollaps har egen dynamikk og gjennomgår ulike faser. Konflikten startet ikke som etnisk, men ble en forutsetning for krig og utviklet seg til borgerkrig fra toppen av sosialstrukturen. Dette førte til mafia-lignende grupper med makt, som påvirket konfliktens dynamikk. (2) Jugoslavias krise er et resultat av samspillet mellom lang- og kortsiktige prosesser. Strukturelle årsaker stammer fra manglende tilpasning til endringer, mens sosiale og psykologiske forutsetninger for konflikt ble skapt i løpet av en kort periode, ofte bare måneder.¹⁷⁷ Radošević nevner også utviklingen av elektronisk media som en viktig rolle i kollapsens dynamikk. Innledningsvis avslutter Radošević med å oppgi at hans analyse ikke vil være et fasitsvar, men heller en disposisjon over hans egen forståelse av kollapsen av Jugoslavia. Hans arbeid vil fungere som en sikring mot de forenklete bildene og mytene som daglig bygges rundt den jugoslaviske menneskelige -og politiske tragedien.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Et begrep som brukes for å beskrive en situasjon hvor én enkelt årsak er ansvarlig for et bestemt resultat

¹⁷⁶ Radošević 2014: 65

¹⁷⁷ Ibid, s. 66

¹⁷⁸ Ibid, s. 67

Radošević analyserer økonomiske faktorer i Jugoslavias oppløsning. På slutten av 80-tallet hadde landet et utviklet varemarked og åpenhet mot verdensøkonomien. Imidlertid, ifølge Radošević, var effektivitetsproblemer i jugoslaviske bedrifter knyttet til marxistisk opphav, sosialt eierskap og kapitalrenter. Mangelen på konkurransepolitikk og subsidier, samt fraværet av kapitalmarkeder, hemmet jugoslaviske økonomi. Radošević argumenterer for at globalisering, liberalisering og privatisering tvang Jugoslavia til å tilpasse sin økonomi på makro- og mikronivå.¹⁷⁹

Økonomisk diversifisering ble, i løpet av 1970-tallet, den dominerende impulsen i de fleste nylig industrialiserte økonomier, hvorav Jugoslavia var nummerert i økonomisk termer. Fra perioden frem til 80 – tallet, lå Jugoslavia under gjennomsnittet for strukturell utvikling i utviklingsland med en indeks på 12.01.¹⁸⁰ Radošević viser til at ytelsen, da det gjaldt BNP og produksjonsverdi, var tilfredsstillende frem til 80 – tallet. Likevel betyr dette at veksten ikke ble oppnådd gjennom diversifisering og strukturelle endringer, men snarere gjennom store investeringer i de samme næringene. Den lave mobiliteten til kapital, forårsaket av institusjonene for sosialt eierskap, bidro sterkt til denne strukturelle fastlåsningsen, ifølge Radošević.¹⁸¹

Radošević hevder at tilpasningsvansker til økonomiske endringer er tydeligere på mikronivå, grunnet historiske faktorer og en industrialiseringspolitikk basert på store systemer. Store og mellomstore bedrifter dominerte jugoslaviske økonomi og sysselsetting. Disse bedriftene hadde ofte sterke monopolistiske posisjoner på regionale markeder, og mangel på konkurranse førte til store konglomerater, underutvikling av effektive markeder og undertrykt entreprenørskap. Selv om eierskapsreformer kom i 1989, mener Radošević at dette var for sent.¹⁸² Radošević peker på problemer i arbeidskraften; med bare fulltidsarbeid tillatt før 1990, og et samfunn fokusert på produksjonsøkning, ble økonomiske problemer nedprioritert. Økonomisk utvikling ble finansiert av intern sparing og import av utenlandsk kapital, men uten et innenlands finansmarked. Folk kjøpte varige forbruksvarer i stedet for å spare. Radošević mener at investeringskravene for vekst var større enn i en normal økonomi, og med begrensede finansieringsalternativer var likviditetsproblemer uunngåelige.¹⁸³

¹⁷⁹ Ibid, s. 67 – 68

¹⁸⁰ OECD - Organization for Economic Co-operation and Development

¹⁸¹ Ibid, s. 69

¹⁸² Ibid, s. 69 – 70

¹⁸³ Ibid, s. 70

Fra starten av 70 – tallet var det en sterk ideologisk drivkraft om desentralisering som påvirket intern organisering i bedrifter. Radošević hevder at dette bidro direkte til økonomisk svekkelse; det var et forsøk på desentralisert beslutningstaking i mangel av klart definerte eiendomsrettigheter over kapital, eller fullt utviklede markeder for kapital og arbeidskraft, og kan best beskrives som fragmentering uten markedsliberalisering. Ifølge Radošević førte dette til sterkere politisk overvåkning av økonomien, og i praksis gjorde det systemet strengere gjennom systemet med planleggingskontrakter det introduserte.¹⁸⁴ Dette ble ikke endret på før slutten av 80 – tallet, og igjen, mener Radošević at dette var for sent.

For å forstå dynamikken til den jugoslaviske kollapsen er det, ifølge Radošević, svært viktig å forstå at 80 – tallet var år med dødgang i økonomiens struktur i landet; som er en følge av dødgangen i politikken på samme tiden.¹⁸⁵ På 80-tallet, med totalt selvstyre, var det et politisert økonomisk hierarki der republikker og provinser deltok i økonomiske forhandlinger. Radošević mener at Titos død og svekket legitimitet for kommunistpartiet åpnet for endringer. Men muligheten gikk tapt grunnet politisk elites manglende evne til å skape forandring. Gjennom 80-tallet opplevde Jugoslavia stagnasjon i BNP, kraftig fall i investeringsvolumet og lønninger som falt med 2,2% årlig. Stagningen av den jugoslaviske økonomien bekreftes av en rekke indikatorer ifølge Radošević: (1) det er synlig i den stillestående andelen av tjenestesektoren, (2) i den relative nedgangen til informasjonssektoren,¹⁸⁶ (3) i forverringen av teknologistrømmene og (4) i den påfallende lave frekvensen av dannelsen av nye bedrifter.¹⁸⁷¹⁸⁸ Samtidig, var også oversysselsettingen i sosialektoren ekstremt høy: så mye som 15 – 20 %. Effektiviteten til utdanningssystemet ble også dårligere og mellom 25 – 35 % av videregående elever ble ferdigutdannet uten kvalifikasjoner. Disse faktorene, ifølge Radošević, førte til økende fattigdom blant befolkningen. På et spenn på 11 år (1978 – 89), vokste antallet mennesker som levde i fattigdom fra 3.4 millioner til 5.4 millioner. Radošević understreker at halvparten av fattige bodde på landsbygda, noe som begrenset sosial uro, da selvforsyning med mat var mulig. Jugoslavia gjennomgikk en omfattende økonomisk krise på 1980-tallet, som endret maktbalansen og hindret ny sosial konsensus. Løsningen på de akkumulerte økonomiske

¹⁸⁴ Radošević 2014: 70

¹⁸⁵ Ibid, s. 71

¹⁸⁶ Radošević 1991

¹⁸⁷ Radošević 1991

¹⁸⁸ Radošević 2014: 71

problemene krevde politiske forutsetninger som ikke var til stede i perioden, ifølge Radošević.¹⁸⁹

På slutten av 80-tallet ble markedsføring ansett som uunngåelig. Økonomiske modernister fikk legitimitet da partieliten mistet troverdighet. Deres agenda inkluderte: (1) transformasjon av statens lovgivende forsamling i samsvar med rettsstatsprinsipper, oppnådd gjennom 1989-reformene. (2) Tilpasning til ny vekststrategi via organisasjonsendringer og ledelsesforbedringer på bedriftsnivå. Radošević hevder at en slik omfattende økonomisk justering var umulig uten politisk støtte, og politiske konflikter forsinket moderniseringsprosessen i perioden 1989-90.¹⁹⁰ Økonomiske modernister forsøkte å reorganisere sosialstrukturen og reformere økonomien uten politiske endringer. Radošević mener dette var politisk naivt fra dagens perspektiv. Moderniseringsprosjektet for Jugoslavia kom for sent, da politisk makt allerede hadde innført priskontroll og føderal kontroll over skatter og toll var tapt.¹⁹¹

Det politiske systemet skapt av 1974 konstitusjonen introduserte selvledelse som et totalt system. Systemet opererte som mer samarbeidsvillig enn konkurransedyktig og ble karakterisert som *desentralisering uten liberalisering*. Det ble dannet et overdrevent flerlags regjeringsapparat, basert på parastatlige institusjoner. Disse institusjonene ble implantert i hele økonomien og infrastrukturen, noe som tillot dem å bygge sine egne interesser, kanaler og instrumenter og opptre nesten som likeverdige parter for de statlige organene. Ifølge Radošević kunne ikke spekteret av ulike økonomiske interesser formidles med suksess i et økonomisk system som krevde eller tillot en slik grad av politisk innblanding.¹⁹²

Jugoslavia manglet institusjonell struktur og politisk regime som oppmuntret og belønnet økonomisk innsats, og straffet uproduktive firmaer. Den føderale administrasjonens svakhet bidro til oppløsningen av staten. Radošević identifiserer tre tegn på politisk systemsvekkelse: (1) samfunnet var ikke sterkt polarisert mellom samfunn og stat, og elitestrukturen var skjult bak fasaden av selvstyre, som et resultat var det ingen opposisjonelle sosiale bevegelser. Staten kunne rett og slett ikke blitt overtatt av nye politiske krefter, ettersom den selv var så splittet. Dette skapte igjen et vakuum der individer som Milošević, kunne dra nytte av. (2) Politisk artikulering kunne ikke kompensere for svakheten til staten

¹⁸⁹ Radošević 2014: 72

¹⁹⁰ Ibid, s. 73 – 74

¹⁹¹ Ibid, s. 74

¹⁹² Ibid, s. 75

selv når det gjaldt å presse fram det nyliberale prosjektet. Presset for privatisering kom ikke fra arbeiderne. Det er ingen streiker eller gatedemonstrasjoner til fordel for økt økonomisk effektivitet på bekostning av statlig beskyttelse. Som et resultat, eksisterte det ikke en bevegelse for desentralisering av den statseide sektoren. (3) I et samfunn der eiendomsrettighetene til mennesker, bedrifter og regioner forble udefinerte, og identifiseringen av sosiale grupper svake, var politisk handling uunngåelig bare svakt knyttet til økonomiske interesser. Stemmegivning i flerpartivalg fokuserte ikke på definerte sosiale gruppeinteresser, siden interesser ikke kunne defineres i systemet. Dermed ble politikk hovedsakelig om kollektivistiske interesser. Dette ga nasjonalister spillerom i jugoslaviske politikk, og deres evne til å underordne alle reelle problemer til nasjonal identitet hjalp dem å overbevise velgere om at løsningen på nasjonale spørsmål også ville løse andre problemer.¹⁹³

Radošević mener, til tross for økonomi og politiske faktorer for oppløsningen, er det nødvendig å undersøke faktorer som var så sterke at de ødela den primære sosiale strukturen som nabolag og lokalsamfunn. Her trekker Radošević inn media og pressen som en katalysator for den politiske propagandaen som fant sted mot slutten av 80 – tallet. Realiteten er ikke lenger bare direkte menneskelig erfaring, men har blitt utvidet til pressen og det elektroniske medier presenterer; dermed er ikke informasjon lenger en beskrivelse av realiteten, men blir en del av det.¹⁹⁴ På få måneder var media med på å fremstille bilder av de ulike folkeslagene som onde, mens de andre var ofre; som satt de ulike folkegruppene mot hverandre. For at media skulle spre dette hatet, trengtes en politisk enhet som ville spre det. Her var det individer innad fra alle republikkene som var med på å spre propagandaen ved hjelp av media.¹⁹⁵

3.6.1 Oppsummering

Slavo Radošević har i kapitlet sitt analysert ulike faktorer som økonomi, politikk og media i henhold til oppløsningen av Jugoslavia. Han har valgt å ikke undersøke disse faktorene individuelt, men heller undersøkt hvordan de ulike faktorene i samspill med hverandre har bidratt til oppløsningen av landet. Utviklingen av den jugoslaviske økonomien fra ~ 70 – 90 – tallet har blitt sett i lys av det politiske vakuemet som fulgte etter Titos død; der Radošević konkluderer med at svekkelsen av legitimiteten til Jugoslavias ledelse førte til et politisk tomrom der ingen var i stand til å håndtere de økonomiske problemene som plaget

¹⁹³ Radošević 2014: 76 – 77 og Salecl 1993: 83

¹⁹⁴ Radošević 2014: 77

¹⁹⁵ Ibid, s. 78 – 79

landet gjennom 80 – tallet. Med en så sterk svekkelse av føderasjonens øverste organ, i kombinasjon med svak økonomi, ga dette spillerom for nasjonalistiske individer som kunne utnytte befolkningen ved bruk av propaganda gjennom media, som ga forutsetninger for krig og oppløsning.

3.7 Oppsummering

I dette kapittelet har forfatterens forklaringer på oppløsningen av Jugoslavia, basert på den utvalgte litteraturen, blitt nøye undersøkt og vurdert. Denne evalueringen danner fundamentet for den komparative analysen som vil bli gjennomført videre i oppgaven. Det er interessant å observere at flere av årsakene som er presentert av forfatterne, har betydelige likheter og gjenspeiles i flere av de omtalte verkene. Imidlertid er det også betydelig variasjon i måten årsakene blir fremstilt og tolket, noe som utgjør hovedsakelige forskjeller mellom de ulike forfatternes synspunkter. Videre er det variasjon i valg av tidsperiode og vektning av faktorer som forfatterne anser som mest vesentlige for oppløsningen av Jugoslavia. Disse aspektene vil bli analysert nærmere i de påfølgende kapitlene, spesielt kapittel 4 og 5, hvor en mer inngående komparativ analyse vil bli utført for å belyse de ulike perspektivene og vurdere deres bidrag til forståelsen av oppløsningen av Jugoslavia.

4 Komparativ analyse

Formålet med dette kapittelet vil være og komparativt analysere parvis bøkene som har blitt brukt i kapittel 3. Kapittelet er tematisk delt opp i et «serbisk» underkapittel, et «kroatisk» underkapittel og et «bosnisk» underkapittel, og vil dermed bli analysert basert på deres jugoslaviske bakgrunn og individuelle forklaringsfaktorer som ble brukt for å beskrive Jugoslavias oppløsning. Forklaringen på at det først blir analysert parvis er grunnet min innledende hypotese om at nasjonalitet vil ha en innvirkning på den akademiske konsensusen.

4.1 Ivan Vejvoda og Branislav Radeljić

De første verkene som skal analyseres er verkene i den serbiske historiografien:¹⁹⁶ Ivan Vejvodas *Yugoslavia and After: A Study in Fragmentation, Despair and Rebirth* og Branislav Radeljićs *Europe and the Collapse of Yugoslavia – The Role of Non-state Actors and European Diplomacy*.

Formålet med Vejvodas kapitler i boken er å gi en detaljert forklaring på Jugoslavias oppløsning, samt hvorfor og hvordan den ble så voldelig. Vejvoda undersøker faktorer som kultur, historie, sosialantropologi, politikk og sosialdynamikken. Forklaringsmodellen som blir brukt er hovedsakelig analysen av den politiske aktiviteten til kommunistpartiet og hvordan deres handlinger var med på å svekke landets struktur fra 1945 – 90.

Etter min tolkning er Vejvodas metodologiske spørsmål hvordan kommunistpartiet, gjennom sine 40 år med politikktutforming, greide å holde resten av befolkningen unna all form for politisk inngrep. Han prøver å gi en forklaring på hvordan kommunistenes politikk førte til en ikke eksisterende utvikling av demokrati og politisk kultur¹⁹⁷ i Jugoslavia, samt mangelen på politiske institusjoner. Dette kommer også frem i Vejvodas konklusjon, der han skriver at de få frihetene befolkningen fikk ikke gjorde noen form for strukturell forskjell i henhold til maktstrukturen kommunistene allerede hadde induisert. Friheten ga en følelse av individuell verdighet i materiell forstand, men ikke i politisk eller dypere samfunnsmessig forstand. Vejvoda fokuserer dermed på svakheten av kommunistpartiet og deres politiske handlingers rolle i å åpne opp for prosesser av etnisk konsolidering og økt nasjonalisme, som en mulig forklaring på oppløsningen av Jugoslavia.

¹⁹⁶ Selv om jeg henholdsvis refererer til bøkene som serbisk, kroatisk og bosnisk historiografi, er det viktig å understreke at dette er litteratur skrevet på engelsk og trolig da også litteratur som retter seg mer mot et internasjonal marked.

¹⁹⁷ Politisk kultur er settet av holdninger, tro og følelser som gir orden og mening til en politisk prosess og som gir de underliggende forutsetningene og reglene som styrer atferd i det politiske systemet. Pye 1968: 218

Det er store forskjeller mellom boken til Radeljić og Vejvodas. Radeljićs hovedfokus ligger i forholdet mellom Jugoslavia og EU, og hvordan kommunistene i Jugoslavia var avhengig av EU for å opprettholde sin legitimitet, særlig økonomisk. I kontrast til Vejvoda, er Radeljić sin forklaringsmodell basert på Europa og ikke-statlige aktører sin involvering i Jugoslavias oppløsning. Likevel finnes det likheter mellom verkene, der begge kritiserer kommunistenes styreform og handlinger.

Radeljićs metodologiske forskningsspørsmål er knyttet til EU og deres forhold med Jugoslavia *før* oppløsningen, og hvordan deres tidligere forhold påvirket valgene som ble tatt under borgerkrigen. Han forsøker metodologisk i boken en empirisk analyse, på samme tid som han tar i betraktning relevansen til ulike teoretisk tilnærminger. Formålet med boken er å gi nyere innsikt i oppløsningen, der han analyserer ikke-statlige aktører, makrostrukturelle faktorer og spesifikke individer og land. Til forskjell fra Vejvoda, analyserer Radeljić hovedsakelig eksterne faktorer som en potensiell forklaring på Jugoslavias oppløsning. Radeljić legger skyldspørsmålet¹⁹⁸ på EU og medlemslandene og deres manglende evne til å tilby en løsning på krisen i Jugoslavia. Dette tillot diasporagrupper, media og den katolske kirke til å påvirke EU i valgene de tok. Boken diskuterer årsaksforholdene både kronologisk og tematisk, og starter fra da EU og ledelsen i Jugoslavia først fikk kontakt.

Likhetene hos Vejvoda og Radeljić ligger hovedsakelig i kritikken av kommunistpartiets måter å håndtere de ulike krisene i Jugoslavia fra 1945. Særlig er det de store lånesummene fra Vesten som begge ser på som en kritisk faktor til oppløsningen. Vejvoda legger frem at de store pengesummene Jugoslavia mottok, var med på å stagnere utviklingen av deres økonomi. På samme tid, ga det befolkningen i Jugoslavia en illusjon om at kommunistene var i stand til å løse landets mange kriser. Radeljić legger også frem pengestøtten som en potensiell faktor for oppløsningen, der den økonomiske bistanden var den sterkeste relasjonen mellom EU og Jugoslavia. Hvordan Vestens økonomiske støtte blir fremstilt, er imidlertid litt forskjellig mellom de to forfatterne; der Radeljić fokuserer på selve forholdet mellom EU og Jugoslavia, i forskjell fra Vejvoda som undersøker og legger vekt på kommunistenes dårlige håndtering av økonomien. Likevel mener både Vejvoda og Radeljić at forklaringen på oppløsningen krever en detaljert forklaring, i motsetning til en entydig årsaksforklaring.

¹⁹⁸ Med skyldspørsmålet her mener jeg hvem Radeljić holder ansvarlig for oppløsningen av Jugoslavia. Her omfatter skyldspørsmålet internasjonale politiske faktorer.

Fra denne sammenligningen mellom Vejvoda og Radeljić kan jeg trekke følgende konklusjon: (1) Ut ifra de serbiske bøkene jeg har analysert er det bare en delvis konsensus blant faktorene rundt oppløsningen. (2) Innholdet forfatterne presenterer, viser til at de legger skyldspørsmålet på EU og Jugoslavias kommunistparti henholdsvis. (3) Faktorene som blir presentert kan potensielt skyldes forfatternes forskningsspørsmål, metodologiske vektlegging og forklaringsmodeller.¹⁹⁹ Selv om begge forfatterne presenterer noe likt i tekstene sine, forklares oppløsningen av Jugoslavia på forskjellig måte blant dem og dermed finnes ingen tydelig konsensus mellom dem. Likevel er det også viktig her at jeg understreker at mine funn i denne analysen ikke kan gi et fullstendig svar på hva forfattere med serbisk bakgrunn mener er oppløsningen til Jugoslavia. Det er ikke mulighet for generalisering grunnet den begrensede litteraturen i oppgaven.

Andre forfattere har undersøkt kommunistenes rolle i oppløsningen av Jugoslavia i sine analyser. Dijana Pleština (1992), en kroatisk professor innad samfunnsvitenskap ved Wooster colleget i Ohio, argumenterer at kommunistledernes forpliktelse til å eliminere regionale økonomiske forskjeller mellom republikkene ikke var effektiv, noe som resulterte i klager mot kommuniststyret.²⁰⁰ Susan Woodward (1995), en amerikansk professor i statsvitenskap, hevder at arbeidsledighet påvirket den politisk elites evne til å oppfylle politiske mål, svekket den svake balansen mellom konstitusjonelle jurisdiksjoner i det føderale systemet på grunn av intens konkurranse blant eiendomsbesittere, hadde en negativ påvirkning på systemets evne til å tilpasse seg de nye økonomiske og sosiale forholdene, og svekket landets evne til å håndtere arbeidsledigheten.²⁰¹ Ifølge Woodward, er arbeidsledighet det sentrale problemet, mens nasjonalisme er en negativ manifestasjon av misnøye som er generert av arbeidsledighet.²⁰² Her ser man to forfattere som støtter opp i Vejvoda og Radeljićs sine funn om at kommunistenes dårlige håndtering av økonomiske problemer i Jugoslavia var med på å ytterligere fragmentere landet og til slutt førte til oppløsning. Selv om disse forfatterne ikke tilhører den serbiske historiografien, er det likevel interessant å plassere Vejvoda og Radeljić sine resultater i en internasjonal akademisk kontekst.

¹⁹⁹ Jeg mener det er viktig å forklare hva jeg mener med disse tre begrepene. Med forskningsspørsmål mener jeg de spørsmålene forfatterne ønsker å besvare i oppgaven sin, hovedsakelig er spørsmålet knyttet til «*hvorfor Jugoslavia ble oppløst*», men hver av de utvalgte bøkene har også underspørsmål som de også undersøker. Med metodologisk vektlegging mener jeg hvordan forfatteren vektlegger ulike metoder når de utfører sin forskning og beslutningene som blir tatt for hvilke data de velger å samle inn. Med forklaringsmodeller referer jeg til det teoretiske rammeverket som forfatteren velger for å forklare et fenomen (i denne sammenhengen: oppløsningen av Jugoslavia).

²⁰⁰ Pleština 1992: 173

²⁰¹ Woodward 1995: 352, 355, 359 og 364

²⁰² Ibid, s. xv

4.2 Dejan Jović og Branka Magaš

De neste bøkene som skal analyseres er Dejan Jovićs *Yugoslavia: A State that Withered Away* (2009) og Branka Magaš sin bok *The Destruction of Yugoslavia: Tracking the Break-up 1980-92* (1993) i henhold til den kroatisk historieforskning.

Formålet til Dejan Jović i sin utgivelse er å nærmere belyse oppløsningen av Jugoslavia i henhold til sammenbruddet av den ideologiske og politiske konsensusen som 1974 konstitusjonen ga uttrykk for. Forklaringsmodellen til Jović er hovedsakelig basert på den politiske eliten sin respons på politiske og strukturelle endringer. Forklaringsmodellen om underliggende gammelt hat, som ofte blir brukt i annen historieforskning og akademisk forskning om Jugoslavia (se kap. 1.3), blir avvist i boken til Jović. Han argumenterer for at denne faktoren ikke er akademisk og er hovedsakelig populær blant politikere, media og soldater. Som en forklaring på oppløsningen av Jugoslavia er argumentet om gammelt hat irrelevant og unøyaktig, og at borgerkrigen ikke begynte som en etnisk konflikt.²⁰³ Likevel støtter han forklaringsmodellene som er basert på: økonomi, nasjonalisme, kultur, internasjonal politikk m.m. Det er i disse modellene Jović baserer sin analyse på. Som flere andre akademikere, mener han at det er kombinasjonen av disse faktorene som førte til oppløsningen av det tidligere Jugoslavia. Jović skriver også at boken ikke bare er en analyse av politiske hendelser, men en analyse av politiske konsepter og ideer som påvirket aktører i de politiske debattene som foregikk før oppløsningen av Jugoslavia; det er politisk historie og intellektuell historie på samme tid.²⁰⁴

Ut ifra min oppfatning er Jovićs metodologiske forskningsspørsmål tilknyttet samspillet mellom eksterne faktorer og hvordan disse faktorene ble oppfattet av politiske aktører og påvirket deres resulterende handlinger. Ulikt andre akademikere, er ikke Jović sin analyse basert på skyldspørsmål mener jeg, men heller samspillet mellom politiske aktører og institusjoner. Dette kommer også frem i hans konklusjon, der han mener at oppløsningen skjedde som en årsak av konflikt mellom mange aktører; det var en innvendig oppløsning grunnet manglende ideologiske institusjoner. Derav, blir skyldspørsmålet lagt på Jugoslavias manglende form for ideologi, i motsetning til å skyelde på blant annet, enkelt individer. Metodologisk analyserer Jović kronologisk hendelsesforløpet fra 1974 konstitusjonen, frem til selve oppløsningen i 1991. Jović avviker også fra å knytte oppløsningen mot utenrikspolitikk fra EU, da han mener at det er feil å argumentere for at EUs involvering i Jugoslavia førte til

²⁰³ Jović 2009: 18

²⁰⁴ Ibid, s. 33

oppløsningen grunnet at oppløsningen var allerede godt i gang før utenlandsk involvering fant sted.

Branka Magaš sin bok er imidlertid forskjellig fra Jović sin. Der Jović har en analysert en klar rekke med faktorer, har Magaš sett på oppløsningen som en følge av Titos død i 1980. Magaš' interesse for Jugoslavia oppsto som følge av hennes undersøkelser rundt omstendighetene ved Titos død i 1980. Hun valgte likevel å utsette publiseringen av sine funn til 1993, ettersom hun ønsket å kunne følge utviklingen av Jugoslavia frem til oppløsningen i 1991, da hun hadde mistanke om at landet ville bli oppløst. Dette ga Magaš muligheten til å nærmere undersøke den gradvise utviklingen av Jugoslavia fra 1980, frem til oppløsningen i 1991. I motsetning til Jović, vier Magaš skyldspørsmålet indirekte til Tito. Titos manglende evne til å forberede hans etterfølgere førte til en svekkelse av legitimiteten til kommunistpartiet; med ingen klar ledelse i landet ble det misnøye blant befolkningen, som videre ga spillerom for nasjonalisme i landet. Metodologisk skriver Magaš om kommunistenes svake evne til å takle problemene som fulgte etter Titos død og setter det i lys av blant annet den økonomiske krisen. Boken inneholder også noen kapitler som forteller om Magaš sine tidligere reiser til det tidligere Jugoslavia, jeg har derimot valgt å se bort ifra dette, da jeg ikke finner det relevant for oppgaven. Det er også imidlertid viktig å nevne at boken ble utgitt i 1993, før borgerkrigen var over og Magaš sin undersøkelse bærer preg av dette.

På lik linje som Jović, er Magaš også interessert i det politiske aspektet. Hun er klar over den truende måten fortidens hendelser har preget nåtiden i Jugoslavia og mener at de nasjonale rettighetene til de andre jugoslaviske republikkene ble undertrykt av den største, nemlig Serbia.²⁰⁵ Likevel unngår Magaš historisk determinisme²⁰⁶ ved ikke å legge skylden på *gammelt hat*, men heller rollen til de serbiske intellektuelle fra Beograd som var med på å legitimere hat mot ikke-serbere. Magaš mener dette er den viktigste enkeltfaktoren som bidro til endringer i den politiske sfæren i Serbia.²⁰⁷ Imidlertid, er også Magaš enig med Jović om at den sentrale institusjonelle uorden spilte en rolle i å drive Jugoslavia mot oppløsning. Hun bemerker at svakheten med 1974 konstitusjonen ikke greide å legge grunnlag for effektiv funksjon av føderale institusjoner, og fremmet dermed den gradvise oppløsningen av sentralmakten i Jugoslavia.²⁰⁸

²⁰⁵ Magaš 1993: 80

²⁰⁶ En oppfatning av menneskelige anleggninger der den historiske prosessen samsvarer med utviklingsmønstre eller lover som gjør dens konstituerende hendelser nødvendige eller uunngåelige. Honderich 2005

²⁰⁷ Magaš 1993: 117

²⁰⁸ Ibid, s. 82

Begge bøkene viser til en kronologisk fremstilling av jugoslavisk historie fra omtrent samme tidsperiode. Jović, sin bok, kommer med åtte alternative teorier om hvorfor Jugoslavia gikk i oppløsning: (1) økonomisk forverring, (2) gammelt etnisk hat, (3) vedvarende problemer med nasjonalisme, (4) kulturelle forskjeller, (5) endringer i det internasjonale systemet, (6) rollen til spesifikke individer, (7) den førmoderne karakteren til den jugoslaviske staten og (8) strukturelle institusjonelle permutasjoner.²⁰⁹ Fra Magaš sin bok, kan man se at hun også undersøker faktorer som bl.a. økonomi, manglende politiske institusjoner og enkeltindividers rolle. Både Jović og Magaš ser på 1974 – 91, som den mest avgjørende perioden for Jugoslavias oppløsning. Fra denne granskningen er det mulig å påstå at det finnes delvis konsensus blant disse to forfatterne, selv om deres innhold og fremstilling er forskjellig, er det likevel enighet når det gjelder visse viktige faktorer, som f.eks. rollen til spesifikke individer. Det kan også være interessant og sammenligne publiseringstidspunktet til begge forfatterne, da det er over 15 år mellom deres publikasjoner. Magaš sin bok ble publisert før krigen i Bosnia var over, og det kan i midlertid være verdt å spekulere om hennes analyse av Jugoslavia ville opptrådt annerledes om den ble utgitt på et senere tidspunkt.

4.3 Jasminka Udovički og Slavo Radošević

De siste bøkene som skal analyseres er Jasminka Udovičkis *Burn This House: The Making and Unmaking of Yugoslavia* og Slavo Radoševićs kapittel *The Collapse of Yugoslavia – Between Chance and Necessity* i henhold til den bosniske historiografien.

Udovički begynner boken sin med en omfattende oversikt over sørslavernes historie før hun begynner med sin undersøkelse av faktorene som senere førte til oppløsningen av Jugoslavia. Selv om forfatteren ikke selv er fra Serbia, presenterer boken et serbisk opposisjonelt synspunkt som tar hensyn til serbiske oppfatninger, utviklinger og modaliteter. Som de andre bøkene som har blitt analysert i oppgaven, legger også Udovički særlig vekt på den senere perioden i Jugoslavia (1980 – 95). Udovički gransker bl.a. interetnisk hat, hæren, motstanden i Serbia og Kroatia og økonomi og sporer oppløsningen av Jugoslavia i det hun kaller *politisk etno-kitsch*²¹⁰; der populærkulturen, musikk, sport og media ble påvirket av

²⁰⁹ Jović 2009: 13

²¹⁰ Politisk kitsch er en form for propaganda som er designet for å styre den offentlige politiske tenkningen i en bestemt retning. Dette er derfor en form for manipulasjon som involverer kjente og lett forståelige former for kunst, med sikte på å forme, balansere og styre offentlig tankegang. [...] gjennom bruk av en stadig skiftende folkekultur blir til et mektig politisk våpen designet for å "erobre" mottakerens bevissthet. Den bekrefter med plausibilitet hva mottakeren støtter og legger til rette for ham, ved å utnytte kulturelle myter og lett forståelige symboler. Mouzakiotou 2020: 17

ideen om at serberne hadde blitt undertrykt av de andre folkegruppene i Jugoslavia.²¹¹ Udovičkis forklaringsmodell ligger i mangelen på demokratiske institusjoner som kunne motstå denne sterke propagandaen og legger skyldspørsmålet over på Titos kommunistiske Jugoslavia og mellomkrigstidens rike. Imidlertid, retter også Udovički søkelys mot den Jugoslaviske befolkningen og mener de ikke klarte å gjenkjenne nasjonalismen; nasjonalisme ble fort identifisert med patriotisme.²¹² Likevel greier Udovički å unngå historisk determinisme ved og gi en realistisk vurdering av de historiske faktorene som førte til krisen. Hun viser til at det ikke bare var serbisk nasjonalisme som vokste frem, men også albansk og kroatisk. Samtidig, peker hun også på eksempler på anti-nasjonalisme i flere av republikkene: «Many Serbs in Croatia were against the war and refused to be turned against their Croatian neighbors» (Šitkovic, 2000, i Udovički (Red.), s. 163)., «[...] tens of thousands took to the streets of Bosnia's towns shouting «We want to live together»» (Udovički, 2000, s. 182). og opposisjon fra kroatisk aviser og intellektuelle mot Tudjman sitt regime.²¹³

I motsetning til Udovički, er Radošević hovedsakelig interessert i det økonomiske aspektet ved oppløsningen av Jugoslavia. Likevel mener Radošević at en monokausal tilnærming av oppløsning er feil, og velger å se på samspillet mellom flere faktorer bl.a. økonomi, politikk og antropologi. Radošević påstår at politikk og økonomi er to svært interaktive krefter og mener at forklaringen på oppløsningen blir svært begrenset om disse to faktorene blir analysert hver for seg.²¹⁴ På lik linje som Jović, er også Radoševićs metodologiske forskningsspørsmål knyttet til interaksjonen mellom disse forskjellige faktorene. Han trekker også inn utviklingen av teknologi og media som en relevant faktor og mener at dette er nødvendig for å forstå dynamikken i oppløsningen. Fra Radošević sitt kapittel er det mulig å utlede at han legger skyldspørsmålet over på den politiske eliten og deres manglende evne til å opprettholde en stabil økonomi. Med en underutviklet økonomi stagnerte også moderniseringsprosessen i Jugoslavia, noe som igjen førte til misnøye blant befolkningen. Ytterligere, ble også kommunistenes legitimitet svekket da media offentlig publiserte landets utenlandsgjeld, samt 1974 konstitusjonen som førte til konføderaliseringen av Jugoslavia og ga økonomisk styresmakt til hver republikk. Fra dette er tydelig at Radoševićs forklaringsmodell ligger i samspillet mellom disse faktorene, men også konsekvensene av interaksjonen mellom dem. Radošević styrer også unna historisk

²¹¹ Udovički 2000: 1

²¹² Ibid, 3, 5 -6. I forskjell fra nasjonalisme som opererer som mer ekskluderende, er patriotisme kjærlighet til ens land, identifikasjon med det og spesiell bekymring for dets og landsmenns velvære. Primoratz 2020: 2

²¹³ Balas 2000, i Udovički (Red.), s. 268 – 270

²¹⁴ Radošević 2014: 66

determinisme ved å ikke legge skylden over på fremveksten av serbisk nasjonalisme, men mener heller at landets økonomiske problemer ikke ville bli løst uansett hvem som kom seirende ut av borgerkrigen:

It is difficult to believe that Greater Serbia, Greater Croatia or Muslimia would not be “organic, tightly interwoven economic structures”, capable of ensuring a much higher level of intrastate economic interdependence that was the case in the past with Yugoslavia. Thus whatever political and border arrangements are made, economic reality will force political changes, as well as modifying basic attitudes towards the “others”. (Radošević 2014, s. 80).

Udovički tilbyr i sin bok en historisk og politisk fremstilling av hendelsesforløpet fra Titos død, frem til Jugoslavias oppløsning. Hun er interessert i samspillet mellom de ulike folkegruppene i Jugoslavia og tilbyr da en internasjonal og kulturelt mangfoldig fremstilling av oppløsningen av Jugoslavia. Slik jeg tolker Radošević sitt metodologiske forskningsspørsmål er han interessert i drivkraften bak politiske og økonomiske faktorer. Han tilbyr en historisk økonomisk fremstilling av Jugoslavias økende problemer på 80 – tallet og undersøker konsekvensene av interaksjonen mellom flere faktorer. Derimot, finnes det likevel likheter mellom begge tekstene i lys av Jugoslavias oppløsning: (1) økonomisk fragmentering, (2) media som et verktøy for å fremme nasjonalisme og (3) svekket politisk elite som førte til et ledelsesvakuum. Jeg mener ut ifra denne sammenligningen at det er størst konsensus blant disse to forfatterne. De skiller seg fra hverandre på måten de fremstiller sin analyse på, men i hovedsak undersøker de først og fremst like faktorer.

Jeg mener likevel at det imidlertid også er nødvendig å påpeke hvor forskjellene ligger. En svært viktig forskjell ligger i Udovički sitt opposisjonelle syn mot Serbia der hun legger stor vekt på enkelt individer som bl.a. Slobodan Milosević, i motsetning til Radošević som ikke dedikerer plass til individer i sin analyse. Grunnlaget for Udovičkis analyse ligger også i fortidens etniske hat, der hun mener at de historiske konfliktene som fant sted for lenge ga grobunn for etnisk skille mellom Jugoslavias folkegrupper da aktører som Milosević og Tudjman kom til makten. Dette kan også ligne på det Radošević hevder, derimot knytter han opp det etniske spørsmålet mot en svak politisk ledelse og økonomi.

Jeg kan trekke følgende konklusjon fra denne analysen, det finnes ikke konsensus mellom forklaringsmodellene til forfatterne. Begge har analysert nærmest like faktorer som skal forklare årsaken til Jugoslavias oppløsning. Likevel er måten de legger frem sin analyse

forskjellig: der Udovički legger hovedvekt på nasjonalisme, individer og eldre historie, er Radoševićs analyse preget av spillet mellom hovedsakelig politikk og økonomi, og hvordan dette førte til et politisk ledelsesvakuum på 80 – tallet.

4.4 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg sammenlignet ulike bøker om Jugoslavias oppløsning, og har blitt delt inn i et serbisk, kroatisk og bosnisk underkapittel. Forfatterne analyseres basert på deres individuelle forklaringer. Kapitlet fokuserer på Jugoslavias historie i serbisk, bosnisk og kroatisk sammenheng, og diskuterer verkene til Ivan Vejvoda, Branislav Radeljić, Dejan Jović, Branka Magaš, Jasminka Udovički og Slavo Radošević. Vejvoda og Radeljić kritiserer kommunistpartiets styre og mener økonomisk støtte fra Vesten bidro til oppløsningen, men de gir forskjellige forklaringer. Jović og Magaš, på den andre siden, fokuserer mer på politiske aktører og hendelser. Udovički gir en historisk og politisk fremstilling av oppløsningen av Jugoslavia, med fokus på nasjonalisme, individer og eldre historie. Radošević fokuserer på spillet mellom politikk og økonomi og hvordan dette førte til et politisk ledelsesvakuum på 80-tallet. Begge forfatterne undersøker faktorer som økonomisk fragmentering, medias rolle og svekket politisk elite, men presenterer sine analyser på forskjellige måter. I denne parvise komparative analysen har jeg konkludert med at det finnes ingen klar konsensus mellom forfatterne.

Mangelen på konsensus blant forfatterne som har analysert Jugoslavias oppløsning, kan skyldes flere faktorer. Deres individuelle erfaringer og forståelser kan bidra til ulike vurderinger av de viktigste faktorene som førte til oppløsningen av Jugoslavia. For det andre kan forfatternes akademiske tilnærminger og disipliner variere, noe som fører til ulike fokusområder og analytiske metoder. Dette kan resultere i at noen forfattere vektlegger politiske og historiske aspekter, mens andre fokuserer på økonomiske og sosiale forhold. For det tredje kan det være at forfatterne har ulike mål og intensjoner med sine analyser. Noen kan ha som mål å fremme en bestemt politisk agenda eller understreke betydningen av en bestemt nasjonal identitet, mens andre kan ha som mål å tilby en mer nøytral og objektiv vurdering av situasjonen. Til slutt kan mangelen på konsensus også være et resultat av at komplekse og sammensatte fenomener som Jugoslavias oppløsning ikke kan forklares av en enkelt teori. Det virker derimot som at uenighet i konsensusen skyldes hovedsakelig forfatternes metoder og forklaringsmodeller, som skal diskuteres nærmere i kapittel 5.

5 Systematisk komparativ analyse

I dette kapittelet vil jeg utføre en komparativ analyse av de seks bøkene som har blitt redegjort for i oppgaven. Kapittelet vil gi grunnlaget for svaret på problemstillingen min og hjelpe meg med å falsifisere eller bekrefte min hypotese om en felles konsensus blant akademisk historieskriving om Jugoslavia. Jeg skal sette alle forfatterne opp mot hverandre for å undersøke eventuelle likheter og ulikheter, før jeg til slutt konkluderer.

5.1 Kartlegging av faktorer

Før den komparative analysen skal foretas, mener jeg det er viktig å kartlegge alle faktorene som blir anvendt av forfatterne. Dette er for å gi en bedre oversikt, samt gjøre det lettere å sammenligne dem videre.

Det er flere faktorer som blir benyttet av forfatterne og er gjentakende mellom dem. Her vil faktorene bli presentert som et overordnet bilde over det som har blitt benyttet av forfatterne. (1) kommunisme, (2) økonomisk nedgang, (3) fremveksten av nasjonalisme, (4) internasjonal intervensjon og rollen til ikke-statlige aktører, (5) enkelt individers rolle, (6) konføderaliseringen av Jugoslavia (1974 konstitusjonen), (7) svak politisk elite,²¹⁵ (8) media som verktøy for å videreføre propaganda, (9) svekkelse av sosiale strukturer som levestandard og arbeidsledighet, og (10) etniske skillelinjer.²¹⁶ Det er også imidlertid viktig å nevne at flere av disse faktorene kan underordnes henholdsvis politikk og økonomi, men har her blitt presentert som enkeltfaktorer for å få et oversiktlig bilde.

5.2 Analyse av faktorer

For å utføre en oversiktlig komparativ analyse mener jeg det er viktig å først se på hvor det finnes konsensus blant forfatterne. De neste underkapitlene vil omhandle likheter i forfatternes historieskriving om Jugoslavias oppløsning.

²¹⁵ Se side 36 for en tydelig definisjon av *politisk elite*.

²¹⁶ Jeg mener det er viktig å skille nasjonalisme og etniske skillelinjer da de kan opptre som svært like. Forskjellen mellom nasjonalisme og etniske skillelinjer ligger hovedsakelig i at nasjonalisme er en politisk ideologi og bevegelse som fokuserer på nasjonen som en helhet, mens etniske skillelinjer handler om forskjellene mellom kulturelle, språklige og historiske grupper innenfor og på tvers av nasjonale grenser. Selv om nasjonalisme kan være basert på etniske skillelinjer, er det ikke alltid tilfelle, og nasjonalisme kan også omfatte flere etniske grupper som deler en felles nasjonal identitet.

5.2.1 Kommunisme

Alle forfatterne understreker kommunismens rolle i lys av oppløsningen av landet. Likevel legger de fleste ikke særlig vekt på kommunismen som ideologi. Hovedsakelig blir kommunismen sett på som en betydelig faktor av Vejvoda, Jović og Magaš. Både Vejvoda og Jović understreker kommunistenes manglende evne til å danne institusjoner som var nødvendige for et moderne og demokratisk samfunn. Alle tre er også enige om at kommunistene ikke greide å håndtere de økende problemene i landet etter Titos død. Disse tre forfatterne mener kommunistenes svake forsøk på å integrere Jugoslavia som et moderne og etablert land i Europa var mislykket og som følge av dette ble maktbalansen i landet forskjøvet og kommunistene greide ikke fylle Titos posisjon som ledere av Jugoslavia. Dermed, eskalerte problemene i landet gjennom 80 – tallet og endte til slutt med oppløsning. Av dette kan jeg konkludere med at det finnes en form for konsensus blant Vejvoda, Jović og Magaš når det gjelder kommunisme og oppløsningen av Jugoslavia.

5.2.2 Økonomisk nedgang

Økonomisk nedgang som en faktor til oppløsningen er vanskelig å unngå. Alle seks forfatterne, Vejvoda, Radeljić, Jović, Magaš, Udovički og Radošević, ser på økonomi som en svært viktig faktor til hvorfor Jugoslavia ble oppløst. Det er også ulike måter økonomi blir fremstilt på av forfatterne: (1) utenlandsarbeidere, (2) pengestøtte fra Vesten, (3) ujevn økonomisk utvikling blant republikkene og (4) inflasjon og prisøkning. Det er hovedsakelig Vejvoda som viser til utenlandsarbeidere, da kommunistene valgte å åpne grensene til befolkningen for å jobbe, i motsetning til å innse landets høye arbeidsledighet. Når det gjelder pengestøtte fra Vesten, er det spesielt Radeljić som gransker dette nøye, men også Vejvoda, Magaš, Udovički og Radošević. Den ujevne økonomiske utviklingen blant republikkene er knyttet til 1974 konstitusjonen²¹⁷ og vil bli undersøkt nærmere senere. Det er likevel Magaš som knytter markedssosialismen til den ujevne utviklingen. Inflation og prisøkning er nært bundet til Jugoslavias utenlandsgjeld og blir dratt frem av Magaš og Udovički, som mener at dette bidro til en svak sosialstruktur. Selv om økonomi blir fremstilt på en ulik måte blant forfatterne, kan man ikke unngå økonomi som en overordnet faktor til oppløsningen er svært aktuell. Her er det mulig å utlede at det finnes konsensus blant alle forfatterne om økonomisk nedgang som faktor til oppløsningen.

²¹⁷ Her refererer jeg til at 1974 konstitusjonen desentraliserte økonomien, der hver republikk og provins hadde kontroll over sin egen økonomi.

5.2.3 Fremveksten av nasjonalisme

På lik linje som økonomi, er også nasjonalisme en faktor som er gjennomgående blant forfatterne. Alle henviser til fremveksten av nasjonalismen som en faktor til oppløsningen, bortsett fra Radeljić. Nasjonalisme blir presentert som ideologien som fylte rollen i det politiske maktvakuemet som fulgte etter Titos død. Ifølge Jović, begynner nasjonalistisk grobunn å finne sted i 1986 da SANU Memorandumet ble publisert. Den inneholdt nasjonalistiske ideologiske elementer og hadde innvirkning på den serbiske politikken som fant sted i årene som fulgte. Det er likevel også viktig å nevne at det ikke bare er serbisk nasjonalisme som blir nevnt, men også slovensk, albansk og kroatisk. Her viser både Jović, Udovički og Radošević til at de unngår den historiske determinismen ved å ikke legge hovedvekten på serbisk nasjonalisme, men heller nyansere mellom de forskjellige republikkene. Forfatterne velger også å knytte nasjonalismen opp mot enkelt individer, men dette kommer jeg tilbake til senere i oppgaven. Med unntak av Radeljić, kan jeg konkludere med at det finnes konsensus blant forfatterne om fremveksten av nasjonalisme som en potensiell faktor til oppløsningen av Jugoslavia.

5.2.4 Internasjonal intervensjon og rollen til ikke-statlige aktører

Når det gjelder internasjonal intervensjon og rollen til ikke-statlige aktører, er det spesielt Radeljić som legger hovedvekt på dette. Derimot, undersøker også Vejvoda, Udovički og Magaš den internasjonale innblanding i henhold til pengestøtten Jugoslavia mottok fra Vesten. Det er spesielt pengestøtten som blir gransket blant forfatterne, der de mener den økonomiske støtten var med på skape en illusjon for Jugoslavias befolkning om at det kommunistiske styret var i stand til å løse landets problemer. I henhold til ikke-statlige aktører, er det hovedsakelig Radeljić som undersøker dette området. Radeljić mener at EUs medlemmer ikke var i stand til å løse problemene i Jugoslavia, som ga muligheten til diasporagrupper, media og den katolske kirke til å fylle dette vakuemet og påvirke EUs politikktutforming. Når det gjelder internasjonal intervensjon og rollen til ikke-statlige aktører som faktor, er det vanskelig å fastslå en klar konsensus blant forfatterne. Flere nevner pengestøtten fra Vesten som en faktor som bidro til å ytterligere svekke den økonomiske sfæren i Jugoslavia, og som følge av dette ville det virke som en katalysator for oppløsningen. Likevel kan man fastslå at det er delvis konsensus blant forfatterne at den internasjonale intervensjonen bidro til oppløsningen, ikke som en direkte faktor, men heller en faktor som ytterligere bidro til forverringen av problemene landet allerede slet med.

5.2.5 Enkelt individers rolle

Enkelt individers rolle er også en faktor som er relevant blant forfatterne og skyldspørsmålet blir særlig lagt på individer som Josip Tito, Slobodan Milošević, Franjo Tuđman og Edvard Kardelj. Spesielt er det Tito og Milošević som blir undersøkt blant alle forfatterne, bortsett fra Radeljić. Titos rolle i oppløsningen blir sett på i lys av hans manglende evne til å løse landets økonomiske og sosiale problemer, men også at han gjorde det vanskelig for hans etterkommere å opprettholde den autoriteten han selv utøvde. Skyldspørsmålet blir også lagt på Milošević, der forfatterne mener Milošević var med på å bringe nasjonalismen frem i politikken gjennom sine mange taler. Hans ideologiske offensiv polariserte landet ytterligere, og i kombinasjon med Jugoslavias dvelende problemer, ga det befolkningen et inntrykk over at Milošević var personen som kunne løse dem. Når det gjelder Tuđman, er det henholdsvis bare Vejvoda og Udovički som vier sin analyse til han. Han blir sett på som Miloševićs kroatiske motpart, der han også var med på å spre propaganda til den kroatiske befolkningen i Jugoslavia. Fellestrekket mellom Tuđman og Milošević var at ingen av dem kjempet for å fremme en fredelig demokratisk løsning på problemene, men heller valgte å utnytte den anspenne situasjonen i Jugoslavia til sin egen fordel. Kardeljs rolle i oppløsningen blir særlig knyttet opp mot hans medvirkning til implementeringen av 1974 konstitusjonen. Det er hovedsakelig Jović som mener at Kardeljs tolkning av Marxismen som kom frem i konstitusjonen, skapte flere problemer for landet. Selv om det bare er Jović som direkte nevner Kardelj i sin analyse, er Kardelj sterkt knyttet opp mot konstitusjonen, som flere av forfatterne nevner som en faktor til oppløsningen. Blant forfatterne er det delvis konsensus bak skyldspørsmålet når det gjelder enkelt individer. Det er dedikert mer plass til noen individer enn andre, men det virker som skyldspørsmålet faller på primært på Tito og Milošević blant forfatterne.

5.2.6 Konføderaliseringen av Jugoslavia (1974 konstitusjonen)

1974 konstitusjonen er en sentral faktor i henhold til oppløsningen av Jugoslavia. Den blir ofte diskutert som den komponenten som førte til svekkelse av sentralmakten i Jugoslavia; en de facto konføderalisering av landet. Konstitusjonen er relevant blant Vejvoda, Jović, Magaš, Udovički og Radošević, som argumenterer for at Titos og Kardeljs konstitusjon førte til ytterligere fragmentering av økonomien, politikken og befolkningen da den ble implementert. Konstitusjonens hovedpunkter omhandlet å tilfalle administrativ makt til delrepublikkene og provinsene, i tillegg til at presidentembetet skulle bestå av 9 embetsmenn

fra henholdsvis de seks republikkene og provinsene, samt en president for LCY etter Titos død. Denne svekkelsen av maktstrukturen etter Titos død var, ifølge forfatterne, med på å føre til misnøye blant befolkningen, svekkelse av sentralmakten og var til slutt med på å føre til oppløsningen av Jugoslavia. Alle forfatterne, bortsett fra Radeljić, er enige om at konstitusjonen fra 1974 i utgangspunktet ikke opprettholdt fremtidsvisjonen Kardelj hadde om Jugoslavia (se kap. 2). Her er det en klar konsensus blant forfatterne om at 1974 konstitusjonen og dens implementering førte til oppløsningen av Jugoslavia.

5.2.7 Svak politisk elite

Med den politiske eliten refererer jeg ikke her nødvendigvis bare til enkelt individer, men heller ser på eliten som en overordnet enhet som er del av regjeringen og har innflytelse på politikken i Jugoslavia. En form for elite som blir referert til av forfatterne er kommunistene. Her er det Vejevoda, Jović og Radošević som hovedsakelig kritiserer den kommunistiske eliten og deres manglende evne til å løse landets problemer, spesielt etter Titos død. Det er også den serbiske eliten som Jović undersøker. Den er delt i de liberale og de konservative, likevel var begge gruppene enige i å få kontroll over viktige serbiske institusjoner. Den serbiske eliten valgte også å godta 1974 konstitusjonen fordi den styrket serbiske interesser, samt ville Serbia ha betydelig autonomi uten å mistenkes for å undertrykke de andre republikkene. Jović mener at den serbiske elitens publisering av SANU Memorandumet var med på å skape grobunn for nasjonalistisk tankegang i Jugoslavia. Grunnlaget for en svak politisk elite som faktor til oppløsningen av Jugoslavia er vrien å kartlegge. Forfatterne ser ikke nødvendigvis på den svake eliten som en faktor, men heller på maktvakuemet som fulgte elitens inhabilitet til å gjøre betydelig forandringer i Jugoslavia på 80 -tallet. Som følge av dette ble det skapt mindre eliter i republikkene, f.eks. den serbiske eliten, der alle kjempet for sine egne mål. Derav, kan jeg konkludere med at det finnes til dels en konsensus blant Vejevoda, Jović og Radošević om at den svake politiske eliten i Jugoslavia var en medvirkende faktor til oppløsningen av landet.

5.2.8 Media som verktøy for å videreføre propaganda

Media blir fremstilt som det verktøyet som ble tatt i bruk av enkelt individer innad politikken for å spre sitt budskap og videreføre nasjonalisme til landets befolkning i republikkene. Av Vejevoda, Radeljić, Jović, Magaš, Udovički og Radošević blir media fremstilt som en kritisk faktor i oppløsningen av Jugoslavia. Media opererte som en plattform der intellektuelles tanker kunne bli fremstilt. I tillegg var også media særlig viktig i

utformingen av EUs politikk. Propagandaen som ble fremstilt i media var med på å endre den etniske dynamikken i landet på 80 – tallet og tidlig 90 -tallet, samt skape betydelige skillelinjer blant republikkene og folkegruppene. Det politiske landskapet mot slutten av 80 – tallet utnyttet også media. Individuer som, blant annet, Milosević fikk lansere sin politiske kampanje ved hjelp av tv og radio. På denne måten fikk mange med seg talene han holdt rundt i Jugoslavia uten å aktivt måtte delta. Her kan jeg konkludere med at det finnes en klar og sterk akademisk konsensus blant forfatterne om media som en svært viktig faktor for oppløsningen av Jugoslavia.

5.2.9 Svekkelse av sosiale strukturer

De svekkede sosiale strukturene kom i form av høy arbeidsledighet og fall i levestandard. Dette er primært knyttet til de økonomiske problemene som fantes i Jugoslavia. Likevel ser Magaš og Radeljić på denne svekkelsen som en egen faktor, der den i kombinasjon med økonomien, skapte skillelinjer mellom republikkene. Skillet kom fra ujevn økonomisk utvikling der Kroatia, Slovenia og Serbia hadde mer penger per person enn den fattigere delen i Bosnia, Makedonia og Montenegro. Den høye arbeidsledigheten og fallet i levestandard ga også de politiske aktørene som Milosević og Tudjman muligheten til å lettere appellere til klagene Jugoslavias befolkning hadde på sent 80 – tallet. Argumentet her ligger muligens i at om ikke denne svekkelsen fant sted, ville heller potensielt ikke de politiske aktørenes taler appellere til en så stor del av befolkningen. Av mine utvalgte forfattere er det svært få som nevner svekkelsen av de sosiale strukturene som en mulig faktor for oppløsningen. Her er det bare Magaš og Radeljić som mener at den bidro til Jugoslavias oppløsning, derav finnes det delvis konsensus blant disse to.

5.2.10 Etniske skillelinjer

Med de etniske skillelinjene er det vanskelig å kartlegge dens dirkete rolle i oppløsningen. Fremdeles nevner forfattere som Vejvoda og Udovički de etniske skillelinje som en sentral del av Jugoslavias historie. Vejvoda poengterer at skillelinjene først oppstod da 1974 konstitusjonen ble innført. Den hadde ført til at republikkene ble mer definerte, der hver folkegruppe kunne lettere kategorisere seg som enten slovenere, bosnjaker, kroater m.m. og ble da også tatt i bruk av landets politikere sent på 80 – tallet for å fremme følelsen av nasjonal identitet. Udovički sporer derimot skillelinjene til eldre historie der samtlige konflikter var med på å splitte og forene sør-slavere. Hun legger frem at hver nasjonale gruppe på Balkan formet sin egen identitet etter mange år under utenlands dominans. Begge

forfatterne nevner også derimot at de etniske skillelinjene ikke hadde spesiell relevans før andre verdenskrig. Flere av folkegruppene var i strid med hverandre på grunnlaget av de som kjempet for eller mot nazistene. Udovički understreker også at etnisitet først ville bli relevant da media ble tatt i bruk av de politiske aktørene, som Milosević og Tudjman. Blant forfatterne blir etniske skillelinjer heller sett på som en underliggende faktor, og potensielt som en konsekvens av de andre nevnte faktorene sin rolle. Likevel er det mulig å konkludere med at blant disse to finnes det en konsensus for etniske skillelinjer som en potensiell faktor for oppløsningen.

5.3 Systematisering av faktorene

Nå som jeg har kartlagt faktorene, mener jeg det er viktig å systematisere dem, så det blir lettere å observere der forfatterne er enig eller uenige. Her har jeg valgt å benytte meg av tabeller, da jeg mener det gir et oversiktlig og helhetlig bilde, samt gjør det lettere å diskutere faktorene. I dette kapittelet vil jeg henholdsvis underordne noen av faktorene til økonomi og politikk, da jeg mener det ikke er nødvendig å gjennomgå enkeltfaktorer en gang til.

5.3.1 Politikk

Under politikk har jeg underlagt faktorene: internasjonal intervensjon, enkelt individers rolle, 1974 konstitusjonen, kommunisme og svak politisk elite. Når det gjelder politikk har forfatterne hovedsakelig holdt seg i tidsperioden fra slutten av andre verdenskrig, frem til oppløsningen i 1991. Politikk som en viktig faktor til oppløsningen av Jugoslavia er svært sentralt blant forfatterne. Alle seks undersøker politikken og de forskjellige aspektene som følger med. Ulikhetene innad politikken ligger for øvrig i hvordan den blir vektlagt mellom forfatterne. Vejvoda legger vekt på kommunismen, Tito, 1974 konstitusjonen. Radeljić legger hovedsakelig vekt på den internasjonale intervensjonen av EU. Jović legger skyldspørsmålet over på 1974 konstitusjonen, kommunismen og den svake politiske eliten. Magaš fokuserer på 1974 konstitusjonen, kommunismen, svak politisk elite og, Tito og Milosević. Udovički legger vekt på Tito, Milosević, 1974 konstitusjonen og kommunismen. Til slutt, legger Radošević vekt på 1974 konstitusjonen og svak politisk elite.

Fra tabell 1 er det mulig å utlede at det ikke er en klar konsensus blant forfatterne om de politiske faktorene når det gjelder oppløsningen av Jugoslavia. Derimot, er det mulig å se at faktorer som 1974 konstitusjonen og kommunismen er svært relevant hos flertallet av dem. Av dette kan jeg konkludere med at det finnes en klar konsensus blant Vejvoda, Jović, Magaš, Udovički og Radošević når det gjelder 1974 konstitusjonen. Når det gjelder kommunismen er alle de samme forfatterne enige, bortsett fra Radošević. På en annen side derimot, finnes det konsensus blant alle forfatterne om at politikk som en overordnet faktor spilte en viktig rolle i oppløsningen av Jugoslavia.

Faktorer	Internasjonal intervensjon	Enkelt individers rolle	1974 konstitusjonen	Kommunismen	Svak politisk elite
Forfattere					
Vejvoda		X	X	X	
Radeljić	X				
Jović			X	X	X
Magaš		X	X	X	X
Udovički		X	X	X	
Radošević			X		X

Tabell 1: Oversikt over konsensus blant politiske faktorer.

5.3.2 Økonomi

På samme måte som politikk vil jeg legge flere faktorer under økonomi: den økonomiske nedgangen og svekkelsen av sosiale strukturer. Innen økonomi er det også flere delfaktorer som blant annet, utenlandsgjeld, utenlandsarbeidere, mangel på økonomisk utvikling og inflasjon. Fra underkapittel 5.2.2 ser man den forskjellige vektleggingen til forfatterne når det gjelder den økonomiske nedgangen og at det er en klar konsensus blant dem. Likevel er det viktig å nevne at forfatterne ikke analyserer enkeltfaktorer, men heller ser på dem i kombinasjon med hverandre eller en årsak av hverandre. Her er det hovedsakelig Magaš og Radeljić som undersøker svekkelsen av sosiale strukturer som en potensiell faktor til oppløsningen. De ser også på svekkelsen som et resultat av den økonomiske nedgangen. Videre derimot, er det svært få ulikheter blant forfatterne

Faktorer	Økonomisk nedgang	Svekkelse av sosiale strukturer
Forfattere		
Vejvoda	X	
Radeljić	X	X
Jović	X	
Magaš	X	X
Udovički	X	
Radošević	X	

Tabell 2: Oversikt over konsensus blant økonomiske faktorer.

innenfor økonomi og det vil da være naturlig med å konkludere at det omtrent er en klar og tydelig konsensus blant dem. Dette kan observeres fra tabell 2.

5.3.3 Fremveksten av nasjonalisme og media

Her har jeg valgt å kombinere fremveksten av nasjonalisme med media da begge faktorene opptrer svært nær hverandre. Blant nasjonalisme som en årsak til oppløsningen er det full konsensus blant forfatterne. Derimot, vektlegger forfatterne hovedsakelig serbisk nasjonalisme, der bare Jović, Udovički og Radošević henviser til nasjonalisme i de andre republikkene. Dette er den eneste hovedforskjellen blant dem. Når det gjelder media er det full konsensus blant forfatterne at media var en faktor som bidro til oppløsningen, men Radošević velger heller å se på media som en faktor som påvirket de internasjonale aktørene og ikke som et verktøy som videreførte propaganda. Her kan jeg også konkludere med, til tross for mindre forskjeller, at det finnes en akademisk konsensus blant forfatterne innen for disse faktorene, som kan ses fra tabell 3.

Faktorer	Nasjonalisme	Media
Forfattere		
Vejvoda	X	X
Radeljić	X	X
Jović	X	X
Magaš	X	X
Udovički	X	X
Radošević	X	X

Tabell 3: Oversikt over konsensus ift. nasjonalisme og media.

5.3.4 Etniske skillelinjer

At de etniske skillelinjene bidro til oppløsningen av Jugoslavia er først og fremst undersøkt av Vejvoda og Udovički. Alle forfatterne er enige i at det oppstod etniske skillelinjer på sent 80 – tallet og tidlig 90 – tallet, men likevel blir de ikke sett på som en direkte årsak til oppløsningen. Jović støtter ikke det etniske argumentet, men mener heller at konflikten i landet var ideologiske. Radošević argumenterer også for at konflikten i Jugoslavia ikke startet som en etnisk konflikt, men var heller en forutsetning for krig. Her kan man se den største ulikheten blant forfatterne. Selv om Vejvoda og Udovički er enig med hverandre, så avviser både Jović og Radošević dette argumentet og derav ingen konsensus.

Faktorer	Etniske skillelinjer
Forfattere	
Vejvoda	X
Radeljić	
Jović	
Magaš	
Udovički	X
Radošević	

Tabell 4: Oversikt over konsensus ift. Etniske skillelinjer.

5.4 Komplet oversikt over konsensus

Faktorer	Internasjonal intervensjon	Enkelt individets rolle	1974 konstitusjonen	Kommunismen	Svak politisk elite	Økonomisk nedgang	Svekkelse av sosiale strukturer	Nasjonalisme	Media	Etniske skillelinjer
Vejvoda		X	X	X		X		X	X	X
Radeljić	X					X	X	X	X	
Jović			X	X	X	X		X	X	
Magaš		X	X	X	X	X	X	X	X	
Udovički		X	X	X		X		X	X	X
Radošević			X		X	X		X	X	

Tabell 5: Oversikt over konsensus blant forfatterne ift. alle faktorene.

Fra Tabell 5 fremkommer det en helhetlig fremstilling av faktorene som er analysert av de respektive forfatterne, samtidig som det belyser områder med konsensus blant disse. Ved å observere tabellen, er det mulig å identifisere en felles forståelse blant forfatterne angående oppløsningen av Jugoslavia, spesielt med henblikk på faktorer som politikk, økonomi, nasjonalisme og media. I fortsettelsen av dette arbeidet er det mitt formål å undersøke hvorfor disse forskjellene mellom forfatterne forekommer.

5.5 Diskusjon

Her er det viktig å diskutere hvorfor disse forskjellene forekommer. Som nevnt i kapittel 4, mener jeg at forskjellene ligger mellom forfatterne i deres forskningsspørsmål og metodologi. I dette underkapittelet vil jeg nærmere undersøke forfatternes akademiske tilnærming til den analysen de selv har utført.

Ivan Vejvoda i sin bok presenterer, sammen med David Dyker, fire grunner til hvorfor det er viktig å studere det gamle Jugoslavia (disse grunnene er også nevnt i kap. 1.3). (1) For å bedre kunne forstå historien til alle folkeslagene som har bodd der i det 20. århundret, (2) for å bedre kunne forstå Jugoslavias rolle i den postkommunistiske perioden i Europa og hvilken rolle de spilte i den kalde krigen, (3) for å ha bedre mulighet til å studere landene som har kommet ut av, eller blitt påvirket av konflikten i Jugoslavia da de alle spiller en vital rolle for EU og USA, blant annet og (4) for å undersøke hvorfor etterfølgerstatene følger en kontinuitet med flere aspekter av det gamle Jugoslavia. Vejvodas bok består av kapitler skrevet av ulike forfattere, der hvert kapittel reflekterer den enkelte forfatters spesialområde, basert på deres personlige erfaring med Jugoslavia, informert av deres unike innsikt og formet av deres individuelle perspektiv på konflikten. Vejvoda uttrykker i innledningen sin misnøye med kommunistpartiet i Jugoslavia: «[...] it should be stressed that

the absence of any meaningful democratic culture [...] combined with a legacy of [...] unaccountable, instrumental and manipulative communist politics...» (Vejvoda 2014, s. 9). Dette indikerer at Vejvodas tilnærming hovedsakelig fokuserer på kommunismen og kommunistpartiets styre i det tidligere Jugoslavia. Dette gir da også mening at Vejvoda velger å fokusere på politikk, basert på hans tidligere bakgrunn i politikken. Gjennomgangen i kapittel 3 viser at det er flere underliggende faktorer knyttet til kommunismen, og dermed inkluderer Vejvodas tekst også andre faktorer, som blant annet økonomi.

Branislav Radeljić skriver innledningsvis at undersøkelser utført om oppløsningen av Jugoslavia er en pågående forskning. Radeljić nevner at det finnes noen, ikke mange, artikler og bøker om oppløsningen av Jugoslavia og EU sin rolle i den, derimot hevder han at det ikke finnes noen som undersøker Jugoslavia og EU sitt forhold før oppløsningen, hva som gikk galt mellom dem og hvordan visse av EUs avgjørelser ble påvirket. Primært er Radeljić sitt hovedfokus å fylle dette tomrommet i forskning om Jugoslavia og tilby en empirisk analyse om oppløsningen.²¹⁸ Fra denne innledningen ser vi at Radeljićs akademiske tilnærming omhandler politikk, mer spesifikt internasjonal politikk. Radeljić anerkjenner annen forskning på Balkan, men bruker ikke disse mye i sin bok og av den grunn avviker Radeljić sin bok mye fra de andre forfatterne. Dette vises også i Radeljić sin bibliografi, der en stor del av dem kommer fra EUs arkiver, samt bruken av intervjuer og aviser.

Dr. Dejan Jović innleder sin bok ved å argumentere for nødvendigheten av en ytterligere publikasjon om Jugoslavias oppløsning, til tross for det allerede rikholdige utvalget av bøker og artikler om emnet. Jović hevder at de fleste analyser av Jugoslavia hovedsakelig har fokusert på langsiktige makrostrukturelle faktorer, enkeltindivider, sammenbruddet av jugoslaviske institusjoner, og internasjonal politikk.²¹⁹ Hans bok tar for seg fremveksten, krisen og sammenbruddet av den ideologiske konsensusen blant eliten fra 1974 til 1990. I motsetning til forfattere som Radeljić, som legger vekt på eksterne faktorer, fokuserer Jović primært på den interne dynamikken i Jugoslavia. Samtidig unngår Jović partiskhet overfor en bestemt etnisk gruppe ved å anerkjenne kompleksiteten i hendelsene som ledet til Jugoslavias oppløsning og dermed opprettholde en objektiv tilnærming i sitt verk. Analysen i kapittel 5 viser at Jovićs forklaringer på oppløsningen hovedsakelig korrelerer med de øvrige forfatternes fremstillinger, noe som kan tilskrives hans omfattende bruk av både primære og sekundære kilder, inkludert offisielle dokumenter, arkivmateriale og akademisk litteratur.

²¹⁸ Radeljić 2016: 2

²¹⁹ Jović 2009: 1

Dette brede spekteret av kilder bidrar til å sikre at Jovićs analyse er basert på et mangfold av perspektiver og ikke overveiende påvirket av en enkeltstående oppfatning.

Branka Magaš sin bok tilbyr et kronologisk hendelsesforløp av oppløsningen av Jugoslavia fra 1980 og frem til 1993. Hennes tilnærming som journalist gjør henne i stand til å tilby en overbevisende historisk gjenfortelling om hendelsene, kombinert med grundig analyse av de underliggende faktorene. I motsetning til resten av bøkene som har blitt analysert, er Magaš' bok den eneste som er utgitt før krigen i Bosnia ble avsluttet. Dette har jeg for øvrig også nevnt kort i kapittel 4.2 og dette kan opptre som en faktor til hvorfor ikke alle Magaš' resultater samsvarer med de andre forfatterne og jeg mener det er viktig å diskutere dette nærmere. Ettersom boken ble publisert før Bosnia-krigen var over, kan Magaš ha oversett konfliktens implikasjoner for den overordnede analysen av Jugoslavias oppløsning. På tidspunktet for bokens utgivelse hadde Magaš muligens ikke tilgang til all relevant informasjon, dokumenter eller vitnesbyrd som senere ble tilgjengelige. Derfor kan analysen hennes kanskje mangle viktige data eller innsikt som kunne ha endret konklusjonene eller gitt en mer omfattende forståelse av situasjonen. Den akademiske og politiske forståelsen av hendelsene rundt Jugoslavias oppløsning kan ha utviklet seg etter hvert som ny informasjon og innsikt ble tilgjengelig. Magaš' arbeid gjenspeiler kanskje ikke fullt ut disse endringene i perspektiv, noe som kan føre til forskjeller når man sammenligner analysen hennes med nyere studier om emnet. Siden boken ble utgitt mens konflikten pågikk, kan følelsene og umiddelbare reaksjonene til forfatteren og kildene hun brukte ha påvirket tolkningen av hendelsene, noe som potensielt kan svekke objektiviteten i analysen hennes. Samtidig er det viktig å henvise tilbake til den komparative analysen i kapittel 5, der det i hovedsak finnes konsensus blant Magaš' årsaker til oppløsningen og de andre forfatterne. Dette gjør det vanskelig å fastslå konkret om publiseringstidspunktet for boken har hatt en betydelig innvirkning på hennes resultater.

Jasminka Udovički gir i boken sin, (sammen med andre bidragsytere), et perspektiv på ultranasjonalismen som begynte å ta form på 1980-tallet i Jugoslavia. Udovički argumenterer innledningsvis at vestlige tekster om Jugoslavia ofte legger for stor vekt på gammelt etnisk hat som årsak til oppløsningen og krigene. I stedet for å se på nasjonalismen som ødela Jugoslavia som et resultat av et historisk mønster av etnisk fiendskap, fokuserer denne boken på et spesifikt sett av omstendigheter som ble mer fremtredende etter Titos død i 1980. Lik mange av de andre bøkene undersøkt i denne studien, tilbyr Udovičkis bok forklaringer på Jugoslavias oppløsning innenfor ulike fagfelt som historie, statsvitenskap,

sosiologi og økonomi. Dette kan forklare hvorfor flere av faktorene Udovički presenterer, er i konsensus med de andre forfatterne. Boken skiller seg imidlertid ut ved å være den eneste blant den valgte litteraturen som gir et historisk innblikk i Balkan-regionen fra så tidlig som 600-tallet. Den gir leseren innsikt i vanlige menneskers liv gjennom disse årene, noe som skiller den fra de andre forfatternes verk. Denne forskjellen kan antyde at Udovičkis humanistiske tilnærming er en faktor som bidrar til at det ikke er full konsensus mellom hennes arbeid og de andre nevnte forfatterne.

Slavo Radošević i sitt kapittel i Ivan Vejvodas bok, søker å forklare oppløsningen av Jugoslavia gjennom en kombinasjon av økonomiske, politiske og antropologiske faktorer. Som økonom tilfører Radošević et unikt perspektiv på de økonomiske aspektene som bidro til Jugoslavias oppløsning, noe som skiller seg fra de andre forfatterne omtalt i studien. Imidlertid, som påpekt i kapittel 3, er Radoševićs hovedfokus på økonomi, noe som kan begrense det nyanserte perspektivet som tilbys av de andre forfatterne i analysen. Til tross for dette, omfatter Radoševićs kapittel flere gjentatte faktorer som finnes hos de andre forfatterne, og det er delvis konsensus mellom hans analyse og resten av forfatterskapet.

I analysen av forskjellige forfatters perspektiver på oppløsningen av Jugoslavia, er det viktig å anerkjenne at deres ulike faglige bakgrunner og tilnærminger bidrar til mangfoldet i deres analyser og forståelse av hendelsene. Denne variasjonen gir et bredere spekter av synspunkter og innsikt, som bidrar til en mer nyansert og helhetlig forståelse av temaet. Mens flere av forfatterne tilbyr forklaringer på Jugoslavias oppløsning innenfor ulike fagfelt som historie, statsvitenskap, sosiologi og økonomi, er det interessant å observere at deres analyser likevel inneholder gjentatte faktorer og delvis konsensus. Dette antyder at, til tross for forskjellene i deres faglige tilnærminger og perspektiver, har de identifisert noen felles grunnleggende årsaker og dynamikker som bidro til oppløsningen av Jugoslavia.

Samtidig kan også forskjellene mellom forfatternes analyser peke på viktige aspekter om Jugoslavia som ikke nødvendigvis er dekket av alle perspektivene, og som bidrar til en mer komplett forståelse av situasjonen. For eksempel tilfører Slavo Radoševićs økonomiske perspektiv et unikt syn på de økonomiske faktorene som bidro til oppløsningen, noe som komplementerer de andre forfatternes fokus på politikk, ideologi, nasjonalisme og historie. På samme måte gir Jasminka Udovičkis humanistiske tilnærming et viktig innblikk i hvordan vanlige menneskers liv ble påvirket av de historiske omstendighetene, noe som gir en mer personlig forståelse av situasjonen. Det er viktig å understreke at hver forfatters tilnærming ikke nødvendigvis er fullstendig uavhengig av de andre. For eksempel, selv om Dejan Jović

primært fokuserer på interne dynamikker i Jugoslavia, kan hans analyse også være beriket av forståelsen av internasjonal politikk og eksterne faktorer, som er mer fremtredende i Branislav Radeljićs arbeid. På samme måte kan Branka Magaš' journalistiske perspektiv og kronologiske redegjørelse for oppløsningen komplettere og utdype innsikten fra de andre forfatternes mer teoretiske og faglige analyser.

5.6 Mitt arbeid og annen forskning

Det er viktig å sammenligne og kontrastere mitt eget arbeid med andre forskeres bidrag innen samme forskningsfelt for å sikre en grundig analyse og forståelse av temaet som studeres. I dette tilfellet er det relevant å sammenligne arbeidet mitt med Drazić Stanko sin oppgave og Sabrina Ramet sin bok, ettersom disse verkene danner grunnlaget for innledningen i oppgaven min og deler mange likheter med mitt eget arbeid. Ved å gjennomføre en grundig sammenligning av mitt arbeid med Drazić Stanko sin oppgave og Sabrina Ramet sin bok, vil jeg kunne identifisere styrker og svakheter i hvert av verkene, samt hvordan de bidrar til en mer helhetlig forståelse av oppløsningen av Jugoslavia

Likheten mellom min masteroppgave og Stanko Drazićs arbeid, som begge undersøker om forfatternes bakgrunn påvirker fremstillingen av Jugoslavias oppløsning, gir en spesielt relevant sammenligning og mulighet for en nyansert drøfting. Begge oppgavene konkluderer med at våre respektive hypoteser om forfatternes bakgrunns innvirkning på fremstillingen ikke stemmer. Interessant nok, til tross for ulikheter i litteraturutvalget, har vi begge falsifisert våres hypotese. Forskjellene i funnene mellom de to oppgavene kan i stor grad tilskrives ulike valg av litteratur. Mens Drazić fokuserte på kroatisk, serbisk og anglosaksisk tekst, har jeg inkludert bosniske tekster i stedet for anglosaksisk. Drazićs funn indikerer en konsensus blant hans utvalgte forfattere om nasjonalisme og nasjonalistiske tendenser, mens jeg har funnet konsensus angående politikk, økonomi, media og nasjonalisme. Disse ulikhetene i funnene antyder at litteraturutvalget spiller en vesentlig rolle i de respektive analysene. Den eneste felles forfatteren vi deler er Dejan Jović, og dermed er det forventet at funnene vil variere noe. Til tross for dette, har både jeg og Drazić konkludert med at forskjellene i fremstillingen av Jugoslavias oppløsning primært skyldes forfatternes yrkesbakgrunn, metoder og forklaringsmodeller, i motsetning til deres jugoslaviske bakgrunn.

Et ytterligere viktig aspekt av en nyansert drøfting innebærer å sammenligne funnene fra både min og Drazićs oppgaver med Sabrina Ramets verk. Selv om Ramets bok har en annen struktur enn masteroppgavene, kan den bidra til en mer omfattende forståelse av

hvordan ulike perspektiver og metodiske tilnærminger påvirker skildringen av Jugoslavias oppløsning. Hovedforskjellen mellom Ramets arbeid og min og Drazićs masteroppgaver er hennes omfattende litteraturutvalg, som inkluderer over 130 tekster. Til tross for det brede utvalget av litteratur, gir Ramets bok ikke mulighet for en like grundig analyse av hver enkelt tekst som det min og Stanko oppgave gjør. Dette er også kanskje poenget med Ramet sin bok, å kartlegge mange forfatters teorier om oppløsningen til Jugoslavia og dermed få en bedre oversikt over forskningen utført om dette emnet. Ramet henviser også til forfatterne Dejan Jović, Branka Magaš og Jasminka Udovički; imidlertid er hennes behandling av deres arbeid begrenset og overlapper i stor grad de samme argumentene som jeg har diskutert. Et annet vesentlig skille mellom Ramet og våre oppgaver er at hennes litteraturutvalg inkluderer forfattere fra ikke bare Balkan, men også flere andre nasjonaliteter. Det er også verdt å merke seg at Ramet ikke fremsetter en enkelt, definitiv konklusjon om konsensus angående Jugoslavias oppløsning. I stedet presenterer hun en grundig analyse av ulike akademiske debatter og perspektiver. Ramet identifiserer flere faktorer som bidro til oppløsningen, inkludert nasjonalisme, historiske forhold, politiske og økonomiske utfordringer, samt eksterne aktørers innflytelse. Selv om hun anerkjenner en viss enighet blant forskere om betydningen av disse faktorene, fremhever hun også de vedvarende uenighetene om den relative viktigheten og samspillet mellom dem. Dermed kan både mitt og Drazićs arbeid ses på som små, men betydelige bidrag til analysen av de ulike debattene som omhandler Jugoslavias oppløsning, til tross for vårt begrensede litteraturutvalg.

Jeg finner det nødvendig å studere Ramets konklusjoner med større dybde. Ramets slutninger presenterer en viss divergens fra både mine og Drazićs avsluttende observasjoner. Først og fremst, Ramet anerkjenner en betydelig dissens blant forskere innen jugoslaviske studier. Mye av denne uenigheten oppstår i forbindelse med materielle og metodiske spørsmål. Angående de materielle spørsmålene, identifiserer Ramet to hovedpunkter. Først er det spørsmålet om når konflikten faktisk begynte. I denne sammenhengen noterer Ramet at den akademiske konsensus hovedsakelig plasserer oppstarten av konflikten mellom årene 1986 og 1991.²²⁰ Det andre sentrale spørsmålet dreier seg om skyldfordeling. Ramet henviser her til en rekke perspektiver, inkludert de som tilskriver skylden til internasjonale aktører som USA, Tyskland og Storbritannia. Imidlertid fremhever hun at majoriteten av forskere anser den serbiske siden som hovedansvarlig. I tillegg bemerker hun at en mindre del av

²²⁰ Ramet 2005: 305

akademiske stemmer tillegger religion en betydelig rolle i konflikten, spesielt peker de på innflytelsen fra den katolske og ortodokse kirken.²²¹

I forhold til metodologiske spørsmål, artikulere Ramet sitt syn på hva disse innebærer: Det berører hva som utgjør relevant bevismateriale, hvilke diskurser som er relevante for de undersøkte problemstillingene, hva er hendelsesforløpet og tidslinjen, og skillet mellom "de" og "oss".²²² (1) I henhold til skillet mellom "de" og "oss", indikerer Ramet at en liten del av akademikerne anser det slaviske folk som mindre sivilisert enn "oss", og dette blir presentert som en forklaring på oppløsningen. (2) Andre forskere argumenterer for at gitt alle problemene Jugoslavia stod overfor fra 80-tallet og utover, ville ethvert land ha oppløst seg og endt i krig. (3) I forhold til tidslinjen, advarer Ramet mot tekster som prøver å forklare krigen i Jugoslavia uten å ta hensyn til rollen til Milošević og mobiliseringen av serbisk nasjonalisme. Hun advarer også mot tekster som ensidig fokuserer på serbiske politiske perspektiver ved begynnelsen av 90-tallet, uten å vurdere kroatisk og bosniske synspunkter. Hun anser slike tekster som ufullstendige.²²³ (4) Til sist påpeker Ramet at det store flertall av akademikere avviser ideen om kollektiv skyld, hvor hvert enkelt medlem av en nasjon bærer ansvar for grusomhetene begått av nasjonens regjering. Hun argumenterer likevel for at de som har stemt på de ulike partiene som nå er assosiert med grusomhetene, på en måte identifiserer seg med disse handlingene, selv om de ikke personlig har begått dem.²²⁴

Fra Ramets konklusjoner kan det observeres at det, likt mitt arbeid, ikke synes å være en konsensus blant de forskjellige forfatterne hun har undersøkt. Dette kan delvis skyldes det omfattende utvalget av forfattere hun har inkludert, men det reflekterer også kompleksiteten i problemstillingen rundt Jugoslavias oppløsning. Dette er en problemstilling hvor det kontinuerlig kommer frem ny informasjon, noe som kan ha en innvirkning på akademiske synspunkter. I motsetning til min og Dražićs tilnærming, klassifiserer Ramet akademikerne i distinkte grupper. Disse gruppene er i stor grad definert av de punktene som ble nevnt i det foregående avsnittet. Innenfor disse gruppene synes det å være en viss konsensus. Imidlertid, utenfor disse spesifikke grupperingene, illustrerer Ramets arbeid at det er betydelig variasjon i både årsaker til oppløsningen og de anvendte forskningsmetodene. Det er derfor utfordrende å konkludere med at det eksisterer en universell konsensus blant akademikere innen det jugoslaviske forskningsfeltet.

²²¹ Ibid, s. 306 – 307

²²² Ibid, s. 309

²²³ Ibid, s. 309 – 310

²²⁴ Ibid, s. 310

5.7 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg etablert grunnlaget for å besvare forskningsspørsmålene, hypotesene og problemstillingene i studien. Gjennom en omfattende komparativ analyse har jeg utforsket likheter og ulikheter blant de utvalgte forfatternes arbeider, samt undersøkt tilstedeværelsen av konsensus mellom dem. Kapitlet inneholder også et kort underkapittel som utforsker potensielle årsaker til de observerte forskjellene mellom forfatterne. Videre har jeg satt mitt arbeid i kontekst av et større forskningslandskap innen samme fagfelt, sammenlignet med andre studier og bidrag. Kapittel 5, sammen med de foregående kapitlene i oppgaven, vil danne grunnlaget for konklusjonen som presenteres i det etterfølgende kapitlet.

6 Konklusjon

Problemstillingen til oppgaven er som følgende:

Hvilke faktorer blir presentert i bosnisk, serbisk og kroatisk litteratur om oppløsningen av Jugoslavia, og hvordan kan man forklare eventuelle forskjeller og likheter?

Opgavens kapitler har gitt en oversikt over akademiske analyser utført av forfattere om Jugoslavias oppløsning og gitt et omfang over likheter og ulikheter blant dem. Før jeg svarer på problemstillingen vil jeg først nevne at analysen jeg har gjennomført ikke vil eller kan gi en fullstendig oversikt over den akademiske forskningen utført om Jugoslavia. Dette kommer hovedsakelig av at jeg bare har valgt ut seks bøker av flere hundre om dette forskningsfeltet, da oppgavens begrensninger ikke gjør det mulig å presentere alle på en grundig og klar måte. Likevel har jeg gitt et forsøk på å analysere seks bøker for å bidra til forskning innenfor feltet av jugoslaviske studier.

De seks utvalgte bøkene i oppgaven dekker et bredt spekter av emner som et forsøk på å gi en forklaring på hvorfor Jugoslavia ble oppløst. Min opprinnelige hypotese, om at forfatterens nasjonalitet ville påvirke den akademiske konsensusen, ut i fra min egen analyse, er feil. Dette kan jeg konkludere med fra den komparative analysen mellom forfatterne i kapittel 4. Analysen viser til at de serbiske forfatterne ikke legger skyldspørsmålet på de andre folkegruppene, dette gjør ikke de kroatisk eller bosniske forfatterne heller. I hovedsak virker det som om deres bakgrunn ikke har påvirket deres akademiske studier og alle seks bøkene har unngått en tydelig subjektiv tilnærming og historisk determinisme. Analysen i kapittel 4 mellom forfatterne henviser til delvis konsensus, men ingen klar konsensus i lys av deres opprinnelige bakgrunn. Det finnes både ulikheter og likheter blant dem. Som man kan se fra oppgavens redegjørelse, ligger forskjellene blant forfatterne analyse i deres forskningsspørsmål og metodologi. Selv om flere av forfatterne presenterer forklaringer på Jugoslavias oppløsning innenfor ulike disipliner som historie, statsvitenskap, sosiologi og økonomi, er det bemerkelsesverdig å observere at deres analyser likevel inneholder tilbakevendende faktorer og en viss grad av konsensus. Dette indikerer at, til tross for forskjellene i deres akademiske tilnærminger og perspektiver, har de identifisert noen felles grunnleggende årsaker og dynamikker som bidro til oppløsningen av Jugoslavia.

Til tross for ulikhetene er det viktig ikke å unngå der det faktisk finnes konsensus. Fra kapittel 5 er det mulig å referere spesielt til politikk og økonomi som overordnede faktorer

som bidro til oppløsningen av Jugoslavia, samt media og nasjonalisme. Her er det klar konsensus mellom forfatterne. Forskjellene ligger derimot hvordan faktorene blir presentert. Alt dette avhenger av forfatterens valgte tidsperiode, kildeutvalg, forskningsspørsmål, forskningsmetode, tolkning av kildene og hvordan de blir presentert. Det er imidlertid også viktig å påpeke når bøkene ble utgitt, henholdsvis: 2014, 2016, 2009, 1993 og 2000. Blant flere av dem er det over 20 års forskjell. Det er da naturlig å hevde at forfatterens analyse vil bære preg av dette og at deres analyser hadde vært forskjellige om de alle ble utgitt på omtrent samme tidspunkt. Dette støttes også opp av Øivind Bratberg:

For det første er historieforskning et *evig puslespill* der nye dokumenter kan kaste om på etablerte oppfatninger om en historisk hendelse, prosess eller person. [...] Samlet betyr dette at vi aldri kan regne med en entydig, objektiv og klar gjengivelse av en historisk hendelse. (2018, s. 157 – 158).

Dette kommer også igjen hos noen av de utvalgte forfatterne: Vejvoda skriver at hennes kapittel bare tilbyr en kort oversikt over noen av faktorene som bidro til oppløsningen, da situasjonen er svært komplisert²²⁵. Jović skriver direkte at hans bok omhandler sammenbruddet av elitens ideologiske konsensus²²⁶, som vil si at andre faktorer blir mindre prioritert. Radošević skriver at hans analyse ikke gir et direkte svar på oppløsningen, men heller er en disposisjon av hans egen forståelse av den jugoslaviske kollapsen²²⁷. Dette kan igjen knyttes til Bratberg: «Ethvert perspektiv er in sin natur en avgrensning – det eliminerer alle andre perspektiver på den hendelsen, perioden eller personen man har satt fore å forstå» (2018, s. 160). Her kan man se den viktige betydningen av forfatterens utgangspunkt og avgrensinger. I midlertid gir dette også et svar på hvorfor det finnes likheter og ulikheter blant dem. Det kunne vært interessant å spekulere hva utfallet av forfatterens analyser ville vært om alle hadde likt utgangspunkt.

Funnene jeg har gjort i oppgaven viser til at oppløsningen av Jugoslavia ikke lett kan forklares. Forfatterne henviser til interaksjonen mellom politikk, økonomi, kommunisme, nasjonalisme, politiske aktører, media og rollen til internasjonale land som mulige faktorer som i samspill var med på å løse opp landet. Dette er imidlertid viktig da det viser til at oppløsningen ikke kan forklares med en enkel årsak. Oppgaven kan da bistå med å fjerne det

²²⁵ Vejvoda 2014: 9

²²⁶ Jović 2009: 1

²²⁷ Radošević 2014: 67

forenklede bildet folk har av oppløsningen av Jugoslavia, der skyldspørsmålet ofte blir lagt på enkelte folkegrupper og individer.

Det er derimot viktig å poengtere oppgavens begrensninger. Først er dette knyttet til tidsperioden jeg har valgt ut (~1945 - ~1991). Det kan argumenteres for at det hovedsakelig er mange som mener dette er den mest kritiske perioden i Jugoslavia. Likevel kan det på lik måte være nødvendig å grundigere analysere henholdsvis tidligere historie, som etableringen av landene på Balkan og hvordan de tidligste konfliktene formet det som etter hvert formet Jugoslavia. Som nevnt tidligere er også min litteratur en begrensning. Jeg har valgt ut bare noen få av flere hundre bøker og artikler om Jugoslavias oppløsning og kan derav ikke presentere min oppgave som en fullstendig analyse av Jugoslavias oppløsning og dens historiske kontekst. Mitt håp er hovedsakelig at oppgaven vil være til hjelp for andre innenfor forskningsfeltet på Jugoslavia og andre studenter.

Gjennom sammenligning og kontrastering av mitt arbeid med Dražić Stankos oppgave og Sabrina Ramets bok, har jeg oppnådd en grundig analyse og forståelse av forskjellige perspektiver på Jugoslavias oppløsning. Til tross for våre forskjellige litteraturutvalg og forskjeller i funn, har både Stankos og mitt arbeid falsifisert hypotesen om at forfatterens bakgrunn påvirker fremstillingen av Jugoslavias oppløsning. Ramets omfattende litteraturutvalg gir en dypere innsikt i de komplekse faktorene og pågående debatter innen forskningsfeltet. Sammen utgjør våre studier viktige bidrag til en helhetlig forståelse av de ulike debattene rundt Jugoslavias oppløsning, og understreker betydningen av å vurdere forskjellige perspektiver og metodiske tilnærminger for å få en mer nyansert analyse av temaet.

For å konkludere, er det ulikheter og likheter mellom de seks utvalgte bøkene om Jugoslavias oppløsning, men det finnes likevel konsensus blant forfatterne i forhold til politikk, økonomi, media og nasjonalisme som bidragsfaktorer. Forfatterens bakgrunn har ikke påvirket den akademiske konsensusen, og ulikhetene skyldes forskjeller i forskningsspørsmål, metodologi, kildeutvalg, tolkning av kildene og presentasjon. Det er også viktig å påpeke at forfatterens utgangspunkt og tidspunkt for utgivelsen av bøkene har en innvirkning på deres analyser. Det er derfor nødvendig å være forsiktig med å trekke entydige og objektive konklusjoner om historiske hendelser, da de alltid vil bære preg av perspektivet som blir valgt. På tross av manglene ved analysen, er det viktig å se på det felles temaet som er trukket frem av forfatterne og videre undersøke dette i fremtidige studier. Selv om det er utfordringer med å forstå historiske hendelser, er det viktig å fortsette å studere og forstå dem

for å kunne lære av fortiden og unngå lignende konflikter i fremtiden. Å se på det som er felles blant forfatterne kan være en god start for videre forskning. Det vil da være interessant og spennende å undersøke hvordan den jugoslaviske oppløsningen blir fremstilt i senere tid og om det finnes en konsensus da.

7 Litteratur

- Adler, J. (1998). The Disintegration of Yugoslavia: Reflections on Its Causes in a Tentative Comparison with Austria-Hungary. I Lukic, R. (Red.), *Rethinking the International Conflict in Communist and Post-communist States: Essays in Honor of Miklo's Molna'r*. (s. 96). Ashgate.
- Anomi. I *Det Norske Akademis Ordbok*. Hentet 11. januar 2023 fra <https://naob.no/ordbok/anomi>
- Antic, A. (2014). Heroes and Hysterics: 'Partisan Hysteria' and Communist State-building in Yugoslavia after 1945. *Social History of Medicine*, 27(2). 349 – 371.
<https://doi.org/10.1093/shm/hku005>
- Balas, S. (2000). The Opposition in Croatia. I J. Udovički og J. Ridgeway (Red.), *Burn This House: The Making And Unmaking of Yugoslavia*. Duke University Press.
- Beitz, C. R. (1999). *Political Theory and International Relations*. Princeton University Press.
- Bosnjak. I *Det Norsk Akademis Ordbok*. Hentet 7. mars 2023 fra <https://naob.no/ordbok/bosnjak>
- Bratberg, Ø. (2018). *Tekstanalyse for samfunnsvitere*. Cappelen Damm Akademisk.
- Bukhari, S. A. H. (2011). *What is Comparative Study?* Hentet 22. september 2022 fra https://www.researchgate.net/publication/256011990_What_is_Comparative_Study
- Burg, S., L. (1983). *Conflict and Cohesion in Socialist Yugoslavia: Political Decision Making Since 1966*. Princeton University Press.
- Calic, M, J. (2019). *A History of Yugoslavia*. Indiana: Purdue University Press.
- Crampton, R., J. (2002). *The Balkans Since the Second World War*. Taylor & Francis Group
Cambridge University Press. *Book Description*. Hentet 30. September 2022 fra <https://www.cambridge.org/core/books/thinking-about-yugoslavia/1F1419BB085C6AC1A6E1B1389A1D3C2C#fndtn-information>
- Declaration of Yugoslavia' (1991). 16. Desember.
- Denitch, B. (1996). *Ethnic Nationalism: The Tragic Death of Yugoslavia*. University of Minnesota Press.

Diaspora. I *Ordbøkene*. Hentet 24. februar 2023 fra <https://ordbokene.no/bm/10029/>

Dragović-Soso, J. (2002). *'Saviours of the Nation': Serbia's Intellectual Opposition and the Revival of Nationalism*. McGill-Queen's Press.

Fisher, H. H. (1955). *The Communist Revolution: An Outline of Strategy and Tactics*. Stanford University Press.

Gellner, E. (1998). *Nasjonalisme*. Spartacus Forlag.

Goati, V. (1991). *Spoticanje «pećinskog antimokunizma»*, *Borba*. 13 – 14.

Goldstein, I. (1999). *Croatia: A History*. C. Hurst & Co. Publishers.

Hall, R. C. (2011). *The Modern Balkans: A History*. Reaktion Books, Limited.

Hayden, R. (2013). *From Yugoslavia to the Western Balkans: Studies of a European Disunion, 1991-2011*. Brill.

Historijskog muzeja Bosne i Hercegovine. *Alliance to Defend Bosnia-Herzegovina*. Hentet 10. mai 2023 fra <https://wakeupeurope.ba/shop/alliance-to-defend-bosnia-herzegovina/?lang=en>

Hobson, R. (2017). *Europeisk politisk historie, 1750 – 1950*. Cappelen Damm AS.

Hoare, M. A. (2003). Nothing's left. Britanska ljevica i raspad Jugoslavije. *Croatian Political Science Review*, 3. 165 – 174.

Honderich, T. (2005). *The Oxford Companion to Philosophy*. Oxford University Press.

Huntington, S. P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon & Schuster.

Jović, D. (2009). *Yugoslavia: A State that Withered Away*. Purdue University Press.

Kaplan, R. D. (2014). *Balkans Ghosts: A Journey Through History*. Picador.

Kohler, J. & Berolzheimer, F. (1987). *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie*. Forlaget for Statsvitenskap og Historie.

Lawrence, P. (2004). *Nationalism. History and Theory*. Taylor & Francis Group.

Madjar. I *Det Norske Akademis Ordbok*. Hentet 7. mars 2023 fra <https://naob.no/ordbok/madjar>

- Magaš, B. (1993). *The Destruction of Yugoslavia: Tracking the Break-up 1980-92*. Verso.
- Mahony, J. (2001). Achievements and Agendas. I D. Rueschemeyer (Red.), *Comparative Historical Analysis in the Social Sciences*. Cambridge University Press.
- Mihelj, S. (2004). *The role of mass media in the (re)constitution of nations: The (re)constitution of the Slovenian nation through the media representations of the Plebiscite for an Independent Slovenia, Bosnian refugees and non-registered migration, (1990 – 2001)*. Institutum Studiorum Humanitatis.
- Milivojević, S. (2000). The nationalization of everyday life. I N. Popov (Red.), *The road to war in Serbia*. CEU Press.
- Mouzakiotou, S. (2000). Monumentality and Kitsch Through a Relationship of Coexistence, Interaction, Conflict. *International Journal of Arts*, 10(1). 16 – 25.
- Mønnesland, S. (1999). *Før Jugoslavia og Etter* (4. Utg.) Oslo: Sypress Forlag.
- Nomenklatura. I *Det Norske Akademis Ordbok*. Hentet 10. januar 2023 fra <https://naob.no/ordbok/nomenklatura>
- Nielsen, C. A. (2022). *Yugoslavia and Political Assassinations: The History and Legacy of Tito's Campaign Against the Emigres*. Bloomsbury Academic.
- OECD (1991). *Background Report Concluding the Technology/Economy Program*. Paris.
- Palmer, R., R., Colton, J. & Kramer, L. (2014). *A History of Europe In the Modern World* (11. Utg.). McGraw-Hill Education
- Petersen, R. D. (2002). *Understanding Ethnic Violence: Fear, Hatred and Resentment in Twentieth-Century Eastern Europe*. Cambridge University Press.
- Pleština, D. (1992). *Regional Development In Communist Yugoslavia*. Westview Press.
- Presidium. I *Dictionary*. Hentet 7. mars 2023 fra <https://www.dictionary.com/browse/presidium>
- Primoratz, I. (2020). Patriotism. I E. N. Zalta (Red.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Stanford University.
- Pye, L. W. (1968). Political Culture. I D.L. Sills (Red.), *Encyclopedia of the Social Sciences*. Macmillan.

- Salecl, R. (1993). Nationalism, Anti-semitism, and Anti-feminism in eastern Europe, *Journal of Area Studies*, 3. 78 – 90.
- Segesten, A. D. (2011). *Myth, Identity, and Conflict: A Comparative Analysis of Romanian and Serbian Textbooks*. Lexington Books.
- Štitkovic, E. & Udovički, J. (2000). Bosnia and Hercegovina: The Second War. I J. Udovički og J. Ridgeway (Red.), *Burn This House: The Making And Unmaking of Yugoslavia*. Duke University Press.
- Thompson, M. (1994). *Forging War: The Media in Serbia, Croatia, and Bosnia – Hercegovina*. Article 19.
- Thorsen, D. A. (2021, 22. februar). Kommunitarisme. Hentet 10. januar 2023 fra <https://snl.no/kommunitarisme>
- Tomasevic, J. (1975). *The Chetniks*. California: Stanford University Press.
- Radeljić, B. (2016). *Europe and the Collapse of Yugoslavia: The Role of Non-State Actors and European Diplomacy*. I. B. Tauris & Company, Limited.
- Radošević, S. (1991). *Uvod u Tehnološku Politiku Jugoslavije*. Ekonomski Institut.
- Radošević, S. (2014). The Collapse of Yugoslavia – Between Chance and Necessity. I I. Vejvoda og D. A. Dyker (Red.), *Yugoslavia and After: A Study in Fragmentation, Despair and Rebirth*. Routledge.
- Ramet, S. (2004). Explaining the Yugoslav meltdown, 1 "for a charm of pow'rful trouble, like a hell-broth boil and bubble": theories about the roots of the Yugoslav troubles. *Nationalities Papers*, 32(4). 731 – 763.
<http://dx.doi.org/10.1080/0090599042000296171>
- Ramet, S. (2005). *Thinking about Yugoslavia: Scholarly Debates about the Yugoslav Breakup and the Wars in Bosnia and Kosovo*. Cambridge University Press.
- Ratković, M. (1990). *Medjuzavisnosti Tehnoloških I Strukturnih Promena i Zaposlenosti u Jugoslaviji, Deo 1, Razvoj Ljudskih Resursa u Jugoslaviji*. Institut Ekonomskih Nauka.
- Roberts, A. (1978). Yugoslavia: The Constitution and the Succession. *Royal Institute of International Affairs*, 34(4). 136 – 146.

- Udovički, J. (2000). Introduction. I J. Udovički og J. Ridgeway (Red.), *Burn This House: The Making And Unmaking of Yugoslavia*. Duke University Press.
- Udovički, J. (2000). The Bonds And the Fault Lines. I J. Udovički og J. Ridgeway (Red.), *Burn This House: The Making And Unmaking of Yugoslavia*. Duke University Press.
- Udovički, J. (2000). The Interlude: 1980 – 1990. I J. Udovički og J. Ridgeway (Red.), *Burn This House: The Making And Unmaking of Yugoslavia*. Duke University Press.
- Vejvoda, I. (2014). By Way of Conclusion to Avoid the Extremes of Suffering. I I. Vejvoda og D. A. Dyker (Red.), *Yugoslavia and After: A Study in Fragmentation, Despair and Rebirth*. Routledge.
- Vejvoda, I. (2014). Yugoslavia 1945 – 91 – from Decentralization Without Democracy to Dissolution. I I. Vejvoda og D. A. Dyker (Red.), *Yugoslavia and After: A Study in Fragmentation, Despair and Rebirth*. Routledge.
- Volčič, Z. (2007). Yugo-Nostalgia: Cultural Memory and Media In the Former Yugoslavia. *Critical Studies In Media Communication*, 24(1). 21 – 38.
<https://doi.org/10.1080/07393180701214496>
- Waage, P. N. (1993). *Jeg, vi og de andre. Om nasjoner og nasjonalisme i Europa*. J. W. Cappelens Forlag a.s.
- Woodward, S. L. (1995). *Socialist Unemployment: The Political Economy of Yugoslavia, 1945 – 1990*. Princeton University Press.
- Zulic, H. (2021). *Politisk maktbruk av religion: Religionens rolle i Balkans historie og borgerkrigene på 90-tallet i det tidligere Jugoslavia* [Bacheloroppgave]. Universitetet i Sørøst-Norge.
- Zvonko, P. (1993). The Concept of Democracy in the Development of Yugoslavia 1918 – 1980. *Faculty of Political Science, University of Zagreb*, 1(2). 64.
- Østerud, Ø. (1995). *Brennpunkt Bosnia: Vesten og den tredje balkanske krig*. Gyldendal.